
3 1761 07145265 0

Slesvigske Tilstande og Stemninger

under den tydske Besættelse 1864.

En Dagbog

af

M. Mork Hansen.

Kjøbenhavn.

C. A. Reitzels Forlag.

1865.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

Forord.

De efterfølgende Dagbogsblade ere blevne til midt under de Begivenheder, som de skildre, og kun uvæsenlige Bortskæringer, Ændringer og Tilføjninger ere senere foretagne. De ere ikke skrevne i den Hensigt, at de skulde udgives, men kun som et naturligt Udtryk for de ved Begivenhederne fremkaldte Stemninger og som et Middel til at understøtte og levendegjøre Erindringen om saadanne Tilstande, paa hvilke det gamle Ord: „Et hæc olim meminisse juvabit", syntes at kunne anvendes.

Naar jeg nu under et ufrivilligt, i mange Henseender pinligt Otium har besluttet mig til at sende dem ud i Verden, saa er denne Beslutning tildels en Følge af nærværende og fraværende Venners udtalte Ønsker, men den har ogsaa en dybere Grund. Det vil, antager jeg, ikke blot være kjærkomment for mine Venner paa denne og hin Side af den nye Rigsgrændse at see en tro Fremstilling af hine Tilstande og Stemninger, men denne Fremstilling vil uden Tvivl ogsaa kunne gjøre Regning paa Interesse hos andre danske Folk, der elske den Del af vort haardt medtagne Fædreland, der er os frareven, men som ikke er os mindre dyrebar, fordi vi have mistet den; og hvor denne Interesse har sin Grund i en virkelig Kjærlighed, der vil ethvert Bidrag til Skildringen af det sidste skjæbnesvangre Aars Historie stifte Nytte, der vil Alt, hvad der tjener til Underholdning, tillige tjene til Oplysning og Bestyrkelse.

Fik vi fra de forskjellige Egne af Landet og fra de forskjellige Personer, som, hver fra sit Standpunkt, have iagttaget Begivenhederne og været mere eller mindre inddragne i dem, mange saadanne Skildringer, da vilde der kunne dannes et anskueligt Billede af det Hele, hvori Lys og Skygge vare fordelte paa den rette Maade, og da vilde Fædrelandets Historie vinde derved.

Dette Haab om at kunne ved mine Optegnelser give et — om end lidet — Bidrag til en nyttig Oplysning og derved bestyrke Kjærligheden til det danske Fædreland, som nu er sønderlemmet, men som ved Guds Naade i sin Tid atter vil vorde Et, har fornemmelig været bestemmende for mig.

At der ved Valget af det Meddelte kunde have været anvendt større Skjønsomhed, end skeet er, at Et og Andet er medtaget, som muligt synes at savne almindeligere Betydning, at der paa flere Steder er udtalt forhastede Domme (i hvilken Henseende jeg forøvrigt henviser til Slutningsbemærkningerne), og at overhovedet Alt er seet fra et eensidigt Stade og en indskrænket Kreds, saa at Skildringen ikke blot farves af Fortællerens Ejendommelighed, men ofte drejer sig om hans Person, det er Altsammen Anker, som en mindre velvillig Kritik godt kan fremføre, men som dog tabe en Del af deres Betydning, naar det erindres, at det, der meddeles, ikke er en Fremstilling af Slesvigs Historie i det givne Tidsrum, langt mindre en historisk Roman, men kun en ukonstlet og fordringsløs Dagbog.

Frederiksberg, i Julen 1864.

Forfatteren.

Løverdagen den 6te Februar om Eftermiddagen Kl. 2 kom en Gendarm fra Graasten ridende ind i Præstegaarden og sagde til mig: „Det er en sørgelig Efterretning, jeg bringer Dem: vor Armee har opgivet Dannevirkestillingen!" Manden var ganske forstyrret, og uagtet han nærmere oplyste, hvorledes han selv havde talt med mange Soldater, der havde berettet, at hele Hæren var paa Tilbagetoget, uagtet hans Beretning kun altfor godt lod sig bringe i Samklang med, hvad højtstaaende Personer den 4de havde sagt mig i Rasch' Hotel i Flensborg, kunde vi dog ikke troe ham; langt mindre faldt det ham eller os, eller overhovedet Nogen i vor Egn, ind, at der kunde være Tanke om et frivilligt Tilbagetog. Saa fast vare alle troe Slesvigere overbeviste om, at naar vor Krigsstyrelse havde besluttet at møde Fjenden ved den gamle Grændsevold, saa vilde han ogsaa blive mødt med Udholdenhed og Kraft.

For at faae Lys i Mørket gik jeg strax med min Svoger H. i temmelig stærkt Snevejr over Bjergskov til Søgaard. Paa Chausseen mødte vi flere Bekjendte, der kom sydfra og alle stadfæstede den onde Tidende, men om Stillingen var bleven gjennembrudt i Centrum eller omgaaet paa Fløjene, derom vare Meningerne delte. Vi hørte en stærk Kanonade fra Egnen sydfor Flensborg. En uendelig Række af Bondervogne opfyldte Chausseen, saalangt Øjet kunde naae. Bønderne havde først været tilsagte til at kjøre med Hø og Halm til Slesvig Løverdag eller Søn-

dag, men Fredag Aften havde de faaet Ordre til at møde „uden Ophold". Vi saae mange Vogne, som vendte tilbage, og da vi spurgte Folkene om Aarsagen, svarede de, at Vejen nede imod Krusaa var belemret, saa at det var umuligt at komme frem. Vi forestillede dem, at Vejen var bred nok, til at de kunde passere, og at mange Menneskeliv kunde spares, naar de gjorde deres Pligt, men der var Enkelte, som paastode, at en Dragon havde befalet dem at vende om. Endelig traf jeg en bekjendt Patriot fra Angel, Frits Bøttcher fra Hatlund. Han fortalte, at vor Hær traf sig frivilligt og i god Orden tilbage, fordi Man havde indseet, at den ellers i Længden vilde blive udmattet og ukampdygtig. Kanonskudene, som vi hørte, skulde kun tjene til Signal for de forskjellige Brigader. Han lovede ufortøvet at ville formaae Ordonnanskorpset i Aabenraa til at udsende Dragoner ad Flensborgvejen for at bringe Orden i Vogntoget og hindre de Ildesindede i at knibe ud.

I Felsted traf jeg Folkene i en yderst modfalden Stemning, da de saa sikkert havde stolet paa Dannevirke og nu vidste, at Tydsken „lig en giftig Flod" vilde oversvømme Landet. Naturligvis vare vi Alle dybt bekymrede for vore stakkels Soldater. En Mand fra Graasten, som i et vigtigt Ærinde skulde til Aabenraa Amtshuus, satte mig Stævne i Kroen. Han kom først ved Midnatstid tilbage fra Aabenraa, og imidlertid havde jeg Lejlighed til at tale med flere Militære, som kom fra Slesvig. De bekræftede, at Folkene havde været trætte af de bestandige Marscher, Opstillinger og Allarmeringer, især da Barakker manglede, men de kunde dog ikke forklare sig det pludselige Tilbagetog. Amtmanden havde kaldt det „et diplomatisk Tilbagetog", men ogsaa dette Udtryk var os uforklarligt.

Efter en søvnløs Nat havde vi en meget trist Fastelavnssøndag. Vejret var haardt med Snefog og Kulde. Enkelte forvildede Rustvogne og Krudtkarrer kom igjennem Byen. Paa Grund af Uvejret var der kun en lille Menig-

hed (en 30 Mennesker) i Kirke, og Stemningen var saa nedslaaet, at jeg, selv dybt bedrøvet, maatte ret tage mig sammen for at bringe Trøst. Vi følte vel Alle, at det var sidste Gang i lang Tid, at vi i vor offentlige Gudstjeneste kunde udtale vore Bønner for Kongen og Fædrelandet.

Mandag Morgen den 8de Februar var Jorden bedækket af et dybt Snelag. Nogle af de Vogne, som havde fulgt Armeen fra Slesvig til Dybbøl, kom tilbage og bragte Efterretning om det sørgelige Tilbagetog, som havde varet hele Løverdag og Søndag og endnu ikke var endt. Da Postforbindelsen mellem Aabenraa og Sønderborg var standset, sendte jeg et privat Bud til Aabenraa efter Aviser og Breve. Jeg mødte Manden paa Gaden, just som han havde tabt Brevene i Sneen. Et af dem var fra Feltpolitimesteren med Anmodning til mig om at skaffe ham visse Oplysninger, som skulde sendes enten ved Bud til Sønderborg eller skriftlig til en vis Adresse i Sønderborg. Brevet rev jeg i mange Stykker, som jeg strøede paa Vejen, men Adressen opskrev jeg i min Almanak. Jeg tænkte strax paa, at hvis Brevet var blevet funden af en Hjemmetydsker, kunde det have havt meget alvorlige Følger for mig og mange Andre.

For at komme ud af den Uvished, der pinte os, med Hensyn til Armeens Skjæbne, kjørte jeg, ledsaget af H., om Eftermiddagen i Slæde til Graasten. Allerede i Snurom hørte vi, at Preusserne vare komne til Ringenæs og kunde ventes til Graasten samme Dag. I Graasten, hvor vi ikke lode spænde fra, bekræftedes det, at en Patrouille havde været i Ringenæs, medens den preussiske Avantgardes Gros endnu bestandig stod ved Krusaa. De sidste af vore Tropper vare komne igjennem Byen henad Morgenstunden. Folkene havde været yderst udmattede, da Sneen var saa dyb, og de hverken havde havt Brød eller Brændevin, men meest forknytte vare de over selve Tilbagetoget, som efter de Flestes Mening var en Tort, da de endnu kunde have holdt længe ud ved Dannevirke. De Stakler havde endelig

villet betale, hvad Man gav dem at spise, idet de sagde: „Vi have jo ikke fortjent al den Godhed, I vise os, da vi ikke have forsvaret Slesvig; Mange iblandt os have ej engang havt Ild i vore Geværer." Nogle Officerer havde dog erklæret, at Tilbagetoget var en Nødvendighed for at frelse Armeen og gjøre det muligt at forsvare Dybbøl. Stillingen var for udstrakt, og Overmagten for stor, til at de idelige Allarmeringer i en saa haard Vinter kunde udholdes i Længden. Men burde Overgeneralen da ikke have kunnet indsee dette for 8 Dage siden og taget sine Foranstaltninger for at sikkre Armeen et velordnet Tilbagetog? Mest klagede Man over, at ingen Heste vare skærpede, hvoraf Følgerne havde været forfærdelige. Nogle menige Artillerister og Infanterister havde med deres trætte Hænder slæbt efterladte Kanoner med sig lige fra Krusaa til Dybbøl, men endnu laae baade Kanoner og Vogne spredte ved Vejen til Bytte for Fjenden. Hvor let havde det ikke været for Overgeneralen, ved et Telegram til Amtmændene at drage Omsorg for, at i alt Fald de stejleste Steder paa Chausseen vare blevne bestrøede med Aske eller Grus! Lige ved Udkjørselen af Graasten, imellem Apotheket og Husfogdens Bolig, hvor Chausseen er saa brat, havde det været ynkeligt at see de stakkels glatskoede Heste styrte over hinanden. Man mente dog, at over 20,000 Mand velbeholdne (?) vare komne til Dybbøl, men det moralske Indtryk af dette for Armeen og Befolkningen lige uventede Tilbagetog udslettes maaskee aldrig.

Paa Tilbagevejen mødte vi den unge Richelsen fra Grøngrøft (Søn af den bekjendte R. til Buskmose), der vistnok red ud for at tage imod sine Venner.

Aviserne fra Kjøbenhavn viste os, hvor nedtrykt og bitter Stemningen er i Hovedstaden. Urigtigt er det i ethvert Fald at fremstille Sagen for Venner og Fjender, som om Æren var tabt, thi dette Spørgsmaal kan dog først senere opklares. Jo tungere dette Slag har ramt os Alle,

desto nødvendigere er det, at vi Alle slutte os sammen i Troskab og Kjærlighed. Men underligt er det, at den af Monrad kontrasignerede kongelige Proklamation haaber paa den almægtige Guds Bistand til „Hævn“. Vi kunne vel paakalde Guds Bistand til vor Frelse, til Forsvar for vor Frihed, Selvstændighed og Folkelighed, men ikke til Hævn.

Den 9de Februar gik jeg i dyb Snee og stærk Snefog til Tumbøl for at døbe et fattigt Barn. Her have vi vore ivrigste Hjemmetydskere, men Man fortalte mig, at de langt fra at være glade tvertimod ængstes over det forestaaende Preusser-Regimente og sige: „Gud skee Lov, at vi ikke ere Skyld i den Elendighed!“ Men hvem er vel mere Skyld deri? Det er dog dem og deres Lige, som have udspredt den Løgn i Tydskland og Europa, at Slesvigerne skulde lide Uret under den danske Styrelse, og i denne falske offentlige Mening har den preussiske Begjærlighed sin mægtigste Bundsforvandte.

Om Eftermiddagen fik jeg fra flere Sider sikker Efterretning om, at Fjenden endnu staaer ved Krusaa med Forposter ved Holdbi. En Patrouille har idag været ved Søgaard. Vi kunne altsaa imorgen vente at see dem her.

Den 12te Februar. Om Morgenen tidlig fik jeg Lejlighed til at sende et sikkert mundtligt Bud til Sønderborg. Jeg skrev ogsaa et Par Ord til Præsten i Varnæs med Underretning om, hvorvidt Fjenden er kommen. Forøvrigt er der ingen Tvivl om, at Overkommandoen paa Als og i Nørrejylland maa have skaffet sig Underretning om Fjendens hele Stilling, da dette hidtil ikke kan have været forbundet med nogensomhelst Vanskelighed. Om Formiddagen gik jeg med H. til Hostrup for at høre, om Fjenden er kommen der forbi. Fra Bakkerne ved Hostrup Krat saae vi en Række Vogne, som kjørte indtil Stobbæk, men vi antoge dem for „Redskyldvogne“ (ɔ: Ægtvogne), der kom tilbage fra Als. Da vi nærmede os Hostrup By, opdagede vi pludselig en Eskadron Kuirasserer, som red ind i Sogne-

fogdens Gaard. Uvilkaarligt gjorde vi strax omkring og vendte tilbage. Nogle af dem rede efter os, men vendte dog snart tilbage til Hostrup. Vi gik nu tversover Markerne og de frosne Moser til vort Hjem, hvor vi maatte rømme en Del af vore Værelser for de ubudne Gjæster. Disse kom dog ikke endnu. Om Eftermiddagen sprængte en Kuirasseer af „Kejser Alexanders Regiment" ind i Præstegaarden med en spændt Pistol i Haanden og raabte: „Sind hier keine Dänen?" Vi spurgte, om han mente danske Soldater, og sagde, at dem var her ingen af i lang Afstand. Han raabte — altid sigtende med Pistolen — „Das ist Lüge!" Tre af hans Kammerater, som imidlertid havde omringet Gaarden og Haven, kom nu ogsaa til. De bade tilsidst om „einen Kümmel", drak hver 3 Snapser, pralede dygtigt af de preussiske Bedrifter og sagde, at Rusland i fornødent Fald havde lovet dem Hjælp. De trøstede os med, at vi endnu idag og imorgen næppe vilde faae Indkvartering.

Torsdagen den 11te Februar. Hele Eftermiddagen droge preussiske Tropper gjennem Byen, navnlig Garderegimenter, som kom fra Graasten og gik til Hostrup og Aabenraa. De vare dygtig trætte af at vade i den dybe Snee. Nogle kom ind for at kjøbe Pølse og Ost. U. spurgte nogle Menige, som han fulgtes med et Stykke Vej, om de vidste, hvad de skulde slaaes for. De svarede: „Nej, aldeles ikke, thi Man tillader ikke de preussiske Soldater at læse Aviser." Der blev os bebudet, at vi imorgen ville faae 1500 Mand i Indqvartering heri Byen. Man fortæller, at den gamle Kromand i den „tydske Kro", Sognets værste Wühler, igaar har trakteret Kuirassererne og givet dem Anvisning paa Præstegaarden som et farligt Sted.

Fredagen den 12te Februar. Det var Snefog hele Dagen og om Eftermiddagen stærk Storm, saa at Vejene henimod Aften vare ufremkommelige. Strax efter Middag drog en stor Masse Husarer og Dragoner, som

kom fra Bjergskov, forbi Gaarden og spurgte om Vej til Borup og Ullerup. Senere kom endnu større Masser af Fodfolk. Hvor uhyggeligt er det dog ikke at see saa mange Fjender af Fædrelandet, saa mange Mordere, der drage mod vore Brødre! Endelig kom det 53de Regiment, som skal blive her. Vi fik først 10 Mand og 12 Heste, senere 22 Mand tilligemed Brigadechefen General v. Schmid og hans Adjutant Lieutenant Grach. Generalen var gammel, stiv og tør, ret en Typus paa en preussisk Stokmilitær, tjente under det forrige Oprør i den slesvigholstenske Armee og bar, sagdes der, endnu en dansk Kugle i Benet. Jeg sagde ham strax, at jeg saavelsom min Menighed var dansk fra Top til Taa, hvoraf han altsaa selv kunde slutte, at jeg maatte betragte Preusserne som Fjender. Han bad mig betragte ham og hans Folk blot som Medmennesker og Medchristne, men yttrede strax efter, at den hele Krig vilde have været undgaaet, naar den danske Regjering havde indrømmet „Hertugdømmerne" deres 400aarige, besvorne Rettigheder o. s. v. Jeg burde have forstaaet, at dette var hverken menneskeligt eller christeligt talt, men simpelthen udgaaet fra Løgnens Rige. I dets Sted fortsatte jeg Ordskiftet med ham og indvilgede endog paa hans gjentagne Anmodning i, at han og Adjutanten maatte drikke The med mig og min Familie. Heldigvis blev det første og sidste Gang, at jeg brød Brødet med Landets Fjender. Jeg veed vel, at flere af mine kjæreste danske Embedsbrødre have spist med de preussiske Officerer og befundet sig vel derved; men jeg veed ogsaa Exempler paa, at disse Herrer, naar de først ved hyklet Venlighed og Gemytlighed havde gjort deres Værter troskyldige, bagefter have spottet „die dummen Dänen".

En Timestid efter, at Generalen havde trukket sig tilbage med det venligste Godnat, og vi havde faaet alle Folkene til Ro, just som jeg med min Svoger talte om, at Mange baade blandt Venner Fjender vist vilde fryse ihjel

paa Forposterne, da Vejret var saa forfærdeligt, traadte pludselig Generalen med Adjutanten samt en Lieutenant og 4 Mand, alle fuldbevæbnede, ind i Stuen og sloge Kreds omkring mig. Generalen bad mig lægge Mærke til, at dengang han havde forlangt at maatte spise ved mit Bord, havde han ikke vidst, hvad han nu vidste. Derefter sagde han højtideligt: „Im Namen des Königs muß ich Sie arretiren!“ Jeg spurgte om Aarsagen, men fik kun den Besked, at den vilde jeg tidlig nok erfare; jeg maatte gjøre mig færdig til strax at føres bort, og der var allerede givet min Karl Ordre til at spænde for min Vogn. Da jeg bemærkede, at det var aldeles umuligt at kjøre nogensteds hen den Nat, da alle Veje vare tilføgne, fik jeg det Svar, at Ordren var uigjenkaldelig. Jeg fik dog Lov til at klæde mig varmt paa og til at ombytte Vognen med en Slæde. Min Familie, som vilde tale med mig, blev udjaget af Stuen, de 4 Skildvagter ladede deres Geværer; kun min Svoger og vor Huslærer, som begge erklæredes for Arrestanter, bleve Vidner til, at mit Skriverbord og et Archivskab gjennemrodedes i det Haab, at der muligt kunde findes „etwas Verdächtiges“. Endelig efter en pinlig Times Forløb, da en stor Sæk med Breve, Notitsbøger, offentlige og private Haandskrifter var forseglet, og en lang Rapport nedskreven, medens min Kudsk stadig holdt for Døren, blev der kommanderet til Afgang. Forstuen, Salen og Gaarden vare fulde af Bevæbnede, og der skal i det Hele have været over 1000 Mand under Gevær for at udføre den Heltegjerning, at arrestere en fredelig Mand i hans egen Stue. Først nu blev det mig sagt, at Rejsens Maal var Graasten, hvor Prinds Friderich Carl, som havde givet Ordre til min Arrestation, havde sit Hovedkvarter. Jeg forestillede Generalen, at det var umuligt at kjøre til Graasten i et saadant Vejr, førend Vejen blev opkastet. Men jeg talte for døve Øren, en Feldwebel og 2 Mand anbragtes hos mig i Slæden, og vi maatte give os Gud i Vold. Allerede

tæt udenfor Byen kjørte vi fast i en Snedrive, Hestene tumlede over hinanden i Sneen, og Slædestangen brækkedes. Med stor Møje arbeidede vi os ud af Snedriven og tilbage til Præstegaarden, hvorfra jeg sendte Folk ud for at hjælpe Kudsk og Heste. I Salen sade de 2 Arrestanter tilligemed Generalen, Adjutanten og 16 Skildvagter. Uden Tvivl har den gamle Kriger i sin Angest bildt sig ind, at jeg stod i hemmelig Forbindelse med Dybbøl, og at han med sin Brigade kunde blive omringet og tagen til Fange om Natten. Han havde nemlig befalet, at der skulde brænde 4—6 Lamper og 8 Lys i Salen hele Natten. Og dog vidste han ligesaa godt som vi Andre, at der laae 3 Miles Afstand og over 20,000 Preussere imellem Felsted og de danske Forposter! Jeg forestillede ham nu, at jeg ved en fortsat Nattekjørsel i et saadant Vejr meget let kunde sætte Livet til, og at jeg ved at tøve til om Morgenen, naar Vejen kunde blive kastet, vilde komme tidligere til Graasten, end naar jeg atter skulde ud i Sneen, men Alt forgjæves. I Stedet for den ubrugelige Slæde tog Man min Vogn, og atter fore vi afsted ad en anden Vej for at naae Chausseen ved Søgaard. Men næppe vare vi vel ude af Præstegaarden, før vi paany sade fast i Snedriverne. Hestene maatte spændes fra, Vognen hales tilbage, og nu skulde den sidste Udvej, Landevejen til Aabenraa forsøges. Min Kudsk havde en god Idee: han forestillede Feldwebelen, at vi nødvendigt maatte have Forspandsheste, og at den tydske Kromands tydsksindede Søn var den Eneste, der havde et Par stærke Heste hjemme. Vi holdt altsaa ved Midnatstid udenfor hans Dør, Feldwebelen bankede muntert løs baade paa Vinduer og Døre, raabte: „Bauer, heraus!" og tiltvang sig efter frugtesløs Modstand det fornødne Forspand. Men uagtet vi nu kjørte med Fire var det næsten umuligt for Hestene at arbejde sig igjennem Sneen. En halv Fjerdingvej udenfor Byen laae en høj Drive ved den ene Side af Vejen og et Stendige ved den

anden, men begge Dele vare skjulte af den hvirvlende Snee. Vi bleve da saa fuldstændigt omkastede, at det kun var ved et Guds Under, vi beholdt hele Lemmer og hverken knustes mod Stenene eller spiddedes paa Bajonnetterne. De to Mand sendtes hver til sin Side for at hente Mandskab med Skovle, efter en Times Leje i Sneen satte vi os omsider igjen i Bevægelse, idet Vognen, som med Møje var bleven rejst, kjørte tom foran understøttet af en Snees Hænder. De stakkels Fok, som vare revne ud af deres dybeste Søvn, forbandede paa Tydsk Generalen, Krigen og deres egen onde Skjæbne, en Daglejer fra Felsted, som var anholdt paa Vejen, forbandede paa Dansk alle mulige indenlandske og fremmede Tydskere. Nogle benyttede Mørket og Snefoget til at knibe ud; ved en Kompagnivagt paa Vejen fik vi atter Forstærkning, og med Alt dette æltede vi i Sneen til midt paa Livet, indtil vi naaede Hostrup. Nu afskedigedes de faa trobleвne Pionerer, men ogsaa Chausseen var saaledes tilsneet, at vi paa mange Steder fandt Vogne siddende fast, forladte af Mandskab og Heste.

Vi bedede først i Søgaards Kro, siden i Hokkerup. Mine Ledsagere vare langt mere medtagne end jeg, da de ikke havde saa mange Rejseklæder; de syntes langt fornuftigere end Generalen og vare enige med mig i, at hele denne Fart var en Kamp imod Naturen og dens Herre. Det var højt op paa Formiddagen, inden vi naaede Graastens Slot.*) Her samledes snart en Flok civilklædte mest unge

*) Denne Nattefart og den gamle General Schmids Angst og Tjenesteiver, som foranledigede den, er ret morsomt beskreven i et episk Digt, som skal være forfattet af Lieutenant Haack ved 53de Regiment og synes at have gjort stor Lykke i den preussiske Armee. General Goeben har meddelt en Ven af mig en ikke ganske fuldstændig Afskrift, hvoraf her hidsættes nogle Vers til Prøve, kun med den Bemærkning, at Alt, hvad der anføres om, at jeg skulde have lagt nogen Angest for Dagen, er Poesi.

Herrer med store trefarvede Kokarder i Huerne, som ved forskjellige haanende Gebærder udtrykte deres Glæde over

---

Der Pastor im Schlitten.

Kalt war die Nacht; et heult der Sturm,
Und schauerlich dröhnt vom Kirchenthurm
Die mitternächtliche Stunde.
Ein Jeder längst im Traum sich schmiegt,
Nur wo das Haus des Pastor liegt,
Da bellen laut die Hunde.

Geweckt durch einen Mordskandal
Fuhr dort der alte General
Empor aus seinen Träumen.
Und in die Unterhosen fährt
Der Alte schnell, und auch sein Pferd
Läßt sallteln er und zäumen.

Dann fragt er schnell: „Was ist passirt?
Wird gegen Düppel los marschirt?
Ist allarmirt soeben?"
Statt aller Antwort hat dafür
Ihm ein versiegeltes Papier
Die Ordonnanz gegeben.

Er liest: „Ihr Wirt ist ein Spion!
Man vigilirt drei Tage schon
Auf diesen schlauen Pfaffen.
Man muß ihn ohne weiter Frist,
Auch wenn er schon im Bette ist,
Nach Gravenstein noch schaffen."

Der arme Pastor lag im Bett,
Schnarcht mit der Gattin ein Duett
Und hatte keine Sorgen.
Er dachte nimmer an Verrath
Und glaubte seine Missethat
Vor aller Welt verborgen.

Auch war dem alten General
Die Sache selber sehr fatal,
Er wird ganz blau vor Schrecken.
Und einen Kriegsrath sammelt er
Um in der Sache schwierig sehr
Das Richtige zu treffen.

at see mig. Udentvivl henhørte de til den hæderlige Bande, som af „Nationalverein" var lejet til at følge den tydske

---

Der beskrives nu videre, hvorledes Præsten blev kaldt op af sin søde Søn:

Und ind die kalte Winternacht
Ward er sogleich herarsgebracht
In seinen eignen Schlitten.

Und in den Schlitten setzte man
Den arretirten Gottesmann,
Er wurde übergeben
An einen Landwehr-Officier,
Und zwei gelad'ne Musketier
Die setzten sich daneben.

Als corpora dilicti auch
Fand man noch einen ganzen Schlauch
Von Schriften und von Scheinen,
Versiegelt ward der ganze Kram,
Den nun der Lieutenant mit sich nahm
Wol zwischen seinen Beinen.

Und hurrah, hurrah, hop, hop, hop
Ging es in sausendem Galopp
Nun los durch Nacht und Grausen.
Hoch wirbelt auf der kalte Schnee,
Und beide Ohren thaten weh,
(Hohl tobt des Sturmes Brausen.)

Der arme Pastor zitterte,
Theils weil er Unrath witterte,
Doch vor dem Frost am meisten.
Er wimmerte und jammerte,
Und an den Schlitten klammerte
Er sich mit beiden Fausten.

Und dieser, wie der Sturmwind pfiff,
Flog brausend wie ein schwankend Schiff
Auf ungestümen Wellen;
Oft täumelte er hin und her,
Als ob er angetrunken wär'
Und drohte zu zerschellen.

Hær ind i Holsteen og Slesvig for at sætte festlige Optog og alleslags Optøjer i Scene paa Befolkningens Vegne.

Wohl lag der Schnee oft Häuser hoch,
Jedoch der leichte Schlitten flog
Darüber hin mit Eile.
Jedoch mit des Geschickes Macht
Ist nie ein ew'ger Bundgemacht,
Es rieth nur eine Weile.

„Paßt auf, jetzt geht die Sache schief!"
Der angestvolle Pastor rief,
Den Mund weit aufgerissen;
Und richtig hat des Schicksals Hand
Den Schlitten glücklich umgewandt
Und Alle h'rausgeschmissen.

Ganz unten lag der Arrestant,
Und oben d'rauf der Lieutenant,
Die beiden in der Mitte.
Rechts lag und links ein Musketier
(Mit samt den Sack voll von Papier)
Und oben d'rauf der Schlitten.

„Ach," jammerte der arme Wicht,
„Sie sehen, Gott der vill es nicht,
Laßt mich zurück doch führen"
Jedoch der Lieutenant sagt zumal:
„Hier commandirt der General,
Da müssen wir pariren."

Und keine Arbeit wird gespart
Um fortzusetzen diese Fahrt,
Den Schlitten aufzurichten.
Da endlich steht er wieder da,
Und was nun weiter da geschah,
Will ich Euch auch berichten.

Der berettes nu omstændeligt — men med nogen poetisk Frihed — at Slæden atter blev siddende fast, indtil Chefen for det 4de Kompagni, Hauptmann Wolter under frygtelig Banden var jaget op af sin Søvn og havde sendt „die ganze Pionir-Sektion" ud „den eingefrornen Gottesmann aus Neu in Cours zu setzen." Nu først indføres Episoden om de 2 Forspandsheste, som Kromanden maatte afgive; derefter hedder det til Slutning:

Dog bemærkede jeg ogsaa en Bekjendt i dette vakkre Selskab, nemlig Dr. Brieger, praktiserende Læge paa Graasten, en værdig Broder til den Konsul Brieger, som under Stændermødet 1860 spillede en fremtrædende Rolle i Flensborg. For min Kudsk, en brav Gaardmandssøn fra Felsted, som kæmpede med Ære i forrige Krig, var denne Scene saa modbydelig, at han maatte vende sig om, fordi han ikke kunde taale at see den og dog ikke kunde forhindre den. De prenssiske Soldater forholdt sig passive, men vilde dog uden Tvivl have forebygget Haandgribeligheder. Efter en halv Times pinlige Venten førtes jeg fra Slottet til det saakaldte Palæ (Farver Jørgensens Ejendom), hvor Hovedvagten var. Her indsattes jeg i en Kjælder, hvor jeg forefandt tre andre Arrestanter, nemlig Teglværkseier Hohwy, Herredsfogdens Skriver Lorenzen og Arbeidsmand Philipsen. Senere ankom min Ven og Nabopræst Roth fra Varnæs. Den humane Maade, hvorpaa han var bleven behandlet af General Goeben, dannede et Modstykke til

---

Und nun ging weiter sonder Rast
Die tolle Reise fort in Hast,
Jetzt fuhr er noch mit Vieren.
Um zehn Uhr Morgens kam erst an
In Gravenstein der Gottesmann
Mit den Verdachtspapieren.

Und seinen Pastor nebst Papier
Gab ab der brave Lieutenant hier,
Und fuhr sogleich zurücke,
War fröhlich, daß auf dieser Tour
Er nicht auf der beschneiten Flur
Gebrochen das Genicke.

Das ist getreulich der Bericht
Von jener grausigen Geschicht'
Geschehn in Sundewitten.
Drum zieht Ihr die Moral davon:
Sei nie ein Pastor und Spion,
Sonst winkt auch Dir der Schlitten!"

min Arrestation. Generalen havde om Aftenen modtaget samme Ordre om ham, som General Schmid angaaende mig, men han havde uden unødvendige Ophævelser tilladt Pastor Roth at forblive i sit Hjem til om Morgenen og havde dernæst tilbudet ham sin egen lukkede Vogn til Transporten.

Samme Dag førtes jeg i Forhør hos Korpsauditøren, Justitsraad Marcard. Jeg fandt i ham en human og dannet Mand, som kun opfyldte sin Pligt. Jeg sagde ham, at jeg vel var født i Nørre-Jylland, men at jeg i Troskab mod Kongen og Kjærlighed til det danske Fædreland kun delte den Menigheds Grundsætninger og Følelser, som havde valgt mig til Præst. Paa hans Spørgsmaal om Grunden til min Arrestation svarede jeg, at den maatte vel Preusserne kjende bedre end jeg. Jeg vidste vel, at min Færd i Stænderforsamlingen og min Forfattervirksomhed havde skaffet mig Fjender blandt det illoyale slesvig-holstenske Parti, hvis Modstander jeg altid vilde være, og jeg antog, at En eller Anden af dette Parti havde bagvasket mig for at skade mig. Dette fandt Auditøren højst rimeligt og lod det føre til Protokols. Privat udbad han sig min Mening om den danske og sachsiske Folkestammes Grændser og erklærede, at han forlængst var kommen til det Resultat, at Sønderjylland nordenfor Slien og Dannevirke var beboet af danske Folk. Da jeg yttrede min Forundring over, at han som Preusser kunde dømme saa uhildet om disse Forhold, svarede han, at der i Tydskland herskede den tykkeste Uvidenhed om de slesvigske Sprogforhold, men at det havde været ham magtpaaliggende at udfinde Sandheden, og at baade det endnu bevarede danske Folkesprog, Husenes Bygningsmaade og alle gamle Stedsnavne stadfæstede Historiens talrige Vidnesbyrd lige fra Adam af Bremens Dage. Vi bleve altsaa let enige og han tillod mig at skrive et dansk Brev til Felsted, hvilket han nogenlunde forstod og forsynede med sin Paategning samt sit Embedssegl.

Den Nat tilbragte vi alle Fem i Kjælderen paa en Søsterseng af gammelt Straa og med en Skildvagt udenfor Døren og en anden indenfor samme. Men om vor fremtidige Skjæbne, om vi, som Vagterne sagde, skulde skydes, eller om vi maaskee skulde slæbes til Rendsborg eller til en preussisk Fæstning, derom fik vi ingen Oplysning. Det blev os strengelig forbudt at tale Dansk indbyrdes. Tidlig om Morgenen traadte en Lieutenant ind til os med de Ord: „Sputen Sie Sich, daß Sie fortkommen". Udenfor i Gaarden holdt 2 Bøndervogne med Agebrædter. Lieutenanten traadte frem paa Trappen, befalede 4 Soldater at lade deres Geværer i vort Paasyn og os at stige til Vogns med Soldaterne, idet han betydede os, at dersom vi saae os tilbage, bleve vi strax skudte, og dersom vi talede et Ord til hinanden paa Vejen, vilde vi ligeledes blive skudte. Da jeg spurgte ham, om vi da ikke i paakommende Nødsfald maatte tiltale Skildvagterne, erklærede han ogsaa dette for en halsløs Gjerning. Selv tog han Plads paa den bageste Vogn, kommanderede: „Vorwärts!" og nu gik det over Stok og Sten til Flensborg. Ved Krusaa maatte vi holde en Timestid, da vi mødte hele den preussiske Hestgarde, et stort østerrigsk Brotræn med tilhørende Bedækning samt forskjellige andre Troppeafdelinger. I Flensborg, hvor vi førtes fra Hovedvagten til Kommandanten og derfra til Raadhuset, bleve vi ligesom i Graasten forhaanede af Nationalforeningens noble Emissærer. Kommandanten, Major Funch, som syntes noget konfus og var meget vred over, at et Par østerrigske Ordonnanser ikke forstode hans Tydsk, holdt en lille Tale til os, som begyndte med de Ord: „Ja, meine Herren! Patrioten sind wir Alle." Indholdet synes at være, at dersom vi af Patriotisme eller af Uforsigtighed havde foretaget Noget, som var farligt for Preusserne, vilde vi ufejlbarlig blive hængte, og dersom vi herefter forsøgte noget Lignende, vilde vi blive skudte.

I Raadhusgaarden førtes vi op ad en Vindeltrappe

til en Korridor, hvor en tydsktalende Arrestforvarer randsagede alle vore Lommer og tømte deres Indhold, saa at vi hverken beholdt Uhr eller Penge. Derefter førtes Enhver ind i en hvælvet, 6 Alen lang og 3 Alen bred Celle med et lille Vindue under Loftet. Der var hverken Stol eller Bord, hverken Sengeklæder eller Lys. Paa Brixen laae en gammel, yderst urenlig Hø-Madrats, og da Ovnen kun afgav Kuldamp, men ingen Varme, vare Udsigterne for Fremtiden ikke tillokkende. En dobbelt Dør af tykke Planker blev omhyggeligt aflaaset. Uvisheden om vor Skjæbne, Bekymringerne over Fædrelandets Nød, Tanken om, hvad Hustru og Børn kunde have at gjennemgaae i Hjemmet, maatte i Forbindelse med Ensomheden og de uhyggelige Omgivelser i de lange, mørke Nætter (som i Fængselet begyndte Kl. 3-4) nedtrykke Sindet. Hertil kom, at jeg for mit personlige Vedkommende vidste, at der blandt mine konfiskerede Papirer let kunde findes Noget, der for en preussisk Krigsret kunde fælde mig som Spion. Navnlig vilde den i min Almanak optegnede Adresse, saafremt et Brev fra Feltpolitimesteren af samme Indhold som det, jeg havde modtaget, var blevet opsnappet, let kunne betragtes som et gyldigt Bevis imod mig. Flere Preussere havde fortalt mig — hvad de uden Tvivl selv dengang troede —, at Justitsraad Blauenfeld allerede var hængt eller skudt som Spion; jeg maatte altsaa være fattet paa den samme Skjæbne.

Og jeg var fattet derpaa, erfarede ogsaa Sandheden af det gamle Ord, at Nøden lærer os at bede og „jo større Kors, des bedre Bønner". Men jeg erfarede tillige, at Man ganske vist snart kan vænne sig til alleslags Savn, men at Man paa den anden Side ved disse Savn bedst lærer at skjønne paa, hvad Man har mistet. Allerede faa Timer efter Ankomsten til Flensborg blev jeg behageligt overrasket ved i Arrestforvareren Arnoldi, som i Preussernes Nærværelse havde paataget sig en saa barsk Mine, at finde en brav dansk Mand, der med Glæde gjorde Alt,

hvad der stod i hans Magt, for at gjøre os Opholdet i Fangehullerne taaleligt. Med Møje udvirkede han den følgende Dags Aften (den 15de Februar), at vi fik gode Sengeklæder fra velsindede Borgere i Byen, ligesom han ogsaa leverede os vore Uhre igjen og laante os Bøger. Men han var ikke i Stand til at formaae Kommandanten til at indrømme os Lys om Aftenen, Tobaksrygning eller deslige. Derimod bragte han mig senere ved en af den danske Sag højt fortjent Dames Mellemkomst den Hilsen fra en af den gamle Wrangels Adjutanter, at der ikke var fundet noget Bevis imod mig i mine Papirer, og at jeg sandsynligvis om faa Dage vilde faae min Frihed.

Den 16de Februar gik aldeles som den 15de, og jeg læste hele Dagen, saalænge jeg kunde see, dels gaaende op og ned i det snevre Kammer for at holde Varmen, dels liggende paa Brixen. Paa Væggen havde jeg efter andre Arrestanters Exempel indrettet mig en Kalender, idet jeg med mine Briller ridsede Datoerne i Kalken. Andre af mine Forgængere havde med Blyant optegnet forskjellige poetiske og prosaiske Hjerteudgydelser paa Døren, ligesom der ogsaa fandtes et med utrolig Flid dannet Billede af tygget Papir.

Den 17de Februar om Morgenen meddelte Hr. Arnoldi mig, at Kommandanten (som aldeles ikke viste os den Ære at besøge Fængslet) efter min Anmodning havde tilladt, at jeg maatte skrive et Par Ord til mit Hjem. Men da han kort efter bragte Major Funch mit Brev, som naturligvis var aabent, smed denne det henad Bordet med de Ord: „Ich will von dem Schreiben nichts wissen!"

Om Eftermiddagen kom en uniformeret Person med Ordre til Pastor Roth og mig, at vi skulde følge ham til Civilkommissærerne. Her bleve vi modtagne af Friherre v. Zedlitz' Sekretær, som paa en høflig Maade betydede os, at nu kunde vi faae vor Frihed, naar vi „für die Dauer der Occupation" vilde adlyde den bestaaende Regjering. Dette erklærede vi os villige til, idet vi underskreve en os

forelagt Revers, meldte os derefter hos Kommandanten, som bød os komme igjen om et Par Timer, og vare saaledes vor egne Herrer. Den overordentlige Venlighed og Deltagelse, som forskjellige Borgere viste os, virkede i høj Grad oplivende paa Sindet. Det var overhovedet i disse Dage let at mærke, at den største Del af Flensborgs Beboere (i den nordlige Halvdel af Byen næsten alle) afskyer det tydske Regimente. Pastor Roth spurgte for Løjers Skyld Sekretæren, om Preusserne ikke nu, da det var godtgjort, at vi vare blevne bortslæbte uden Grund, fandt sig beføjede til at befordre os til vor Hjemstavn, men herpaa vilde han ikke indlade sig; ligesom alle politiske Fanger selv maatte betale deres Underholdning i Fængslerne, saaledes maatte vi ogsaa besørge og bekoste Hjemrejsen.

Ved min Ankomst til Felsted fandt jeg endnu Skildvagter for Døren, skjøndt der var kommet ny Indkvartering. General Schmid, som var draget bort samme Dag, havde holdt saa streng Vagt, at der hver Nat havde været 16 Mand i Salen, hvor min Svoger og mine Børns Lærer vare blevne bevogtede*) Nu havde vi Major Weise ved de røde (Ziethenske) Husarer og Hauptmann Schultze ved de westphalske Jægere. Sidstnævnte stod under Major Beckedorf, som havde Kvarter hos min Nabo, og hos hvem jeg maatte melde mig. Disse Herrer syntes oprigtigt at glæde sig over min Frigivelse og viste sig fra først til sidst høflige og venlige; men det fulgte af Forholdenes Natur, at vi søgte at have saa lidt med dem at gjøre som muligt.

Fra Amtmanden modtog jeg samme Aften ved en Expres saavel Wrangels Proklamation som Zedlitz' Bekjendtgjørelse med Anmodning om, at jeg i Henhold til den sidste vilde

---

*) Nogle Dage efter sendte han fra Ullerup en Underofficer til mig med den Hilsen, at han glædede sig overordentligt over min Frigivelse.

udstede og indsende en paa Tydsk affattet Revers af samme Indhold, som den, jeg underskrev i Flensborg. Jeg fandt derfor ingen Betænkelighed ved at underskrive, uagtet det er et stærkt Stykke, at Udtrykket „Kongeligt" forbydes overalt. Preussen og Østerrig have jo dog anerkjendt og undertegnet Londonprotokollen. De ville jo ikke erobre Slesvig, men kun „tage det i Pant"; følgelig burde de foreløbigt bestyre det i Kongens Navn.

Den 19de Februar. Det var efter en tidligere Bestemmelse min Tour at prædike næste Søndag i Aabenraa, hvor den danske Præsts Embede er ledigt. Men da jeg i Søndags ved en meget gyldig Grund, men uden forudgaaende Bekjendtgjørelse, var hindret i at forrette Gudstjenesten i Felsted, og den tydske Gudstjeneste, som en preussisk Feltpræst afholdt i Kirken, ikke kunde opbygge Nogen af mine Sognefolk (den var nok desuden katholsk), fandt jeg det uforsvarligt, om jeg atter vilde forholde min Menighed den sædvanlige Gudstjeneste. Jeg tog derfor om Eftermiddagen den 19de til Aabenraa, efterat jeg hos Major Beckedorf havde faaet et Slags Pas, og formaaede Pastor Holdt til at overtage mine Pligter. Hos ham traf jeg en preussisk Feltpræst, som syntes nysgjerrig efter at see den Præst, der havde været arresteret som Spion. Jeg besøgte Amtmanden og traf her Pastor B. fra L. Vi vare enige om, at det af Hensyn til vore danske Menigheder maatte være vor Pligt at holde ud saalænge som muligt, og at vi derfor uden Skrupler kunde love Civilkommissærerne Lydighed. Amtmanden erklærede det for en Selvfølge, at Kirkebønnen for Kongen maatte falde bort, og mente, at et udtrykkeligt Forbud vilde blive udstedt med det Første. Men naar Wrangel i sin Proklamation uden videre bestemmer, at Forretningssproget „ist fortan die deutsche", saa kan dette kun gjælde Korrespondancen med Civilkommissærerne og de militære Autoriteter. Hvad der sendes os til Bekjendtgjørelse i Kirken, bør efter Amtmandens Mening oplæses

baade paa Tydsk og Dansk, uagtet Menigheden kun forstaaer Dansk. Maaskee er det ingen Skade til, at Befolkningen strax faaer en Forsmag paa, hvad den har at vente under disse ædle Befrieres Vinger.

Saavel Wrangel som Zedlitz have forbudt politiske Demonstrationer; men i Aabenraa saavelsom i den sydlige Halvdel af Flensborg vajer den oprørske trefarvede Fane fra mange Huse, medens Landets Fane, Dannebroge, er forbuden. Ogsaa dette er den tydske Ligeberettelse! I Aabenraa bemærkede jeg Oprørsfanen hos Hartmeyer, F. A. Jensen, Frøhse, G. Raben, Hoffgaard (disse tvende Hædersmænd ere begge Nørrejyder!) paa Stadt Hamborg o. fl. St.

Løverdag Formiddag den 20de Februar kom en preussisk Officer til mig for at spørge mig, om der her i Kirken blev holdt Gudstjeneste paa Tydsk. Da jeg benægtede dette og tilføjede, at Menigheden ikke forstod andet Sprog end Dansk, spurgte han, hvorlænge det var siden, at det tydske Sprog blev afskaffet ved Gudstjenesten (!), og vilde næppe troe min Forsikkring om, at Gudstjenesten saavelsom Folkesproget altid har været Dansk. Da han yttrede, at han med en Del andre Officerer ønskede at bivaane en tydsk Gudstjeneste, henviste jeg ham til Aabenraa.

Søndagen den 21de Februar. Det var stærkt Snefog, men der var dog en Del Mennesker i Kirke. Jeg sagde fra Prædikestolen, at det efter Civilbestyrelsens Bekjendtgjørelse og Amtmandens Forklaring deraf indtil videre var os forment at udtale den sædvanlige offentlige Kirkebøn for Kongen, men at Ingen kunde formene os, saa meget desto inderligere at bede i vort stille Sind o. s. v. Jeg sluttede med at indslutte „Alt, hvad der er os kjært og dyrebart“, i vort Fadervor. Saasnart Degnen begyndte at oplæse de tydske Bekjendtgjørelser, gik de Alle ud, idet de yttrede: „Det er nok ikke for os“. Oplæsningen ophørte da af sig selv. Næste Morgen før Daggry droge Jægerne bort for at gaae til Dybbol, hvorfra der hørtes stærk Skyd-

ning. De vare meget forknytte ved Afgangen og yttrede stor Angest for Skandserne. Desto gladere vare de, da de om Middagen vendte tilbage fra Graasten, hvor de havde faaet Kontraordre. De fortalte, at 300 danske Fanger vare førte igjennem Graasten. Bønderne fortalte, at Vore havde fanget et helt Kompagni Preussere. Hos en Nabo gjorde jeg Bekjendtskab med en Overlæge d'Arrest, som er Broder til den astronomiske Professor i Kjøbenhavn. Han talte ikke om Politik, men har for sin Værtinde yttret sin Bedrøvelse over denne Krig.

Den 24de Februar. Husarerne droge bort om Morgenen. Major Weise ønskede mig ved Afskeden, at alle mine Ønsker maatte opfyldes, „in welche Richtung sie auch gingen". Det var mere, end jeg vilde ønske ham. Han og hans Folk have her skikket sig meget godt, og vi have forholdsvis havt det roligt og fredeligt i disse Dage. Til Middag kom 600 Mand Jægere hertil Byen, og vi fik en Hauptmann Wabnitz med nogle flere Jægere.

Den 25de Februar gjorde jeg med min Familie et Besøg i Kliplev. Baade paa Hen- og Hjemvejen saae vi Røgen af forskjellige Ildebrande i Retningen af Dybbøl og hørte siden, at Frydendal Kro var afbrændt af Vore. Hos Præsten i Kliplev laae en General med hans Adjutant og nogle Kuirasserer. For otte Dage siden havde de havt østrigske Officerer, som havde været særdeles gemytlige og udtalt sig med største Foragt om Preusserne, som de kaldte Paradesoldater. De havde forsikkret, at Hensigten med Østrigs Deltagelse i Felttoget kun var den, at de skulde passe paa Preusserne, „at de ikke gjorde dumt Tøj".*)

*) Den Godhed, som Præsten i Kliplev ved denne Leilighed viste de forkomne østrigske Officerer, har en af dem lønnet paa en ejendommelig Maade. Dr. Janssens noble Blad „Nordslesvigsk Tidende" indeholdt nemlig nogen Tid efter i den tydske Afdeling følgende Historie, som her meddeles i tro dansk Oversættelse med den overflødige Bemærkning, at Historien er Løgn fra først til sidst og kun

Den 26de Februar. Jægerne droge bort om Morgenen, saa at vi i nogle Timer vare frie for Indkvartering, men Kl. 1 meldte nogle Fourerer, at vi Kl. 2 skulde modtage det 55de Regiments Stab med 22 Mand til Bespisning. Det varede heller ikke længe, før Gaarden var opfyldt med Stabens Vogne, som ganske spærrede Udsigten fra Vinduerne. Regimentschefen Oberstlieutenant Stolz var

---

indeholder det Sande, at Vedkommende blev venligt og gjæstfrit behandlet af den brave danske Præst: „En østrigsk Officer giver en meget smuk Skildring af sit Ophold i „Klepleff", en Rede i Moradset vestfor Chausseen mellem Flensborg og Aabenraa, hvor Man endnu aldrig har seet dansk, end sige andet Militær. Folkene der synes at have meget besynderlige Begreber om Østrigerne; Man forbausedes over, at de ikke aade raat Kjød, og at de talte Tydsk, gjaldt for et Vidunder. Men den muntreste Scene forefaldt hos Præsten. Den værdige Sjælehyrde kjendte ikke Krigen uden af „Wallensteins Lager", hvilket Værk han, formodentlig i Forudsølelsen af truende Farer, syntes at have studeret flittigt i den sidste Tid, thi de indkvarterede Officerer fandt det opslaaet paa hans Pult. Rystende og bævende modtog han de krigerske Gjæster med den Forsikkring, at hans hele Sogn kun talte 500 Sjæle, Egnen var meget fattig, og han den fattigste Mand i Sognet. Østrigerne bade høfligt om Aftensmand. I en Hast bleve nogle Ænder anrettede, over hvilke de Indkvarterede kastede sig med sand Bjørneappetit. Dette syntes at berøve Præsten den sidste Rest af Mod; han krøb sammen (kauerte sich) i den mørkeste Krog af Stuen og fremmumlede stille Bønner. Da Østrigerne rejste sig fra Bordet, sprang ogsaa Præsten op (schnellte empor), og der behøvedes ingen Physiognomik for at læse i hans Jammermine: Nu have de spist sig mæt, nu gaaer det løs paa Myrderi, Skjænden og Brænden som i Wallensteins Dage. Hans Velerværdighed vilde ikke troe sine egne Ører, da Officererne med gemytligt Haandtryk ønskede ham Godnat. Den næste Morgen viste han sig i Begyndelsen mere tillidsfuld, men da hans Gjæster ved Afmarschen talte om Betaling, sank han af Skræk i Knæ. Den gode Gejstlige havde misforstaaet dem og troede, at Officererne vilde have Penge af ham. Bævende og med klapprende Tænder begyndte han atter paa Historien om den fattige Egn og den fattigste af dens Beboere, da Man endelig forklarede ham de Fremmedes venlige Hensigter. Manden maa desuagtet have følt sig meget lettet efter deres Afmarsch".

en ældre Mand, lille og venlig, hvorimod Bataillonschefen Major Böcking havde et stolt og frastødende Væsen. Foruden Adjutanten, der mødte med en spændt Pistol i Haanden, fik vi desuden nogle Skrivere, som havde Bureau i mit Kammer, samt 18 Heste og en Mængde Musikantere. De sidste vare misfornøjede med Kvarteret og gjorde endel Støj, hvorfor jeg klagede over dem til Oberstlieutenanten og protesterede imod at faae 35 Mand i Stedet for 22. Han raabte da: „Sie müssen heraus!", og nu fik vi nogenlunde Fred, idet nogle af Spillemændene, som forgjæves havde søgt bedre Kvarterer i Byen, høfligt bade mig om, at de maatte blive. Kapelmesteren, som var „ein gebildebet Mann", fik om Aftenen sin Seng redt i Salen, og vi beholdt i det Hele 28 Mand. Min gamle Røgter var syg og sengeliggende, men da han et Øjeblik var staaet op, lagde en preussisk Soldat sig uden videre i hans Seng, og jeg var ikke istand til at faae ham op, idet han erklærede, at han ogsaa var syg, og at de godt begge kunde rummes i Sengen. Tilsidst gik Røgteren i Forbøn for ham og tillod ham at blive.

Løverdagen den 27de Februar havde jeg Besøg af en preussisk Feltpræst, som vilde holde Gudstjeneste her i Morgen. Da jeg sagde ham, at jeg skulde prædike Kl. 10. lovede han at begynde saa tidlig, at den tydske Gudstjeneste kunde være endt inden 10. Han var meget høflig og talte ikke om Politik. Fra Amtshuset modtog jeg de første Nummere af det nye „Verordnungsblatt", men kun paa Tydsk, samt en dansk Bekjendtgjørelse fra Zedlitz og Revertera, at Herredsfoged Krag er afsat, og en Kand. Petersen fra Augustenborg (Svoger til Pastor Godt) konstitueret i hans Sted.

Søndagen den 28de Februar. Den tydske Feltpræst kom om Morgenen ledsaget af en Justitsraad (Auditør), der ligger i Kvateer med ham paa Skovgaard. Auditøren forsøgte at lokke mig ind i en politisk Ordstrid, idet han spurgte mig, om min Konge snart vilde ende Krigen ved at

indrømme Hertugdømmerne dens Rettigheder. Jeg svarede, at dem havde han indrømmet for længe siden, men at jeg forøvrigt ikke kjendte Noget til de politiske Forhold. Feltpræsten holdt sit Ord, og vi begyndte vor Gudstjeneste ved sædvaulig Tid, men uden Klokkeringning, som General Schmid i min Fraværelse har forbudt, saa at ej engang den sædvanlige „Bedeklokke" maa lyde Morgen, Middag og Aften.

Vi modtoge Aviser fra Kjøbenhavn og saae deraf blandt Andet, at Prof. Molbech i Kiel ogsaa har været fængslet. Der skal have staaet i et tydske Blad, at Man i mine Papirer har fundet Breve, som kompromitterede ham, og der fandtes ganske rigtigt blandt mine private Breve et Par fra Prof. Molbech, men de vare fra 1860 eller 61 og kunde altsaa ikke angaae denne Krig, ej heller kunne de kompromittere ham, da de kun godtgjøre, at M. er sin Konge tro og altsaa en Modstander af det oprørske Parti i Kiel, men derpaa har han aldrig lagt Skjul. Alligevel indindseer jeg nu, at det havde været klogere, om jeg havde tilintetgjort alle private Breve, inden Preusserne kom; men dengang kjendte jeg dem ikke. Pastor Bülow i Dybbøl, Inspektor Thoysen paa Sandbjerg og Pastor Schleppegrell i Broager skulle være fængslede og førte til Flensborg.

Om Eftermiddagen havde vi meget larmende Regimentsmusik i Salen. Skjøndt det var smuk Musik, havde baade mine og Byens Folk den Takt, at de ikke vilde høre derpaa. Dette gjentoges de følgende Dage, saalænge vi havde det 55de Regiment, og voldte os en Del Ulejlighed, da flere Borde maatte bæres op i Salen, og samtlige 35 Musici hvergang trak igjennem vor Dagligstue.

Den 29de Februar. Jeg besøgte Fattighuset, Skolen i Tumbøl samt en fortræffelig Bonde sammesteds, der for Tiden er „Byfoged" eller, som Preusserne sige, „Bauervogt". En Underofficer kom for at skaffe Kvarter til en

Major. Han var grov mod Bonden, men blev betalt med samme Mynt, hvilket hjalp betydeligt; men tilsidst vendte han sig til mig og sagde: „Sie sind wol der Prediger?" „Ja." „Es ist eben der Major, der bei Ihnen einquartiert ist. Er hat bei Ihnen ein schlechtes Qvartier" osv. Det er altsaa Major Böcking, som er misfornøjet, skjøndt han Intet derom har yttret til mig. Ved Hjemkomsten hørte jeg af vore Piger, at han er uforskammet imod dem, har forlangt 3 Retter Mad dagligt, Skinke hver Aften osv., men har dog fundet sig i, at det blev afslaaet.

D. 1. Marts. Det 55de Regiment har inat faaet Ordre til at rykke ud. Strax efter Middag red Majoren bort uden at sige Farvel, senere Oberstlieutenanten og Adjutanten, som udtalte deres Tak for god Forplejning. Oberstl. lovede mig, at min Vogn ganske bestemt skulde komme tilbage samme Aften, da de kun skulde til Skovbølgaard og Varnæs. Dette skete dog ikke, Majoren blev grov imod min Karl, som efter Oberstl. Ord flere Gange meldte sig hos ham, og lovede ham tilsidst Prygl. Vognen maatte følge Regimentet til Sottrup, hvorhen jeg flere Gange maatte sende Penge, Foder og Havre; Karlen maatte i den barske Vintertid i 12 Nætter sove paa Stenbroen i en ussel Stald, hvor han med stor Møje fik Plads til Hestene, og han kom først hjem, da jeg formaaede en af mine Naboer til at sende sin Vogn til Afløsning. Disse Kjørsler ere i det Hele en sand Plage for Bønderne, og mange Folk og Heste blive ødelagte. Naar en Vogn bliver tagen i Ægt („Redskyl"), kan den ikke slippe fri igjen, undtagen i nogle Tilfælde, naar den saakaldte „Zahlmeister" lader sig bevæge ved en passende Douceur. Men er det meget bedre ved vor egen Armee? Denne Aften var den første efter Dannevirkes Rømning, da vi vare frie for Inkvartering. Hvilken Lindring var det dog ikke at kunne gaae til Hvile uden at vide Huset fuldt af Fjender! Om Aftenen silde kom en ung Kuirasserofficer, som skulde bestille Kvarter

til den følgende Dag for nogle Eskadroner af Ulanerne, ved hvilke han gjorde Tjeneste. Han var forfrossen, drak en Kop The og blev meget snaksom. Han fortalte om „Rolf Krakes" Kamp d. 18de, som han havde iagttaget fra Egernsund. Virkningen af dens Kugler havde været forbausende, men den havde ikke kunnet ødelægge Broen, da den ikke kunde gaae langt nok ind til at tage Sigte. Ligeledes beskrev han det elektriske Lys, som fra Sønderborg havde oplyst hele Egnen ved Dybbøl og Broager. Men da han ogsaa meddelte, at Lieut. Hoffmann, der blev fangen ved Forpostfægtningen samme Dag, og hvem han selv havde transporteret til Flensborg, havde berettet om den danske Armee, at den var aldeles forhungret, maatte vi i høj Grad drage hans Troværdighed i Tvivl. Om Forpostfægtningen den 22de kunde han ikke melde noget Nærmere, men han mente, at de 300 danske Fanger (Senere reduceredes Antallet til 200) havde været Slesvigere, som frivilligt gik over. En Bonde, som havde talt med Fangerne i Flensborg, fortalte mig nogle Dage efter, at de fleste vare af 18de Regiment, og at de ingenlunde havde været udhungrede, men efter deres eget Foregivende slet anførte. Var det upaalidelige Sydslesvigere, synes det utroligt, at Man skulde anvende dem til Forposttjeneste.

D. 3. Marts. Henimod Middag droge Ulanerne ind i Byen. Regiments-Chefen, Oberst Sixtin, fik Kvarteer hos min ene Nabo, Eskadronschefen, Major Lüderitz, hos den anden, medens jeg fik Oberstvagtmester (Major), Friherre Barnekow med hans Adjutant, Lieut. Kurz, samt 8 Mand og 18 Heste. En Ulan faldt af Hesten ved Indkjørselen til min Gaard, havde nær spiddet sig selv og Hesten med Landsen og kunde ikke komme op igjen uden ved at trække hen til et Stendige. Det preussiske Kavalleri rider i det Hele maadeligt, og vore Bønder udtalte ideligt det Ønske, at de maatte komme i Kast med vore Dragoner. De røde Husarer have hurtige Blodsheste, men

ere, som en Mand i Felsted sagde, kun „nogle Smaadrenge"* i Sammenligning med vore. Ulanerne ere velvoxne og have større Heste, men generes af Landsen, som hindrer deres Bevægelser.

Major Barnekow udbad sig Tilladelse til at gjøre mig en Visit, og da hans hele Væsen ingød Tillid, samtalede jeg længe med ham. Han udtalte strax, at denne Krig var ham i høj Grad imod, omtalte Slesvigholstenerne og Prindsen af Dolzig med Ringeagt og viste, at han var ret godt inde i Historien. Han havde for nogle Aar siden besøgt Kjøbenhavn, været til Taffels hos Kong Frederik paa Frederiksborg og satte overordentlig Pris paa Gehejmeraad Hall. General Schmid havde sagt mig, at General de Meza var en stor Mand og, at han ved i Tide at forlade Dannevirke frelste Armeen og Riget osv. Major Barnekow fremstillede Sagen paa en ganske anden Maade, Han smilede ad Gen. Schmids Lovtale over de Meza og forsikkrede, at Preusserne, naar Meza havde holdt Stand endnu i et Par Dage, vilde være komne i den ynkeligste Stilling. Thi de kunde i det Uvejr, vi dengang havde, ikke komme til Stillingen uden i en yderst udmattet Tilstand, maatte tildels bivouakere under aaben Himmel og vilde, hvis den befalede Overgang ved Arnæs ikke var bleven overflødig ved Mezas Bortgang, paa dette Punkt have lidt et frygteligt Nederlag. Det havde nemlig vist sig, at de Baade, som skulde have været benyttede ved den første Overgang, ikke kunde komme til Land for Is, der ikke kunde bære, medens et eneste velrettet Skud kunde have ødelagt Pontonerne. Paa lignende Maade have senere flere preussiske Officerer udtalt sig for mig.*) Min Søn kom om Aftenen hjem fra

*) Hermed kan sammenlignes afdøde Major v. Jenas Yttringer, der have været anførte i „Fædrelandet". Ganske vist udtaler han (som en Indsender i „Berl. Tid." har gjort opmærksom paa) i et tidligere Brev den Mening, at Stillingen var for udstrakt, og den danske Styrke for ringe, til at Dannevirke kunde holdes i Længden.

Haderslev, hvor Latinskolen er lukket af den nye Øvrighed, og Lærerne afsatte.

D. 5. Marts. Major Barnekow besøgte Hovedkvarteret og Broager. Han fortalte mig, at Preusserne havde faaet Ordre til at besætte Nørre-Jylland, hvilket var kommet ham uventet. Jeg svarede, at mig var det ikke uventet, da Preussen akkurat har samme Ret til Nørre-Jylland som til Sønder-Jylland. Han meddelte mig ogsaa, at der efter hans Mening ikke vilde blive foretaget nogen Storm paa Dybbøl-Skandserne, da dette vilde koste altfor mange Menneskers Liv. Derimod ventede Preusserne et Udfald fra vore Skandser eller et Angreb fra Søen, navnlig for at forstyrre de preussiske Skandseanlæg paa Broagerland. Dette vente vi Andre ogsaa. Gud give det maatte lykkes!

Søndag d. 6. Marts. Da de tydske Anordninger oplæstes efter Gudstjenesten, forlod hele Menigheden øjeblikkeligt Kirken, saa at Degnen slap for at læse videre, idet Bælgetræderen og Præsten naturligvis ogsaa gik.

Min Svoger reiste til Højer for derfra at tage til Sild, hvor han skal overtage Apotheket. Majoren havde medgivet ham et Pas, som var ham til stor Nytte, da han baade i Aabenraa og senere i Tønder blev anholdt af Preusserne og forhørt som Spion, men kort efter frigiven paa Grund af Barnekows Attest. Der er overhovedet i disse Dage en frygtelig Jagt efter Spioner, og der indbringes ofte mistænkelige Personer. En Politibetjent fra Slesvig, som er født her i Sognet, men nu er bleven afsat, besøgte mig for at klage sin Nød for mig og bede mig om en Døbeseddel. Han blev idag arresteret i Hostrup, og Majoren sagde mig, at Man havde udspurgt ham angaaende hans Samtale med mig. Han bad mig derfor om at være forsigtig. Jeg fortalte ham Omstændighederne ved Haderslev Skoles Lukning, skildrede ham de Personer, som Civilbestyrelsen benytter som sine Redskaber (Amtmand Ja-

cobsen, Thomsen-Oldensworth, Rektor Lübker osv.) og spurgte ham, om dette stemmede med Wrangels og Zedlitz's Løfter. Han indrømmede, at der gjerne kunde føres Krig, uden at alle fredelige Forhold skulde forstyrres, og alle oprørske Elementer fremdrages, men da jeg sagde ham, at jeg havde Lyst til at tage til Flensborg for at foreholde Zedlitz, at han af de slesvigholstenske Wühlere lod sig bedrage med Hensyn til Folkets Nationalitet og Stemninger, raadede han mig indstændigt til at lade det være. Selv erkjendte han fuldkomment, at den slesvigholstenske og tydske Presse havde bedraget det tydske Folk, og han havde med Forbauselse erfaret, at der nordfor Flensborg boer et aldeles danskt Folk, ja endog i Holsten havde han fundet Stemningen overvejende loyal og konservativ med Hensyn til Forbindelsen med Danmark. Desto foragteligere er den holstenske Humbug med „Arve-Hertugen". Om Eftermiddagen blev jeg tre Gange gjennemblødt, da jeg i vedvarende Regnskyl først var i Tumbøl for at døbe et Barn, siden i Kiding Kodnerhus og tilsidst blev hentet til den tydske Forpagter paa Stenskjær for ligeledes at døbe hans Barn. Jeg ventede der en Anmodning (som jeg ikke kunde have opfyldt) om at forrette Daaben paa Tydsk, da jeg formodede, at Man havde preussiske Officerer til Faddere. Men derom var der ikke Tale, deres Indkvartering, som de meget besværede sig over, var netop draget bort, hvorfor de benyttede Øjeblikkets Ro for at faae Barnet christnet. Om Aftenen havde jeg en lang Samtale med Major Barnekow om kirkelige og christelige Spørgsmaal. Det er en virkelig dannet Mand, og han synes at være en alvorlig Christen uden at hylde den fra Hoffet udgaaede udvortes Hellighed, som mange preussiske Officerer lægge for Dagen, men som ikke hindrer dem i at tjene Løgnens Fyrste eller i at benytte og besmykke enhver Falskhed og Nederdrægtighed, der kan tjene til Preussens Udvidelse.

Den preussiske Feltpræst havde Gudstjeneste her i Kir-

ken Kl. 3 og anmodede vor Degn om at spille, da hans egen Degn hverken kunde spille eller synge. Jeg mente, at denne Begjæring gjerne kunde opfyldes, hvilket Degnen ogsaa helst ønskede for at undgaae Ubehageligheder. Men det havde ærgret ham, at Præsten i sin Tale havde sagt en hel Del om den retfærdige Sag, for hvilken de kæmpede. I en ganske anden Aand talede den Præst, som forrige Gang forrettede Feltgudstjeneste her. Han havde nemlig, efter Degnens Beretning, fornemelig formanet Soldaterne til at bekæmpe Fjenden i deres eget Bryst.

Mandag d. 7. Marts. Fattigkollegiet samledes i Skolen. Efter Forhandlingerne fremkom en Mængde Fortællinger om Preussernes Forhold. Med Ulanerne ere de Fleste veltilfredse, men Infanteriet har paa mange Steder opført sig slet. I Skovbøl have de især huseret slemt, og en Mand i Ny-Skovbøl har maattet kjøre sin Kone og sine Børn bort, da alt Spiseligt var borttaget, og Røverne uforskammede. Det hedder, at den smukke kongelige Granskov „Hostrup-Krat" skal afhugges for at bruges til Palisader, som skulle anvendes ved Dybbøl og Sottrup, hvor ogsaa Kirken forskandses. Ved Varnæs Hoved skal en af vore Orlogsmænd (Espern Snare?) have skudt et Par Preussere.

Majoren laante mig et Nr. af „Hamburger Nachrichten". Det indeholder en Mængde Galde angaaende danske Embedsmænd, navnlig Præster, i Slesvig, og det udtaler det Haab, at disse „Landesfeinde" alle maa blive udjagede. Om Haderslev Skoles Lærere fortælles en Del Løgne, og Bladet jubler over, at Skolen er bleven forstyrret. Om ogsaa Haderslevs Borgere ville juble over, at deres Børn paa en saa skjændig Maade berøves deres fortræffelige Lærere, er et andet Spørgsmaal. I Flensborg ere efter samme Blad alle Lærere afsatte undtagen 3 gamle Tydskere og Adjunkt Engelhart, der mærkværdigt nok roses for sine sjeldne Kundskaber, skjøndt han er dansk.

Den 9de Marts. Medens jeg var i Kirke for at holde Fastegudstjeneste, kom et Par Pionerer og forlangte Øxer og Sauge, som skulde bruges i Hostrup Krat, der skal forvandles til Palisader og slæbes til Sottrup. De bleve temmelig kort afviste med den Besked, at jeg ikke var hjemme, og at Man ikke vidste, hvor Redskaberne vare. Men om Eftermiddagen, da jeg var kommen hjem, mødte en Underofficer med 4 Mand, som paa en brutal Maade nødte mig til at vise dem alle Gaardens Redskaber, idet de sagde, at „die Großmutter" havde kastet dem paa Døren, hvorfor de nu havde streng Ordre fra deres Major, at de skulde tage „mit Gewalt". Forgjæves bad jeg dem om at maatte beholde en Øxe til at hugge Brænde med, men de lovede at bringe Alt tilbage om et Par Dage. Dette skete dog ikke, og i 12 Dage saae vi daglig med Harme de uhyre Skandsevogne belæssede med Palisader slæbes gjennem Byen. Senere maatte vi selv lade Redskaberne hente i Skoven, hvor de dog ikke alle vare at finde. Ulanerne, som vare Vidner til denne Scene, sagde, at disse Westphalere altid vare „grobe Schweinigel" uden Levemaade. Selv vare de for det Meste fra Schlesien, og det skal ikke nægtes, at det var høflige Folk. Men de have det tilfælles med andre Preussere, at de prale i en utrolig Grad. De forsikkrede, at der endnu aldrig var blevet nogen Ulan tagen til Fange, og at Kongen af Danmark havde udlovet 800 Rdlr. for hver fangen Ulan.

Majoren fortalte, at der ved Broager var fanget en dansk Spion, som i Forhøret havde erklæret, at han var sendt af sin Kapitain. Prinds Fr. Karl havde nu sendt en Parlamentær til Sønderborg for at erfare, om dette Udsagn var sandt; i saa Fald vilde han af Agtelse for den militære Lydighed frigive Karlen. Om Aftenen kom min brave Avlskarl med mine stakkels Heste igjennem Byen med en Transport Forpleiningsgjenstande. Jeg fik med stor Møje „Zahlmeisteren" til at love, at han vilde vente ½

Time, naar jeg i den Tid kunde skaffe andre Vogne til at afløse dem herfra Byen. Men inden jeg i Mørke og Regn fik fat i Sognefogden og kom tilbage til Kroen, var Transporten borte. Vejen er nu aldeles opkjørt, saa at Hestene neppe holde det længe ud. Karlene have ikke været af Klæderne eller faaet varm Mad, siden de droge herfra. Jeg gik til Oberst Sixtin for om muligt at faae Vognene afløste; men han kunde ikke hjælpe mig, skjøndt han gjerne vilde. Han raadede os til at henvende os til Oberst Blumenthal paa Graasten, der er Prinds Karls Stabschef og skal være en human Mand. Sognefogden fik ogsaa senere hos ham Løfte om, at det hele Ægtkjørsels-Væsen skal blive ordnet paa en bedre Maade, og virkelig nedsattes nogen Tid derefter en Kommission i Flensborg for at ordne dette Anliggende, men til Medlemmer udnævntes naturligvis kun udprægede Tilhængere af Dolzigerens Parti, saasom Momsen fra Braagaard og Feddersen fra Stavn.

D. 11. Marts. Bestandigt Regnveir og Tøsnee, som maa gjøre Forposttjenesten dobbelt besværlig for vore stakkels Folk. Fra Dybbøl høre vi Intet, men det lader til, at Preusserne nu arbejde paa at foretage en regelmæssig Belejring efter alle Konstens Regler. Daglig bringes store Transporter af Skandsepæle herigjennem. De preussiske Forposter ere blevne forsynede med store hvide Skindpelse, som ere gode i Frost, men ubrugelige i Regn, da de ikke tørres, men paa utildækkede Vogne føres med Regimenterne.

Om Eftermiddagen tog jeg til Støbbæk for at see til min Ven og Nabo, Pastor Poulsen, som er syg. Jeg fandt ham haardt angreben af den ondartede Halssyge Diphteritis, som her i Sognet har krævet saa mange Offere i Vinter. Han fik for nogen Tid siden en Grev Gröben i Kvarter, som nok er Ritmester ved de Ziethenske Husarer. Denne Herre var i Ringenæs bleven smittet af Sygdommen, men da han ikke ønskede at komme paa Lazarethet, fik han Lægen til at afgive den Erklæring, at det var en anden Sygdom.

Han tog de fleste af Husets Værelser til sin Disposition, forlangte megen Opvartning og har nu, da han selv er Rekonvalescent, smittet Præsten og alle hans Børn. Hans Forgænger i Kvarteret, Major v. Jena har ej heller hørt til de behageligste Fremmede. Han var aldeles gjennemtrukken af slesvigholstenske Løgne og opvartede hver Dag med de sædvanlige Opdigtelser om dansk Undertrykkelse i Slesvig.*) Begge disse Herrer vare meget „fromme" og stode højt anskrevne ved Hoffet.

*) Ovennævnte Major v. Jena blev d. 13. April dødelig saaret foran Dybbøl og døde i Lazarethet i Nybøl d. 16. April. Hans efterladte Breve ere med en Fortale, hvori han løftes til Skyerne, udkommen i Berlin under Titel af: „Erinnerungen an einen Heimgegangenen". Hvorledes det forholder sig med hans Sandhedskjærlighed i det Hele, kan jeg ikke bedømme, men af det, han skriver fra Støbbæk Præstegaard, og som for det Meste skal tjene til at nedsætte den fortræffelige danske Præst og hans elskværdige Familie, er det Allermeste rentud Opdigtelse, som Mandens blinde Had til Danmark og alle Danske har indgivet ham. Naturligvis har han ogsaa af de Hjemmetydskere, som han kom i Berørelse med, ladet sig binde en hel Del paa Ærmet. Saaledes siger han (S. 45) om Teglværksejer Schlaikjær, der var hans Vært i Egernsund: „Er erzälte uns tolle Sachen von den Dänen und freute sich, daß ich die Pastoren in Ulderup und Stübbeck kurz genommen". Efter at have gjort Væsen af, at han hos en dansk Mand maatte give formeget for sin Kost (i Virkeligheden gav han, som de fleste pr. Officerer, kun 2 ℳ R. M. om Dagen) udbryder han: „Die Dänen sind aber alle Schufte, und um eine so famose Nation wie die Schleswig-Holsteiner frei zu machen, kan man gern ins Gefecht gehen". Et længere Brev i bunden Stil indeholder følgende skjønne Vers:

„Sieben Bataillonen auf Broacker,
Ein halbes nur täglich voran,
So stehen wir gegen den Racker (!),
Und schauen die Posten uns an".

Det Eneste, som undskylder Manden, er, at han, da han sammenskrev sine Breve, ikke tænkte paa, at de skulde trykkes. Det er gaaet ham som det gik en preussisk Underofficer, der laae i Kvarter i Löjt. Siddende i den varme Kakkelovnskrog skrev han til sin Søster i Preussen. „Ich sitze hier im Schnee und schreibe". Dette var han naiv nok til at vise Værtinden, idet han sagde: „Man muß sich doch ein Bißchen interessant machen!"

Physikus Dahl fortalte om Fægtningen mellem Vejle og Frederits, ved hvilken Kapt. Daue med sit Kompagni blev fangen. Kompagniet havde i 5 Timer kæmpet imod 2 hele Regimenter med Artilleri og Kavalleri, trak sig fægtende til Snoghøj og overgave sig først, da Kanonbaadene, som han haabede skulde have optaget ham, udebleve. Wrangel havde i smukke Udtryk anerkjendt Kapitainens Tapperhed, ladet ham beholde Sabelen og kun udbedet sig Tilladelse til at bære Portd'epeen (!). Fangerne kom iaftes til Aabenraa, hvor de bleve godt forplejede.

Hostrup Krat er dog ikke helt ødelagt, tvertimod er den smukkeste Del, som ligger nærmest ved Vejen, endnu for det Meste i Behold. Om Aftenen fik jeg endelig med stor Besvær min Vogn hjem fra Sottrup. Min Karl havde lovet Lieutenanten, som kommanderede Transporten, Kvarter hos mig om Natten, for at en anden Vogn imidlertid kunde faaes, men da han hørte, at jeg havde Kavalleriofficerer, foretrak han at blive i Kroen.

Søndag d. 13. Marts. En af vore Hjemmetydskere fremtog idag en gammel tydsk Psalmebog, som han tilfældigvis ejer, og viste den til en tydsk Officer med den Bemærkning, at den havde han gjemt fra den Tid, da der her i Sognet holdtes tydsk Gudstjeneste! Heldigvis fik samme Officeer kort efter at vide, at dette var en uforskammet Tendensløgn, og at der aldrig her i Egnen er holdt tydsk Gudstjeneste. Men dette Exempel viser, hvorledes Man bibringer Tydskerne de mange falske Forestillinger om vore Forhold. En Officer spurgte mig forleden, hvoraf det kom, at mange gamle Folk her baade forstaae og tale lidt Tydsk, medens den hele opvoxende Slægt er ude af Stand til endog blot at forstaae Tydsk. Jeg forklarede ham, at dette simpelthen følger deraf, at de Ældre ikke blot have oplevet Krigsaarene 1848—50, men at Man før den Tid brugte tydske Regnebøger og Forskrifter, ja endogsaa „Fibler" paa det fremmede Sprog. Men hvorledes skulle vi faae

Preusserne til at begribe, at en dansk Regjering har tilladt Sligt? En preussisk Embedsmand, som veed, hvorledes Hovedlandets og Regjeringens Sprog ved hensigtsmæssige Foranstaltninger og navnlig ved tydskdannede Embedsmænd udbredes i de polske Provindser, kan umuligt fatte, at vor Regjering altid i Slesvig har valgt den modsatte Fremgangsmaade: undertrykt Hovedlandets danske Sprog i en Provinds med oprindelig dansk Sprog og Nationalitet og regjeret Folkene ved tydskdannede Embedsmænd og Lærere.

Om Eftermiddagen havde jeg Ligprædiken i Ensted Kirke og siden Ligtale over Sognefoged Petersens Barn fra Hostrup. Med Pastor Poulsen er det noget bedre, men hans ældste Datter er haardt angreben. I Aabenraa have Hjemmetydskerne indgivet en af 178 Personer underskreven Adresse til Civilkommissærerne om at faae alle danskfindede Embedsmænd og Senatorer afsatte. Iblandt Underskriverne findes en Mængde indvandrede tydske Haandværkssvende. Saasnart dette rygtedes, samledes paa een Dag 483 Underskrifter paa en Modadresse, og der vedlagdes et Skatteregister, som beviser, at der ikke findes en Eneste blandt Underskriverne, som ikke er Borger eller Familiefader. Den tydske Møller Hoeck paa Krusmølle har til nogle af mine Sognefolk fortalt, at de fleste af de 483 ere Gaardskarle og Tjenestedrenge, som hver have faaet 8 ß for at underskrive. Skulde Man ikke troe, at Manden havde studeret ved Kiels Universitet!

Om Aftenen laante Major Barnekow mig et Extra-Nr. af „Kreuzzeitung", som indeholder en grundig og velskreven Artikel „aus Holstein", der paa det Klareste godtgjør, at Hertugen af Augustenborg ikke har fjerneste Arveret til Slesvig, og at Lauenburg og en stor Del af Holsten utvivlsomt maa følge Danmark. Man skulde deraf slutte, at Bismark og Junkerpartiet i Preussen vil lade Dolzigeren falde. Men hvorfor benytter saa Civilregjeringen udelukkende hans Tilhængere? Den preussiske Politik er saa falsk og underfun-

dig, at det er umuligt for danske Folk at blive klog derpaa. Men vil ikke dog tilsidst det gamle Ord stadfæstes, at „Falsk slaaer sin egen Herre paa Hals“?

D. 15. Marts. Jeg var i Løjt for at see til min Broder, som i Januar faldt paa Isen og knuste Spidsen af Hofteskaalen, saa at han endnu ikke kan gaae. I Aabenraa hørte jeg, at Pastor Poulsens elskelige lille Datter imorges er død af Halssygen, som Grev Gröben bragte til Huset. Er det ikke, som om alle Ulykker skulde bringes os af Tydskerne!

Jeg besøgte Amtmanden, som fortalte Adskilligt om Tilstanden i Aabenraa. Han har gjort Hr. Zedlitz sin Opvartning og blev meget venlig modtagen, uagtet han advarede ham imod at give Administrationen i de augustenborgske Menederes Hænder. Det maa have været pinligt og ydmygende for Kammerherre Heltzen at bøje sig for „Civiltyrannerne“, men kan han derved frelse Amtet fra at gives under de slesvigholstenske Wühleres Bestyrelse, bør vi takke ham for hans Opoffrelse.

Hos Postmesteren saae jeg et Brev fra den preussiske Postinspektør, som bærer det barbariske Navn Zschüschner, hvorved det tillades os at sende Breve til Kongeriget. Der er kommet nye Frimærker med Paaskrift „Herzogthum Schleswig — 4 Schilling“. De ere røde og hvide, men de ville til 1. April blive afløste af andre med Kourantberegning ($1\frac{1}{4}$ Schilling).

Med denne Kourantberegning, som træder i Kraft fra 1. April, have Civiltyrannerne aabenbart ladet sig narre. Man har bildt dem ind, at Slesvigs Beboere vare kede af Rigsmynten, medens Sandheden er, at nu alle Slesvigere, baade danske og tydske, indsee, hvilken Forvirring der vil opstaae, naar Kouranten atter skal indføres, uagtet vi slet ikke have tilsvarende Penge, og uagtet Man med Grund er overordentlig vel tilfreds med det danske Pengevæsen.

Min Broder gaaer dog nu lidt, men kun med to Kryk-

ker. Hans Svaghed har han uden Tvivl at takke for, at han hidtil ikke har været arresteret. Men han plages undertiden stærkt med Indkvartering og havde forleden paa een Dag 65 Mand Østrigere. Da Tilbagetoget fra Dannevirke fandt Sted, mødte hans Vogn i Slesvig, blev der strax tagen i Brug af Armeen og kjørte i det forfærdelige Vejr, uden at Hestene fik Hvile, til Haderslev. Her var der Tid nok til, at baade Heste og Folk kunde have udhvilet sig noget, thi Fjenden stod dengang, som Enhver her vidste, i 2—3 Døgn ved Krusaa og kom først den 10. Februar med enkelte Patrouiller til Aabenraa, men herom synes General Hegermann-Lindenkrone at have været aldeles uvidende, thi Folk og Heste maatte uden Ophold, uden Hvile og Vederkvægelse gaae videre til Kolding og Frederits, hvorved mange Mennesker satte Helbreden til, og mange Heste bleve ødelagte. Hvorledes skal Man dog forklare dette Hastværk, denne unødvendige Ødslen med Menneskers Liv? *) Hvor let havde det ikke været for Generalen at benytte Telegrafen og den tro Befolkning for at skaffe sig paalidelig Oplysning om Fjendens Stilling! Paa Beboerne her har denne — efter deres Mening — modløse og ubetænksomme Jagen ikke gjort noget godt Indtryk, og det er os ikke muligt at finde Grunde, hvormed vi kunne forsvare den ellers saa hæderlige Generals Fremfærd. Og dog er der Intet, som er af større Vigtighed for at bevare Modet og Haabet, end at vi kunne have Tillid til vore Generaler og andre Officerer. Denne

*) Senere har jeg af en intelligent Officer af General Hegermanns Korps hørt et varmt Forsvar for denne Ilen. Der var i Haderslev modtaget (en falsk) Efterretning om, at Østrigerne rykkede frem langs Vestkysten for at omgaae Hegermann. Denne antog desuden, at Fjenden vilde forfølge ham indtil Nørre-Jyllands Grændse, men der gjøre Holdt. Altsaa var det af Vigtighed, at Retræten fortsattes indtil Kolding og Frederits, hvor der formentlig vilde gives tilstrækkelig Tid og Ro til, at den højst fornødne Reorganisation kunde finde Sted.

Tillid var desværre netop her i Egnen allerede noget svækket, før Dannevirke blev forladt. Der laae nemlig i Aabenraa et Par Kavalleriofficerer, der saavidt vides havde Tilsyn med Ordonnanskorpset og Vognparken. Disse Herrer have flere Gange ved Table d'hôte i „Stadt Hamborg" i den tydsksindede Værts og tydske Proverytteres Nærværelse udtalt sig paa en saadan Maade om Krigen og dens Aarsag, at Man snarere skulde ansee dem for holstenske Riddere end for danske Officerer. Heldigvis hørte de nok ikke til Armeens Kombattanter, men paa lignende Maade har en Dragon-Ritmester kort før Jul yttret sig i mit Hus, idet han paastod, at Novemberforfatningen var den væsenlige Anledning til Krigen, og ønskede, at Armeen maatte faae Ordre til at adsplitte Kjøbenhavns Borgere og „jage Rigsraad og Rigsdag og alle Forfatninger Pokker i Vold". Dersom saadanne illoyale Taler fra Officererne bringes ned i Geledderne, hvorledes er det saa muligt, at vi kunne staae os! Vor Armee kan dog ikke som den preussiske føres i Ilden af den blinde Frygt for Korporalstokken; vi maa have Tro paa vor gode Sags Retfærdighed, Tro paa Vorherre og hans almægtige Arm; denne Tro maa forene Befalende og Lydende til eet Legeme; men miste vi denne Tro, er det ude med os.

Da vi kom tilbage til Aabenraa, havde Man der i Byen faaet ny Indkvartering af 2000 Østrigere. Nogle Officerer fortalte, at de skulde have den Ære at begynde Angrebet paa Frederits. Om Kampen ved Vejle, der synes at have været meget hæderlig for General Hegermann og hans Korps, hørte vi forskjellige Beretninger. Det skal have gaaet blodigt til, og Nogle paastaae, at Byens Borgere have taget Del i Kampen, og at et Par have mistet Livet.

D. 16. Marts. Mine Konfirmander bleve examinerede i Kirken. Der var mange Tilhorere, men Handlingen forstyrredes noget ved den stærke Kanontorden fra Dybbøl.

Major Barnekow red med sin Tjener til Broager for at skaffe sig Oplysning om Sagernes Stilling. Ved Tilbagekomsten fortalte han mig, at Preusserne fra Batterierne ved Dynt havde beskudt Skandserne og tillige kastet Granater ind i Sønderborg, hvor et Par Huse brændte. Han mente, at vor Retrætelinie paa denne Maade maatte være skærkt udsat, hvis det kom til Storm.

Hans Tjener Wolgast fortalte i Kjøkkenet, at der aldeles ikke blev skudt fra vore Skibe, at 2 af dem vare skudte i Sænk, og at en af vore Skandser allerede var forladt. Vi bleve alle ængstelige herover, og jeg kunde ikke bare mig for at spørge Majoren, om det var sandt. Han sagde: „Nej, aldeles ikke, kun en mindre Redoute udenfor Værkerne synes forladt"; men han troede dog ikke, at Skandserne vilde holde sig mange Dage! Vore Skibe have uden Tvivl Intet lidt, men de kunne dog beskydes, hvergang de gaae ind til Sønderborg.

D. 17. Marts. Da jeg om Formiddagen vendte tilbage fra et Sygebesøg i Nærheden af Bjergskov, saae jeg Røgen af en stærk Brand i Retning af Sønderborg, hvorfra der atter lød Kanonade. Altsaa bliver den ulykkelige By vel paany beskudt. Majoren red til Asbøl og kom tilbage henad Aften, men jeg talte ikke med ham. Wolgast, som var med paa Touren og var ganske forstyrret af de Indtryk, han havde modtaget, fortalte mine Folk, at Vore idag have gjort et Udfald og drevet Tydskerne tilbage gjennem Dybbøl By. Mange ere faldne paa begge Sider, og Preusserne have gjort 50 Fanger. Men Kampen stod endnu paa Kl. 3.

D. 18. Marts. Wolgast har iaftes fortalt sine Kammerater forfærdelige Ting om Preussernes Tab igaar og om de mange Saarede og Døde, som han saae ved Nybøl. Idag have vi atter hørt Kanonade fra Dybbøl. Jeg havde mine Konfirmander sidste Gang og tog Afsked med dem. Vi vare alle meget bevægede, og der er i Sandhed Anledning

nok til Vemod og Smerte. I Middagsstunden havde jeg to Ligtaler her; derefter tog jeg til Støbbæk for at begrave den kjære lille Christine Poulsen. Jeg har aldrig kjendt noget frommere, lydigere, kjærligere Barn, men deri ligger en stor Trøst, thi hun vil altid mindes i sit Hjem som en Aabenbaring fra en bedre Verden, som et Laan, der maatte betales tilbage, men ikke uden at efterlade blivende Velsignelse. Med de andre Syge er det nu meget bedre. Grev Gröben, som nu ligger i Ringenæs, sendte gjennem Major Barnekow og mig „sin bedste Kondolation". Dersom han ikke er aldeles uden Hjerte, vil han ikke let glemme, hvilken Sorg han har bragt over Støbbæk Præstegaard derved, at han for sin egen Bekvemmeligheds Skyld vægrede sig ved at lade sig forpleje paa Lazarethet, hvor hans rette Plads var. I Præstegaarden ere de dog nu efter udtrykkeligt Forlangende af Physikus blevne frie for Indkvartering.

Palmesøndag d. 20. Marts. Jeg havde Konfirmation og i den Anledning saa talrig en Menighed, som Kirken kunde rumme. Hele Gudstjenesten ledsagedes af den voldsomste Kanontorden, som bragte Vinduerne til at klirre og forøgede Handlingens Alvor. Om Eftermiddagen besøgte jeg nogle af Børnenes Forældre, og imidlertid var Baron Barnekow rejst, da han har faaet Ordre til at overtage Kommandoen over en Ulan- og en Husar-Eskadron, som skulle besørge Kystbevogtningen i Angel. Jeg hørte siden fra Lyksborg, hvor han var Kommandant, at den tro Befolkning havde fundet Beskyttelse og Støtte hos ham. Han er overhovedet den humaneste og forstandigste preussiske Officer, som jeg har lært at kjende, men hans Familie er da ej heller preussisk, men ligesaa meget svensk eller dansk. Jeg beklager kun, at en saadan Mand skal staae i vore Fjenders Række. Vi fik om Aftenen en preussisk Læge Dr. Friese i Indkvartering. Desuden beholdt vi Lieutenant Kurtz og de menige Ulaner, men vi skulle desværre snart atter have Infanteri.

D. 22. Marts. Preusserne fortalte iaftes, at der inat skulde foretages et Hovedangreb, men dertil have vi endnu Intet mærket. Til Aabenraa er ankommen et østerrigsk Brotrain, som uden Tvivl skal anvendes ved Alssund. Kjøbenhavnske Blade bragte os endelig nogle tarvelige Efterretninger om den blodige Forpostfægtning i Torsdags. Vi have mistet 650 Mand; blandt de faldne Officerer nævnes Oberst Hveberg og Lieutenant Vinsløv, som har ligget her i Kvarter. Han var ikke blot en brav Officer, men tillige en alvorlig Christen. Det hedder, at vi „ved en ulykkelig Sprængning" have mistet 30—40 af vore Krigere, som havde søgt Beskyttelse i et Blokhus. Altsaa er det dog nok sandt, hvad Preusserne paastaae, at deres Spidsgranater kunne gaae igjennem flere Alen Jord og flere Fod Tømmer, og det synes herefter nødvendigt, at Blokhusene blive pantsrede. Preusserne angive paa deres sædvanlige løgnagtige Maade deres Tab til 100 Mand, Døde og Saarede, men det skal efter de Meniges Forsikkring være 10 Gange saa stort. I Dagbladet fortælles om en civil-militær Embedsmand i Sønderborg, der frivillig har deltaget i Kampen og i høj Grad opmuntret Folkene ved sit Exempel. Vi kunne ikke troe Andet, end at det maa være vor kjære Niels Tvede, da han allerede som Auditør i Slesvig exercerede med Folkene for at kunne gaae med, naar han kunde gjøre Nytte. Som Menig i Slaget ved Slesvig 1848 fik han alle sine Klæder gjennemborede af en Kugle, der ikke gjorde ham videre Skade. Maatte de preussiske Kugler ogsaa nu gaae ham forbi!

En ganske overordentlig Ærgrelse beredte Bladene os ved Efterretningen om, at Preusserne uden Modstand have taget Femern og fanget Besætningen (100 Mand). Dersom Øen ikke snart bliver tagen tilbage, er det en Skandale, som neppe kan forsvares.

Dr. Friese synes, som alle studerede Tydskere, at kunne den slesvigholstenske Katechismus paa sine Fingre. Jeg

gjorde ham opmærksom paa nogle af de værste Sandheds-Forvanskninger, hvori han gjorde sig skyldig, men kom atter her til det vanskelige Punkt: Umuligheden af at gjøre en Tydsker begribeligt, at det er de danske Konger og den danske Regjering, som have fortydsket Sønderjylland. At Befolkningen her er aldeles dansk og altsaa bør have dansk-dannede Præster og Embedsmænd, maatte han dog ind-rømme. Han viser sig meget omhyggelig for nogle Syge, som han besøger.

Om Formiddagen rejste Ulanerne, og strax efter an-meldtes ny Indkvartering af Østrigere. Til Middag ankom Oberlieutenant Brenner tilligemed 16 Mand østrigske Pionerer og Trainkudske med 10 Heste. Oberlieutenanten er en høi, rask ung Mand med et overordentligt livligt og gemytligt Væsen. Han har gjort Felttoget med i Italien, deltog i Kampen ved Oversø og nu senere ved Vejle. Om Slaget ved Oversø og Sankelmark den 6. Februar fortalte han en Mængde interessante Enkeltheder. Aldrig havde han seet Mage til den Kjækhed og Udholdenhed, som vore Folk viste i denne blodige Kamp imod en mange Gange overlegen Fjende. Tilsidst var i hans eget Paasyn Feltmarskalk Ga-blenz kommen sprængende ind i Rækkerne med det Udraab: „Zurück, zurück! keinen Schuß mehr! wir haben tausend Mann verloren!" Der blæstes da til Retraite paa hele den østrigske Linie, men Vore (nemlig 1ste og 11te Regiment), som havde kæmpet Mand mod Mand med Kolbe og Bajo-net, trak sig først tilbage, da Mørket faldt paa. De fleste Saarede vare døde om Natten, da Mørket og Snefoget gjorde det umuligt at finde dem og yde dem Hjælp. Det gjør et velgjørende Indtryk, naar en saa varm Lovtale holdes over vore Folk af en Fjende. Brenner viste mig en smuk Tegning af en østrigsk Officer, som fremstillede den natlige Scene, da de østrigske Ambulancer opsamlede de Saarede.

Om Eftermiddagen gik jeg til Hostrup Krat for at døbe

et Barn for min syge Nabo. Jeg kom forbi det østrigske Brotræn, som staaer opstillet paa 40 Vogne. Det bestaaer af Jernpontoner, af hvilke 3 og 3 kunne hæftes sammen, saa at de danne et temmelig langt Fartøj, der er spidst i begge Ender. Folkevittigheden har allerede døbt dem, saa at de af Byens Publikum kaldes „den tydske Flaade“. De kunne uden Tvivl kun bruges i stille Vejr, og jeg troer ikke, at Preusserne paa dem kunne gaae til Als — og gjøre os nogen Fortræd. Alligevel vilde jeg ønske, at Overkommandoen var underrettet om deres Nærværelse her og deres sandsynlige Bestemmelse.

Paa Tilbagevejen gjorde jeg nogle Visitter og traf ved en Udflyttergaard en Flok Østrigere, der med barnlig Latter og Spøg spillede Langbold. Det er forøvrigt højst uegentlig, at de kaldes Østrigere, thi de Færreste af dem forstaae Tydsk, og de Fleste hade Østrigerne og alle Tydskere, men fornemmelig Preusserne. Vi have Ungarere, Bøhmere og Italienere, men kun een Østriger, en Baron Nadow fra Wien, som er Underofficer ved Pionererne. Han ligger paa Straa blandt de Andre og deler deres simple Kost. Det er et meget smukt og beskedent ungt Menneske. Overhovedet mærker Man strax, at Østrigerne ere lettere at komme til Rette med end Preusserne, idet de ere stille og fordringsløse. De prale og lyve ikke og omtale altid „die tapferen Dänen“ med stor Respekt.

Skjærtorsdag d. 24. Marts. Tidlig om Morgenen blev jeg hentet til en Gaard ved Grøngrøft for at døbe et Barn. Man fortalte, at Fru Bachmann er meget glad ved at kunne traktere sine Landsmænd (som offentligt have rost hende i Kreuzzeitung), men Hr. Bachmann er for længe siden ked deraf. Under Gudstjenesten, som en Del Østrigere, stille og andægtigt, bivaanede, hørte vi atter Kanonskud fra Kamppladsen. Oberlieutenant Brenner red til Broager og beskrev mig ved Tilbagekomsten Batteriernes Stilling. Han har meget detaillerede Kort over vore Skand-

ser og tegner selv udmærket. Fra Preussernes Observatorium paa Broager Kirketaarn (som vi uden Tvivl burde have ødelagt) havde han med Kiggert seet, at hvert Skud fra Preussernes Batterier ved Dynt træffer i Skandserne. Han paastaaer, at vore Granater, som ogsaa træffe godt, springe for tidlig. Der vil efter hans Mening endnu hengaae lang Tid, inden Alt er beredt til Storm.

Om Eftermiddagen blev jeg hentet til Kiding for at berette en syg Pige. Her have Preusserne huseret frygteligt, taget en Mængde utærsket Korn (flere hundrede Traver Havre, Hvede og Byg) til deres Heste, slagtet adskillige Køer og Svin, alt Fjerkræ o. s. v. og brændt Avlsredskaberne, ja tilsidst endog Loftsbrædderne i Baron Rosenørns nye Stald. Og dog har der bestandig ligget en General og en Mængde Officerer i Kvarter. For Tiden er der tillige en Prinds, og de forlange 4 Retter Mad daglig. Forpagteren er engang bleven arresteret, fordi han gik ud paa sin egen Mark, og Forvalteren, som ligger syg af Skarlagensfeber, mistænktes for at være en saaret dansk Officer.

Paa Hjemvejen besøgte jeg en Gaardmandsfamilie i Trasbøl, hvor der er stor Sorg. Manden, som var over 60 Aar, blev ved Tilbagetoget fra Dannevirke medtagen i Ægt fra Slesvig til Sønderborg, maatte siden ikke komme hjem med sin Vogn og er nu efter Rygtet død paa Augustenborg. Konen frygter med Grund for, at den stakkels gamle Mand, som var daarlig forsynet med Rejseklæder, har maattet bukke under for Kulden. Jeg trøstede hende saa godt jeg kunde og lovede at skrive til Herredsfogden paa Augustenborg for at skaffe paalidelig Underretning.*)

---

*) Paa dette Brev, som senere paadrog mig Mistanke for at have givet vor Armee Oplysninger om Fjendens Foretagender, fik jeg nogle Uger efter Svar fra Justitsraad Arnesen med den sørgelige Meddelelse, at Manden havde faaet Koldbrand i Fødderne og var død paa Augustenborg Lazareth. Dog havde han ikke ganske savnet Pleje, da en Smed paa Augustenborg havde taget sig af ham. Omtrent sam-

Langfredag d. 25. Marts. Det var et dejligt mildt Vejr, og vi glædede os over, at vore Soldater nu bedre kunne udholde at ligge bag Skandserne. Østrigerne skulde faste idag og bade om Fisk og Æg. Det lader ikke til, at Preusserne, som affektere saa megen Gudsfrygt, betragte Langfredag som en højhellig Dag, thi de have atter idag begyndt at skyde, og Oberlieutenanten er med nogle Pontoner beordret til Graasten for at manøvrere for Prinds Karl. Han vil nok see, om de kunne føre hans Folk over Alssund. Vi ønske, at det blot maa blive forsøgt, da vi ere visse paa, at de ville blive fangne paa Als, hvis de ikke kuldsejle forinden.

---

tidigt med den her omtalte Mands Død var det, at „Dagbladets" Korrespondent Hr. P. V. Grove viste Ægtbønderne den Barmhjertighedsgjerning at henlede Folkets Opmærksomhed paa deres sørgelige og tilsidesatte Tilstand. Mere behøvedes der ikke for at tilvejebringe en Indsamling af Penge og Klædningsstykker, og fra den Tid af blev deres Tilstand taalelig. Men hvorledes ville de militære Autoriteter forsvare, at der ikke tidligere blev tænkt paa dem, da den barske Vinter maatte gjøre deres Stilling dobbelt sørgelig? Hr. Grove opkaster („Fra Dannevirke til Dybbøl" S. 146) det Spørgsmaal: „Men hvorfor sender man dem ikke hjem?" Og han svarer: „Deels have vi Brug for deres Tjeneste, deels, og det er det Væsentligste, kunne vi ikke sende ud til Fjenden en Hoben Mennesker, Heste og Vogne, der kun ville forøge hans Transportmidler og tillige ville bringe ham Underretning om Alt, hvad de have seet her". Den første Grund har ikke Meget at betyde, thi vor Armee maatte ganske vist kunne faae Vogne nok paa Als og havde jo selv en Mængde; men den anden Grund forekommer mig endnu mere intetsigende. Fjenden kunde jo hos os udskrive saa mange Transportvogne, som han behøvede, og udskrev mange flere (jeg har hørt en paalidelig Fortælling om en preussisk Officer, som sendte 3 Vogne efter hinanden for at hente 100 Cigarer!), saa at det kun var de troe danske Sønderjyder, der kom til at lide ved, at Vognene holdtes tilbage; og naar Fjenden daglig fik Underretning fra Sønderborg gjennem tydskfindede Fanger og Overløbere, hvad Nytte skulde han saa have af de stakkels Bønders Meddelelser, da disse naturligvis ikke vidste saa god Besked som de ildefindede Soldater? Først da Als var tagen, kom de sidste Ægtbønder hjem til deres Familier; men med hvilke Følelser troer Man, at disse ventede paa dem i 22 Uger?

En østrigsk Officer, som jeg talte med ved Kirken, beklagede meget, at han ikke kunde forstaae Dansk, da han gjerne vilde i Kirke. Han talte med stor Foragt om Preusserne. Det hedder nu, at der faldt 25 preussiske Officerer den 17de, og saa angive de officielt det hele Tab til „neppe 100". Bønderne paastaae, at de mistede 1900 Mand, og at 55de Regiment, som vi havde her, er aldeles oprevet. Man siger, at Major Böcking er falden eller saaret.

Paaskeløverdag d. 26. Marts. Lieutenanten, som igaar ikke fik Tid til at faste, fordi han var paa Graasten, fik idag sin Torsk, men spiste først Kjødsuppe og Kjød. Det kalder han at faste! Vejret var aldeles sommerligt, hvilket altid virker oplivende paa det nedtrykte Sind. Vi hørte atter stærk Skydning, men fik ingen Efterretninger fra Dybbøl. Vi laante et tydsk Blad, hvori det lille Sammenstød ved Svinemünde fremstilles som en stor Sejr (for Preusserne), hvorfor Capt. Jachmann, som saa flinkt smurte Haser, er bleven Admiral! Fra dansk Side har nok kun „Sjælland" taget virksom Del i Kampen.

Paaskedag d. 27. Marts. Der var mange Mennesker i Kirke, blandt hvilke en Del Østrigere, som efter Prædikenen stillede sig op i Choret og andægtigt betragtede den gamle katholske Altertavle. Om Eftermiddagen blev der meldt ny Indkvartering, nemlig et preussisk Garderegiments Stab. Østrigerne skulle dog blive her, og Oberlieutenanten, som var fortvivlet over denne Forstyrrelse, bad mig, om jeg kunde skaffe ham en Stige, som han vilde sætte til sit Vindue, for at han ikke skulde have nødig at gaae igjennem Salen, hvor nogle af de preussiske Officerer skulle ligge.

Endelig kom de Kl. 6—7 og fyldte hele Gaarden med deres Vogne. Oberlieutenanten løb til Kroen for at skaffe os fri for Staben, men efter langt Vrøvl blev det afgjort, at vi beholde en Bataillonskommandør, Major Beeren, med Adjutant, en Stabslæge og en Zahlmeister samt en Mængde Menige og Heste. Det var især vanskeligt at skaffe

Plads til Hestene, da Østrigerne viste sig saa tvære imod Preusserne som muligt. Officererne vare trætte, forfrosne og sultne, da de havde marscheret fra Christiansfeld, og Vejret var koldt og regnfuldt.

Der var en Mængde Ægt=Bønder med fra Vejleegnen, som fortalte mange Ting om Nørrejydernes Lidelser. De vare meget taknemmelige for den Forplejning, de fik til dem selv og deres Heste, men det blev Nat, inden vi fik alle Hestene i Hus.

Anden Paaskedag d. 28. Marts. Regn og Sne hele Dagen. Der var atter mange Østrigere i Kirke. Oberlieutenanten, som saa bestemt sagde, at han Intet vilde have med Preusserne at gjøre, har dog ladet sig fange af deres Gemytlighed eller Paatrængenhed, thi han spiste og drak muntert med dem i Salen, de konsumerede et betydeligt Kvantum Rom, Arrak, Vin, Ale og baiersk Øl, sang adskillige Viser, men kom tilsidst i et højrøstet Skjænderi, idet Østrigeren, som det syntes, spottede over, at Preusserne skulde bruge saa mange Uger til at tage nogle Jordskandser. De holdt ud til Kl. 3 om Natten, og Tjenerne fortalte, at de ventede paa en Ordonnans, som skulde bringe dem Ordre til at gaae til Dybbøl. Uden Tvivl foretages der i Nat et Angreb paa Skandserne, og skulde dette lykkes, skal Garden med.

D. 29. Marts. Ordonnansen, som kom inat, bragte Ordre til Garden, at den skulde rykke ud Kl. 10. Disse fine Gardeofficerer betalte hver hele 24 ß R. M. om Dagen for deres Kost.

Paa Kirkegaarden, hvor jeg havde Ligtale over en Mand fra Tumbøl (der i Tirsdags døde, ligesom jeg havde givet ham Sakramentet, men førend jeg blev færdig med hans Testamente, hvis Indhold han dog havde sagt mig), hørte jeg, at Vore igaar have gjort et Udfald og dræbt en stor Mængde Fjender, men vi have mistet 30 Fanger. Hvor

længe mon det nu vil vare, inden vi faae paalidelig Efterretning om denne Kamp?

Da Garden drog bort i Formiddags, havde min Karl, som frygtede for at blive tagen i Ægt, snildeligen udtænkt, at han forinden vilde kjøre til Stranden efter Sand. Men da han næsten var kommen til Felstedskov, mødte han en Bataillon, som kom fra Felsbækmølle. Disse Folk tvang ham, uagtet hans kraftigste Protest, til at vende om og kjøre for dem til Nybøl. Endelig fik han Lov til at kjøre hjem, men tæt herudenfor Byen mødte han en anden Bande, og nu maatte han anden Gang vende om og befordre et Læs Soldater til Broager, saa at det blev sildig Aften, inden han med sine trætte og sultne Heste — og uden selv at have nydt en Bid — naaede Præstegaarden. Endnu værre bare disse Røvere sig ad hos en af mine Naboer. De forlangte paa en grov Maade en Vogn, og da Manden var syg, og Karlen nægtede at kjøre, fordi den ene Hest var halt, stødte de Karlen om paa Brostenene, toge med Magt Vogn og Heste og tvang Degnens tolvaarige Søn, som netop stod udenfor Kirkegaarden, til at kjøre med for at føre Vognen tilbage. Den stakkels Dreng, som ikke er vant til at være Kudsk, maatte, barhovedet og uden Overtøj, følge med lige til Broager. Den bekymrede Fader, som paa Grund af Begravelsen ikke kunde ile efter sit Barn, fik endelig en Karl afsted efter Røverne, men Drengen var lykkelig sluppen ud af deres Kløer, og Hestene vare taalige, saa at det Hele endte uden videre Følger. Men saa meget udrette dog Preusserne ved en saadan Fremfærd, at Alle lære at betragte dem som det, de ere: Slesvigs Fjender, om de saa længe nok kalde sig „Befriere". Strax efter Middag kom det 64de Regiment. Vi fik atter en Bataillons Stab, nemlig en Major med hans Adjutant, en Læge og en Del Menige, og vi maatte som sædvanlig bespise de Menige uden Godtgjørelse den første Dag. Majoren lod mine Heste trække ud af min Stald for at sætte sine egne

derind. Jeg protesterede kraftigt, men uden Virkning, Majoren blev vred, og fra den Tid indlod jeg mig ikke med ham, hvorimod Adjutanten, som havde et Saar i Panden, var høflig og beskeden. Folkene og Ægtbønderne talte om Kampen anden Paaskedag, ved hvilken Preusserne skulle have mistet 900 Mand.

Det var det 64de Regiment, som afgav Vagt, da jeg var arresteret paa Graasten, og jeg kunde kjende en af de Skildvagter, som vi om Natten havde hos os i Kjælderen. Han fortalte ogsaa i Kjøkkenet, at „han havde havt den Ære at passe paa Præsten".

En ganske god Bondevittighed hørte jeg idag. Da Østrigerne forleden kom hertil Byen, stod Johannes L., som aldrig taber Humøret, men desværre gjerne tager sig en Taar, med en Del Andre ved Kroen. Han udbrød da: „Nu har æ Gud forb. mig nok a'et, sender di os ikke nu Aber herop!" Og virkelig see mange af disse Ungarere, Bøhmere og Italienere i deres simple graa Kapper nærmest ud som paaklædte Aber. Niels Rosenbæk, som fortalte mig denne Historie, har ogsaa gjerne et humoristisk Svar ved Haanden. En Ulan kom til hans Hus og forlangte at faae en Slibesten anvist, at han kunde skærpe sin Sabel. Niels svarede paa Dansk: „Hvad S—n kan det hjælpe, Du sliber den, Du forstaaer jo ikke at bruge den!" Tydskeren sagde: „Wie?", men Rosenbæk gjentog kun de samme Ord, hvorefter Fyren omsider drev af, idet han brummede over „die dummen Dänen", som ikke forstaae Tydsk. Til en anden Ulan sagde han en Dag: „Den Landse er et meget nyttigt Instrument; ved det første Hug af en dansk Dragonsabel vil Du faae en Høkrog og et Kosteskaft ud af den."

Den 30te Marts. Hvad jeg iaftes nedskrev om Soldaten, der havde holdt Vagt for Præsten, skulde snart efter gjentage sig. Kl. 10 iaftes kom Majores Adjutant ind til mig og beklagede, at han havde Ordre til at forkynde

mig Arrest, dog af særdeles Hensynsfuldhed kun Stuearrest. Aarsagen kunde han ikke sige, han vidste kun, at en Ordonnans havde bragt Majoren en Ordre, men naar jeg vilde give ham min Haand paa, at jeg ikke vilde forlade Huset, kunde jeg rolig gaae tilsengs. Hvis jeg overtraadte Løftet, vilde jeg blive skudt. Imorges var der Skildvagter baade i Gaarden og i Haven, og Enhver, som vil tale med mig, vises til Officererne. Den ene Kirkeværge, som kom i disses Fraværelse, maatte gaae bort med uforrettet Sag. I Dagens Løb kom til forskjellig Tid 3 Koner, som alle stak i at græde, da de hørte, at jeg var Arrestant. Den Ene skulde bestille Barnedaab til paa Fredag, den Anden vilde have et Barn begravet imorgen, og jeg spurgte Adjutanten, om jeg ikke kunde faae Lov til at gaae til Kirken, naar jeg fik et Par Mand med for at passe paa mig. Han lovede at udvirke Tilladelse hos Majoren.

Vi fik et Nummer af Hamb. Nachrichten, som indeholder en skrydende Beretning om Preussernes Sejr (!) anden Paaskedag. De have i det Hele kun 30 Saarede og Faldne (hvorfor ikke det Sædvanlige: „3 Mand og en Gefrejter“?).

Det er just ikke morsomt saaledes at være udelukket fra sin egen Gaard og Have hele Dagen, men dog 100 Gange hellere dette, end at slæbes bort fra Familie og Hjem.

Den 31te Marts. Det er et dejligt Sommervejr, og Alting udenfor tager sig skjønnere og venligere ud, naar det er en forbuden Frugt. Kort førend jeg skulde til Kirkegaarden for at holde Ligtale, kom Adjutanten og beklagede meget, at det ikke kunde tilstedes mig, da Ordren udtrykkeligt lød paa, at jeg ikke maatte forlade Huset. Jeg spurgte, hvad de stakkels Folk skulde gjøre, som nu kom med Liget. Han svarede, at Preussernes Døde i denne Tid saa tidt blive begravede uden Præst. Jeg sendte da Bud til Degnen, at han skulde synge en Psalme og læse et Fadervor

ved Graven. Barnet, som jeg skal døbe, kan dog forhaabentlig komme til mig i min Stue. Ellers er det jo nu, som naar der i Papismens Tid var lyst Interdikt over Landet, og en Forbandelse hviler virkelig over os, saalænge „Tydsken raader i Danmark'. Men af disse Trængselens dybe Plovfurer vil Vorherre vel forstaae at fremkalde en velsignet Sæd, naar vi ikke forsage.

Den 1ste April. Igaar Eftermiddags, da Hr. U. var gaaet ud at spadsere, uden at Skildvagten havde standset ham, blev han ved Tilbagekomsten ført ind til Majoren, som var meget opfarende og paa ingen Maade vilde troe, at U. er Huslærer hos os. Endelig fik han Lov at gaae, men det blev ham ikke sagt, at han var Arrestant. Noget efter fortalte Pigerne, at der var givet Ordre til, at to Arrestanter skulde føres bort fra Præstegaarden, og at det vistnok var U. og mig. Vi skyndte os nu at pakke ind og faae lidt Thee, men i det Samme kom en fremmed Officer ind med den Befaling, at vi øjeblikkelig skulde afsted. En Høstvogn, som kjørtes af en Trænkudsk, der red paa den ene Hest, holdt for Døren. Jeg bad om Tilladelse til at benytte min egen Fjedervogn, da U. var upasselig og ikke kunde taale at sidde paa et Agebrædt. Det blev bevilget, og min Vogn blev trukken frem, men nu styrtede Majoren ud i Forstuen, befalede i en grov Tone, at vi uden videre Ophævelse skulde sætte os op paa Høstvognen, og kommanderede selv det bekjendte „Vorwärts!" I Gaarden havde der samlet sig en Del Preussere, som morede sig over denne Scene; afsted gik det gjennem Byen, medens vi paa Gaden hilstes af en Flok grædende Kvinder.

Først førtes vi til Skovbølgaard, hvor vi stode af og fik Plads i en mørk Sal, medens en Adjutant, der ikke værdigede os nogen Hilsen, skrev en Ordre. Vi bleve da af Underofficeren, der ledsagede os, anmodede om at stige til Vogns igjen, men da Adjutanten hvidskede, at vi skulde til Vester-Snogbæk, og vore Bevogtere ikke kjendte Vejen,

beordredes en Dragon til at ride foran som Vejviser. Det var imidlertid blevet meget mørkt, og jeg maatte flere Gange sige Dragonen Besked om Vejen. I Ullerup bleve vi anholdte af et Par udstillede Poster, da Dragonen ikke vidste Feltraabet. I Sottrup standsede vi ved Kroen for at faae en Vejviser til Snogbæk Præstegaard. En Flok Soldater kom ud med Lygter og spurgte vore Følgesvende: „Was haben die Kerls betrieben?" Underofficeren svarede: „Sie sind spazieren gegangen". Man holdt nu Lygterne op i vore Ansigter og raabte: „Wollen mal die Kerls angucken! — Ihr sollt einen Kugel haben!" o. s. v. Naturligvis fandt vi ikke Anledning til nogen Bemærkning. Paa Vejen til Snogbæk, som var meget mørk, saae vi det elektriske Lys fra Sønderborg eller Dybbøl. Det var som et Lyn, kun at det varede længere. Vi saae ogsaa Glimtet af Kanonskud, men Knaldet var kun svagt, da Vinden var vestlig.

I Præstegaarden modtoges vi høfligt af en Adjutant, som beklagede, at han ikke kunde skaffe os Senge. Vi bleve viste ind i Præstens hyggelige Dagligstue, hvor Præstekonen, som var kaldt op af Søvnen, paa den venligste Maade vederkvægede os og gav os Ild og Lys.

Da vi imorges vaagnede paa det ubekvemme Leje, var det stærkt Regnvejr, som vedvarede hele Dagen. Jeg ønskede at hilse paa min Embedsbroder, Pastor Nis Hanssen, der lider af Gigt i alle Lemmer og er sengeliggende. Fruen førte mig ind i Sovekammeret, men Præsten sagde: „Det er nok ikke raadeligt, at vi To tale længe sammen". Saasnart jeg havde forladt Stuen, kom en Officer, som aflaasede Døren til Sovekammeret og tog Nøglen til sig. Vi ventede nu hele Dagen paa at blive bortførte eller dog komme i Forhør, og der kom en Mængde Ordonnanser ridende til Præstegaarden, men vi bleve uforstyrrede. Hos Præstens ligger Generallieutenant Witzingerode med flere Adjutanter, som opfylde alle Værelser, saa at Præstens kun har Dagligstuen og Sovekammeret til Benyttelse. Da Dag-

ligstuen nu er Fængsel, bliver der ikke stor Bekvemmelighed tilovers for Familien. Fruen og hendes Datter viste os fra først til sidst den største Deltagelse, men det var dem umuligt at skaffe os Sengeklæder. Det var os ikke forment at læse og skrive, og vi savnede saaledes kun vor Frihed. Fra Dagligstuens Vinduer er der en yndig Udsigt over den smukke Have og nogle Enge ved Snogbækken til den anselige Sottrup Kirke, fra hvis høje Taarn med det smække Spir Preusserne kunne overskue Skandserne. Til Venstre begrændses Udsigten af en skovbevoxet Bakke, nedenfor hvilken Vejen slynger sig i maleriske Krumninger. Paa denne Vej færdedes idelig Officerer tilhest og tilfods, Ordonnanser og større og mindre Troppeafdelinger. Generalen, som er en lille, graahaaret Mand, spadserer ofte ned til den lille Skovbakke, hvor der nok findes Lystanlæg.

Den 2den April. Der var stor Bevægelse i Lejren, og vi antoge, at den paatænkte Overgang til Als eller maaskee et Hovedangreb paa Skandserne skulde finde Sted idag. I saa Fald bade vi til Gud, at denne Dag maatte blive lykkeligere for vort betrængte Fædreland og ligesaa ærefuld som hin navnkundige anden April for 63 Aar siden, da Kanontordenen i Kongedybet indviede den nye Tidsalder. Da det blæste temmelig stærkt fra Vest, kunde vi kun af og til høre Kanonernes Drøn, men af en stærk Røgsøjle, der næsten hele Dagen viste sig i Retningen af Sønderborg, maatte vi slutte, at Fjenden fortsætter Ødelæggelsesværket. Da Pastorinden havde sagt mig, at Generalens ene Adjutant, Ritmester Klejst, var en meget human Mand, forlangte jeg gjennem Ordonnansen, der opholdt sig i Forstuen, at faae ham i Tale. Han kom strax ind, og jeg spurgte, om det var mig tilladt at sende et Par Ord til mit Hjem. Han svarede, at jeg gjerne kunde skrive, men „wenn möglich" paa Tydsk, og at det vilde være ham en Fornøjelse at besørge Brevet. Saasnart Brevet blev sendt ind, beordrede han strax en Dragon til at ride til Felsted, og før

Aften havde jeg Svar tilbage tilligemed forskjellige Smaating, som vi savnede. Men vi kunde ikke see af Brevene, om Præstegaarden endnu bevogtes.

Om Aftenen droge alle Officerer bort og toge deres Natsække med. Altsaa skal vel Angrebet nu gaae for sig! Fra det brændende Sønderborg lyste Ilden til langt ud paa Natten, og vi kunde tydeligt see Glimtene af Kanonskudene.

Søndag den 3die April. Hvor Man dog kan vænne sig til Alt! Den første Nat, da jeg sov paa det haarde Gulv, var jeg ganske øm og stiv deraf, men nu gaaer det fortræffeligt. Kun er det noget koldt, men Præstekonen har forsynet os med Fodsække, som hjælpe godt, og den varme Kaffe om Morgenen smager dobbelt godt efter et saadant Leje. For vore stakkels Soldater er det jo langt værre, men de ere unge, og Krigens Fare og Spænding lader dem uden Tvivl glemme Savnet af den varme Seng.

Generalen med Følge opholder sig i Sottrup hos Pastor Krog Meyer. Folkene, som ere blevne her i Huset, have Intet fortalt om Nattens Begivenheder. Vi tør vel heraf slutte, at Skandserne ikke ere tagne, og at Overgangen til Als ikke har ført til Noget. Vi have atter hele Dagen seet Røg, og nu om Aftenen er Himlen ganske rød.

Den 4de April. Jeg tilbragte hele Dagen med Læsning og havde det efter Omstændighederne godt, men det er forfærdeligt at tænke paa, at en aaben By bliver skudt sammen, dens fredelige Beboere dræbte og lemlæstede af Folk, der ikke have nogen Nytte af denne Ødelæggelse, og som foregive at komme som Slesvigernes Venner og Befriere!

Brandrøgen var idag svagere, og vi hørte ingen Skydning, men Præstekonen sagde os, at Preusserne selv rose sig af, at de have bombarderet Sønderborg i 2 Dage og Nætter. Raadhuset skal være nedskudt; altsaa kunne deres Kugler naae helt op i Byen, og de ulykkelige Indbyggere

have intet Sted kunnet være sikkre. Hvilken hjerteløs Fejghed! Vore Skandser have de ikke Mod til at storme, saa vende de sig i deres afmægtige Harme mod den aabne By.

Ritmester Klejst var atter saa artig at sende en Ordonnans med Brev og Bud til Felsted, hvor de endnu have det 64de Regiment.

Den 5te April. Haard Frost om Natten, dejligt Solskin om Dagen. Præstekonen har nu faaet ud af Preusserne, at der samtidigt med Sønderborgs Bombardement skulde have været foretaget en Overgang ved Ballegaard. Med 24 riflede Kanoner, som forleden kom her forbi, vilde Man beskytte Overgangen, der skulde iværksættes ved Hjælp af de østrigske Pontoner. Men da Tiden kom, var Alssund uroligt, nogle af Baadene kuldsejlede, og Preusserne vare hverken med det Gode eller med det Onde at formaae til at gaae ud. Nu er Planen foreløbigt opgiven, og Kanonerne ere idag atter komne forbi Præstegaarden. Vi kunne nu let lægge sammen, hvorfor vi ere blevne arresterede. Man har frygtet for, at vi fra Felsted, hvor Brotrænet stod opstillet, skulde faae Bud til Als med Underretning om Planen. Hermed staaer det sikkert i Forbindelse, at Man foruden os har arresteret samtlige Beboere af Ballegaard (undtagen den tydsksindede Ejer Boysen) og Sandbjerg, omtrent 200 i Tallet, som i et Par Nætter have været indesluttede i Sottrup Kirke. Der skal findes baade affældige Gamle og spæde Børn iblandt dem, og de have lidt meget baade af Kulde og af Sult, da Preusserne aldeles ikke have sørget for dem! Ogsaa her i Præstegaardens Udhuse sidde forskjellige Arrestanter, som vilde omkomme af Mangel paa Alt, dersom ikke Præstens tog sig af dem. Det er den preussiske Humanitet! Det er os ogsaa fortalt, at der samme Dag, da vi førtes hertil, kom en østerrigsk og en preussisk Officer ridende hertil for at tale med General Witzingerode. Skulde det være Oberlieutenant Brenner og Adjutanten ved det 64de Regiment, som

vi i Torsdags Morges saae ride ud sammen? Det er høist rimeligt, og der er da uden Tvivl ikke blot giort Aftale om Pontonernes, men ogsaa om vor Transport.*) Men hvis vor Formodning er rigtig, maae vi vel snart blive frigivne. Nu faae vi at see!

Den 6te April. Jeg skrev atter et tydsk Brev til mit Hjem, men Ritmester Kleist var ikke hjemme; en anden Adjutant lovede at tage sig af det. Det har frosset haardt inat, og det er vanskeligt at faae Brændsel, da Preusserne

---

*) Om denne mislykkede Overgangsplan indeholder Major Jenas Breve („Erinnerungen an einen Heimgegangenen") følgende interessante Oplysninger:

„D. 31. März 1864. Von einem Uebergangsplan wird hier auch gemunkelt, und auch die Dänen wissen es schon, den der Pfaff, der uns hier entwischte (Pastor Schleppegrell fra Broager), wußte von der Requisition der Kähne. Nur das Wo, hoffe ich, soll noch geheim sein. Ich bin mehr dafür, an der Stelle überzusetzen, wo, wenn es auch schlecht geht, der Feind überrascht wird, als wo es leicht geht, und wir erwartet werden."

„Möllmark, 1. April. Wenn Du diese Zeilen bekommst, dann ist hoffentlich Alles glücklich beendet. Uebrigens gehen erst drei Brigaden, und dann wir hinüber. Ein ganzes Armeekorps, dann wird es schon glücken."

„D. 2. April. Morgen um 3 Uhr früh beginnt der Uebergang; wenn Du diese Zeilen hast, so ist es entschieden. Dann ist der Feldzug zu Ende, oder ein unglücklich verlorener Krieg, und nur Konferenzen können uns retten." (!)

„D. 3. April 64. Die ganze Nacht sturmte und regnete es, ich schloß kein Auge vor Angst, daß Kontra-Ordre kommen könnte. Zwischen 1 und 3 Uhr war das Wetter besser, und 3 Uhr wüthete der Sturm von Neuem, bis um 5 Uhr, wo er sich legte und Landregen mit wenig Wind eintrat. Ich machte mich bereit. Da kam die Ordre: „Alles bleibt in den Quartieren." Wahrscheinlich konnten die Boote nicht fahren, nun sitzen wir und hoffen auf besseres Wetter."

„D. 4. April. — — Das, was geschehen sollte, ist aufgeschoben, hoffentlich noch nicht aufgehoben worden. — Ich habe mich überzeugt, daß unsere Sache doch nicht schlecht stehet. Die Wirkung unserer Geschütze war sichtbar, Sonderburg brannte, und mit Gottes Hülfe wird es nun gelingen, die Schanzen zu nehmen."

have taget Alt. Nu plyndre de et godt Egestakit omkring Haven, og Frøkenen har skaffet os en Andel deraf. Der fortælles om en Forpostfægtning inat, som skal have været uheldig for Preusserne. Sønderborg bliver atter idag bombarderet, og der sees stadigt Røg over Sottrup Fattighus, hvor det hvide Lazaretflag vajer. Om Middagen fortalte Fruen os, at Svendsen, Barchmann og Andre af Sandbjergs Beboere, som have siddet i Kirken, idag ere frigivne. Saa slaaer vel ogsaa snart vor Time.

Aften. Om Eftermiddagen Kl. 5 kom Ritmester Kleist ind til mig og sagde, at nu vare vi atter frie, men vi maatte love ikke at forlade „das Ort", da vi ellers ufeilbarligt vilde blive stillede for en Krigsret. Jeg gjentog det Spørgsmaal, som jeg forgjæves havde henvendt til ham den første Gang, jeg talede med ham: under hvilket Paaskud Man havde slæbt os bort fra vort Hjem. Han svarede, at der i Krigen kunde gives Øjeblikke, da en hel Armees Sikkerhed afhang af, at visse Efterretninger ikke bragtes til Fjenden. Da Man nu kjendte mig som en dansk Patriot, havde Man seet sig nødt til at sikkre sig min Person. Herimod kunde jeg egentlig ikke indvende Noget. Jeg spurgte nu, om Preusserne gave vor Vært noget Vederlag for vor Forplejning. Da han trak paa Skulderen og mente, at derpaa var der ikke at tænke, overdrog jeg ham i den Anledning det fornødne Hverv. Med Præsten, der har Stuearrest, maatte vi ikke tage Afsked, men hans Vogn blev beordret til at befordre os til vort Hjem, idet en Underofficeer gaves os til Ledsager. Paa Hjemvejen saae vi den preussiske Felttelegraf, som er anbragt paa lave Stænger langs de levende Hegn til Borup og Varnæs. At Preusserne ere belavede paa at drives tilbage, fremgaaer deraf, at der paa mange Steder, hvor Vejen er snever, er anbragt Forhugninger af Tømmer, Harver og deslige, som i en Hast kunne spærre Passagen.

I Felsted traf vi til vor Glæde kun Østrigere.

Preusserne bleve igaar Nat allarmerede, da et danst Krigsskib skal have sat Tropper (af Aaros Streifkorps?) iland ved Gjenner; der var en frygtelig Tummel i hele Omegnen af Aabenraa, 6000 Mand samledes i Morgenstunden, alle trefarvede Flag i Byen kom ned, og de Hjemmetydskere, som i særegen Grad have en ond Samvittighed, flygtede ud af Byen. Vi bleve ved samme Lejlighed befriede for det 64de Regiment, og vi ere saare vel fornøjede med at blive Staben kvit, om end D'Herrer Officerer i deres Hastværk glemte at betale.

Den øverstkommanderende østrigske Officer, som har Kvarter hos vor Nabo, kom ind for at forelæse mig den Ordre, han havde modtaget fra Hovedkvarteret, og som gik ud paa, at jeg ikke maatte forlade „das Ort Felsted". Jeg kan altsaa vel gaae til Kirken, men ikke ud paa min Mark. Oberlieutenanten var paafaldende forlegen ved at gjensee mig, saa at min Formodning om hans maaskee nødtvungne Andel i min Fængsling bestyrkedes.

Dagen efter, at jeg blev bortført, har Man paa forskjellig Maade søgt at finde Beviser imod mig. En gammel skikkelig Kagekone, Ingeborg, som i mange Aar har besørget Breve til Aabenraa for Byens Folk, og siden Sønderborg-Postens Standsning ogsaa for Præstegaarden, blev efter Angivelse af en Nabokone, som lever i Fjendskab med hende, angiven for Preusserne som den, der havde modtaget et Brev fra mig til Armeen (Augustenborg?). Hun blev af den Grund ført til Præstegaarden som Arrestantinde og paa en ublid Maade kjørt til Graasten for at forhøres af Herredsfogden. Da hun svarede, som sandt var, at hun ikke kan læse Skrift, og at hun kun har bragt frankerede Breve til Posthuset, blev hun frigiven, men fik ved at tumle ned af Vognen et Stød for Brystet, som hun længe havde Men af. Østrigerne havde drillet Preusserne med, at hvad de bedst forstode, var at føre Krig „med Præster og gamle Kjærlinger". De havde, da jeg blev bortført, været yderst

forbittrede og idelig gjentaget: „Das ist schändlich!“. En danskſindet Aftægtsmand, der som Glarmester gik til Skovbøl, blev ligeledes arresteret og var i Forhør hos en Officer paa Skovbølgaard, som endelig vilde have ham til at sige, at jeg var en Spion og en dansk Skurk, men de kom ingen Vej med ham.

D. 7. April. Der hørtes Skydning hele Dagen, og Oberlieutenanten, som red ud, fortalte ved Hjemkomsten, at der er bragt danske Fanger til Graasten.

Aviserne bragte os Stadfæstelse af, at Sønderborg er skudt i Brand og flere af Indvaanerne dræbte! I Nørrejylland har Kapt. Stockfleth ved en Expedition fanget 23 Preussere uden selv at miste en Mand. Det er da endelig et Vidnesbyrd om Snilhed og Kjækhed til aggressive Foretagender. Gid vi maatte faae flere af det Slags Efterretninger, thi det er derved, at Modet skal holdes vedlige saavel hos Soldaterne som hos den troe Befolkning.

D. 8. April. Inat er den østrigske Vagtmester ved Pionererne funden død i sin Seng hos vor Gjenbo. Han skal have taget Gift af Ærgelse over, at han igaar blev drukken fuld i Kroen. Der er nu optaget Forhør over Soldaterne, og Liget skal til Aabenraa for at obduceres, men Værten, en brav dansk Mand, er aldeles ikke kommen i nogen Ulejlighed, hvilket han kunde være sikker paa, dersom han havde havt med Preusserne at bestille.

Preusserne have hævnet sig over Tabet af de 23 Mand i Assendrup, ikke ved at angribe deres Fjende i aaben Mark, men ved at afbrænde en uskyldig Mands Gaard og forhindre Folkene i at redde Kreaturerne. Man tilskriver General Mülbe denne Udaad*). Hvorlænge mon de dog kunne bilde sig selv og Andre ind, at de føre Krigen som

*) Senere oplystes det, at Generalen var uskyldig, men at Fortjenesten ene tilkommer en Lieutenant Wrangel (Broderſøn af Overgeneralen), som senere blev hjemkaldt.

en civiliseret Nation? Og hvorlænge vilde Stormagterne roligt see denne hele skjændige Plyndring fra en svag Nabo?

D. 10. April. Baade igaar og idag have vi hørt Kanontordenen næsten uafbrudt, men om en Storm høre vi Intet. De menige Preussere sige, at de skulle have Skandserne til den 12te, thi da skal Konferencen i London begynde. Oberlieutenant Brenner rejste imorges med nogle østrigske Pionerer til Smøl for at arbejde paa Skandser. Ellers hed det sig, at Preusserne vilde være ene om Arbejdet og om Æren. Stor Ære kunne de ikke vinde, om de efter 10 Ugers Belejring med deres uhyre Overmagt og deres langtrækkende Skyts kunne tage nogle Jordvolde. Men de sige rigtignok, at Dybbøl er den stærkeste Fæstning i Europa! Hvorfor ikke i hele Verden**)? Igaar ere 60 Østrigere dragne herfra for at arbejde paa nogle Batterier ved Fjorden.

D. 11te April. Om Formiddagen kom en Dragon ind i Præstegaarden for at melde, at Generallieutenant v. Mülbe med Stab, hvoriblandt en Prinds af — jeg husker ikke hvilket Fyrstendømme, samt 4 andre Officerer og en Mængde Heste, vilde komme i Eftermiddag og tage Kvarter hos mig. Kort efter drog det 64. Regiment paa 120 Bøndervogne herigjennem fra Aabenraa til Nybøl. Fattigkollegiet var tilsagt til Møde i Skolen, men da de Fleste udebleve, og vi Alle ventede de mange „Fremmede", blev Mødet udsat. Man fortalte, at nogle preussiske Soldater have opfundet en ny Industri. De indfinde sig i en Gaard for

---

**) At det ikke blot var de menige Preussere, som lode sig indbilde, at Skandserne vare uindtagelige, fordi de ikke havde Mod til at tage dem, før de vare sammenskudte, derpaa afgiver Major v. Jena et mærkeligt Bevis. Han skriver nemlig i et Brev af 12. April: „Bedenke doch, daß Frankreich und England an Sebastopol ein Jahr gearbeitet haben, ehe sie es bekamen, und das war kaum schwerer zu nehmen. als diese Schanzen, denen man bei allem Schiessen doch nichts anhaben kann".

at melde Indkvartering, især af mange Heste, og naar den vedkommende Gaardejer krymper sig ved at skaffe Plads, give de at forstaae, at de mulig kunde afvende Faren, naar Man vil godtgjøre dem deres Ulejlighed. De modtage da med høflig Tak en passende Douceur, f. Ex. en preussisk Daler, og siden viser det sig, at de slet ikke ere Fourerer. Fattigforstanderne mente, at den Dragon, som har været hos mig, har hørt til samme Klasse, men om Eftermiddagen ankom 4 uniformerede Herrer af Intendanturen, som forlangte Kvarter og bragte mig den Hilsen fra General Mülbe, at han foreløbigt bliver paa Ladegaard. Tillige anmeldte de 2 Feltpræster. I Skolen skal anbringes et Feltlazareth, og hele Byen er opfyldt af Stabens Vogne. Noget efter kom den ene Intendant med den Besked, at de ikke ønskede at genere Præsterne og derfor vilde tage Kvarter hos min Nabo. Endelig kom begge Præsterne, hver i sin lukkede Vogn og hver med sin Degn og desuden nogle Tjenere og Kudske. Den Ene er den katholske Divisionsprovst Landmesser, en korpulent, noget skaldet Herre med et smilende Ansigt, den anden den evangeliske Præst Bollert, med et mere frastødende Væsen og et besynderligt skulende Blik. Det synes at være dem meget magtpaaliggende at kunne komme til at leve godt. De laante et Skakspil, som de morede sig med hele Aftenen.

T. 12te April. Idag træder Konferencen sammen i London, men Preusserne sige, at den vil blive udsat til den 22de, fordi de endnu ikke have taget Skandserne. Men er det tænkeligt, at England og Frankrig kunne være skamløse nok til at gaa ind paa et saadant Forlangende?

Vi fik nogle Aviser, som meldte, at Sønderborgs Bombardement er fortsat den 6te og 7de, saa at Byen nu næsten er ødelagt og forladt af Beboerne. Vor Formodning angaaende N. Tvede er rigtig. Han har ikke blot paa en hæderlig Maade deltaget i Fægtningen den 17de, men han

er nu ansat som Lieutenant, efterat hans Forretninger som Korpsauditør vare overdragne til en Anden.

Om Middagen kom der Bud efter mig, da Generallientenant Mülbe ønskede at tale med mig. Jeg tænkte, at det atter gjaldt en Arrestation, men han ønskede kun at see Værelserne, da han har været indkvarteret her i forrige Krig. Han troede, at Pastor Godt endnu var her, men Pastor Bollert fortalte da, hvad jeg ikke vidste, at Godt fra Vestphalen er forflyttet til Grumtoft i Angel, hvor Provst Aleth Hansen er afsat. Forøvrigt var Hs. Excellence meget høflig. Præsterne krummede sig særdeles for ham.

Formodentlig har Generalen fundet, at Præstegaarden kan rumme en større Indkvartering end de 4 gejstlige Herrer, eller ogsaa har han ment, at disse ikke vare istand til at passe paa mig, thi han sendte mig om Eftermiddagen en Divisions-Auditør Bothe paa Halsen, som maatte tage Kvarter i Salen, da Præsterne ikke vilde flytte sammen i det ene Gjæstekammer. Baade igaar og idag have vi ganske maattet bespise dem, da de ikke have Naturalforplejning; Der blev idag dækket til dem alle 5 i Salen, men herover bleve Præsterne fornærmede og udtalte i Vrede, at de ikke kunne spise med Degnene(!)

Der kom en Rundskrivelse fra Kirkevisitatoriet af det Indhold, at da der i denne Tid samles Underskrifter hos Beboerne paa Andragender angaaende Slesvigs politiske Stilling, saa tilkjendegives det Præsterne, at enhver direkte eller indirekte Deltagelse i slige Foretagender vil medføre Embedsafsættelse. Jeg veed ikke af, at der for Tiden foregaaer andre Agitationer end slesvigholstenske, som jo synes velsete af Civilkommissærerne. Alligevel troer jeg, at denne Advarsel kun er myntet paa de Præster, som ansees for tilbøjelige til at støtte Befolkningens danske og loyale Stemning.

D. 14de April. Jaftes og inat har Kanontordenen været stærkere end nogensinde. Den katolske Præst tog imor-

ges Kl. 8 bort og kom tilbage Kl. 10. Da jeg mødte ham i Forstuen, spurgte jeg ham, hvorfor han var taget fastende bort. Han svarede, at det naturligvis ikke var ham tilladt at nyde Noget, førend han havde forrettet Altergangstjenesten, og han tilføjede triumferende, at nu vilde Frokosten smage dobbelt godt, da han havde modtaget Skrifte af 4 hele Kompagnier. Da den katolske Absolution meddeles i Henhold til Bekjendelsen af alle enkelte Synder, maa enten disse 800 Preussere være rene som Engle, eller ogsaa maa Præsten være særdeles flink til sin Gjerning.

Ellers synes disse tydske Kolleger ikke at være aldeles frie for menneskelige Svagheder. Den evangeliske Præst Hr. Bollert foer igaar paa den arrigste og brutaleste Maade løs paa Husjomfruen, fordi hun ikke havde givet ham Sennop til han Beuf; han raabte, saa at det kunde høres over hele Huset, og gav atter en Scene, da det varede et Øieblik, inden det Forlangte kunde bringes tilstede, og idag har Hr. Landmesser formanet Kokkepigen, at hun endelig maatte brune Kartoflerne i dygtigt Smør, og at han var vant til at faae „Kompot" til Stegen hver Dag. Han tilføjede, at dersom de ikke fik dette, vilde de tage bort og skaffe Præsten en Snes Mand til i Indkvartering. Vi toge naturligvis ikke Hensyn hertil, og vi vilde foretrække 20 Menige for disse Gejstlige. Begge have de den smukke Vane, at de tømme Sukkerdaase og Flødekande, hvergang de drikke Kaffe.

Auditør Bothe laante en Enspændervogn af mig for at kjøre til Ladegaard. Jeg advarede ham, da jeg saae, at Hesten ikke var vant til at gaae for Enspændervogn, men uden Frugt, thi lidt efter løb Hesten løbsk, kastede Auditøren i en Grøft, splittede Vognen ad i mange Stykker og spredte dem paa Gaden. Han slap dog med Skrækken.

Der hørtes Skydning hele Dagen, og vi saae en stærk Brandrøg, som efter Ægtbøndernes Udsagn var fra Rønhave paa Als, som Preusserne have skudt i Brand. Atter

et fejgt og skamløst Barbari, som ikke bringer dem nogen væsenlig Nytte.

D. 15de April. Herr Divisionsauditør Bothe, som har det Kald at dømme og straffe enhver Forbrydelse, der begaaes af Divisionens Mandskab, har inat gjort et Attentat, som efter danske Love vilde paadrage ham en haard og vanærende Straf. Heldigvis blev det kun et Attentat, han maatte flygte med Mærket af en Negl under sit Øie, og Vedkommende, der tidligere har tjent hos et tydsk Herskab, medgav ham desuden den ikke upassende Titel: „Verfluchter Schweinhund!" Vi lode strax Smeden hente, at han kunde sætte en Haspe paa Døren til Pigernes Kammer. Jeg ansaae det for min ubehagelige Pligt at sige ham, at skjøndt jeg vel vidste, at jeg skulde taale Meget, kunde jeg dog ikke taale en saadan Opførsel i mit Hus. Han forsøgte at nægte Faktum (som 4 Piger med Ed kunde bevidne), men blev dog meget forlegen og bragte i en Hast Talen over paa et for mig mere behageligt Thema, idet han tilbød at ville lade min lille Vogn gjøre i Stand. Fra den Tid undgik han at tale med mig, men senere deltog han en Aften ved Sengetid med den katholske Præst i en anden, efter danske Begreber mildest talt uanstændig Handling. Ellers plejer Man at antage, at videnskabelig Dannelse nødvendigt maa medføre en vis Forædling af Aand og Hjerte, som ikke ganske kan forenes med Raahed i Sæder (Didicisse fideliter artes, emollit mores), og at navnlig Krigerens noget vilde Liv kan undskylde Meget, som ikke taales hos en Videnskabsmand. Men i Tydskland synes Forholdet at være anderledes. I det Mindste har jeg ikke hos Nogen af alle de Officerer og Soldater, der have ligget her, truffet Mage til den Raahed, som disse 3 studerede Herrer lagde for Dagen.

Af Bladene see vi, at Sønderborgs Ødelæggelse dog vækker megen Harme i England, og at Sagen har været bragt paa Bane i Parlamentet. Preusserne finde det —

ifølge tydske Blade — „ridderligt" og mene, at de Danske ere Skyld deri, da de have afbrændt Dybbøl(!). Det er vel sagtens den „germanisch-christliche Sittlichkeit" ligesom Auditørens Angreb inat. En Rundskrivelse fra Amtmanden melder, at Bertel Peter Godt, min Formand her i Felsted, er bleven konstitueret som Hovedpræst i Broager og Provst i Aabenraa og Sønderborg Provstier. Altsaa atter en Tilhænger af Dolzigeren! Vor gode danske Provst Karstensen, der i længere Tid har siddet arresteret i Flensborg (Man siger, fordi Schleppegrell slap bort), maa altsaa være afsat.

Søndagen d. 17. April. Hverken igaar eller idag have vi hørt nogen Skydning fra Dybbøl, maaskee fordi Vinden er vestlig. Fra Oberlieutenant Brenner fik vi Bud om at laane ham en Madrats, da han i Smøl maa ligge paa Straa. Det lader altsaa til, at han tænker paa at blive der i længere Tid. En Del af hans Pionerer ere her endnu og have for at øve sig foretaget Skandsegravninger udenfor Byen. Disse Folk ere meget rolige og beskedne.

Efter Gudstjenesten viede jeg en af vore forhenværende Piger, som ægtede en Mægler fra Flensborg. Hun fortalte, at Provst Karstensen nu er frigiven, derimod ere Justitsraad Lunn og Cancelliraad Blume fra Aabenraa idag førte til Flensborg som Arrestanter, og der er allerede udnævnt en ny Borgermester, en vis Richardi, som tidligere har været Skriver paa et Kontor i Aabenraa. De loyale Raadmænd i Aabenraa ere ogsaa afsatte, men Man vogter sig nok for at lade foretage Valg, da Borgerne naturligvis vilde gjenvælge de gamle. Om Aftenen kom en Ordonnans med Ordre til Østrigerne, at de skulle til Dybbøl imorgen tidlig. Ligeledes skulle begge Præsterne derind for at formane Folkene, som ikke have Lyst til at gaae paa. Hvergang de skulle mod Skandserne, sige de, at de skulle føres „til Slagterbænken." Det Samme kunde med større Føje

vore egne brave Folk sige, thi de kunne jo nu intetsteds være sikkre for Granaterne, medens Preusserne neppe foruroliges under deres Skandsearbejder foran Stillingen*). Preusserne sige, at de skulle have Skandserne imorgen.

Mandag d. 18. April. Vi fik endelig nogle danske Aviser, som ikke indeholde noget Godt. Det synes, som om vore Folk trænges haardt ved Dybbøl. Der hørtes

---

*) Den uforklarlige Passivitet, som i disse Dage udvistes fra dansk Side, skildres af Major v. Jena paa følgende Maade:

„11. April. — — Es kamen 1000 Arbeiter und machten Approchen von uns zur dritten Parallele. Die Dänen sahen zu (?!). Ein Pionierlieutenant mit seinen Unterofficieren streckte die Trace zur dritten Parallele aus, die diese Nacht gegraben ist; etwa 80 Schritt ging er an 4 oder 5 dänischen Officieren vorbei, dieselben grüßend. Den vorgeschobensten dänischen Posten am Meere gab ich drei Cigarren; ein feindlicher Officier kam, wir begrüßten uns, und er sagte mir: „Wir gönnen es den Leuten, daß sie etwas annehmen, aber bitte, verführen Sie dieselben nicht zum Uebergehen!" Es war urgemüthlich." (Ganske vist, men hvorledes forklares, hvorledes retfærdiggjøres denne Urgemüthlichkeit?) — — „Die Erfolge unserer Artillerie war fürchterlich. Die Bomben und Granaten hatten bald den Schanzen alle Form genommen, man sah in denselben keinen Menschen mehr, alle Geschütze waren zurück gezogen oder geblendet. Da hörte ich plötzlich unsere Soldaten schreien: „Kik mal, wie se loofen!" Zwischen 2 und 3 war eine kleine Schanze. In das bombefest seinsollende Blockhaus war ein Kugel gedrungen, Alles lief heraus, und man sah nun 5 oder 6 Mal, wie Krankenträger mit den Tragen ein und ausgingen. Bald darnach flog eine Bombe in Schanze 3, und sogleich sah ich viele Leute fortlaufen, da explodirte sie, und unter dem Rauch waren die Leute verschwunden, wahrscheinlich getroffen. Trotz der Freude über unsere Erfolge, thaten mir und uns Allen die armen Dänen leid, und als die braven dänischen Krankenträger immer wieder zurück gingen, um die Blessirten herauszuholen, da sagten unsere Soldaten: „Ach Gott, nur jetzt kein Schuß in die Schanze!" Aber es folgte immer Schuß auf Schuß von Fronte und Wenning (Flanke) auf die Schanzen."

Dette var den 11te April, og dog forlod Man ikke Skandserne i Løbet af de følgende 7 Dage, uagtet Angriberne nu vare nærmere ved dem end Forsvarerne, og uagtet Man derved havde berøvet Preusserne deres Sejer!

Skydning om Formiddagen, og vi saae atter Røgen af Ildebrand i Retning af Sønderborg.

Aften. Kl. 4—5 bragte Vegtbønder Efterretning om, at Skandserne skulle være tagne, og at der er bragt 3000 danske Fanger til Graasten! Men Preusserne her i Byen troe det ikke, og der gaaer ogsaa modsatte Rygter om en tilbageslaaet Storm. Nogle af vore Østrigere, som kom fra Smøl om Aftenen, ville dog paastaae, at nogle af Skandserne virkelig vare tagne; men saa maa de jo alle være faldne.

D. 19. April. Det stadfæstes, at alle Skandserne ere tagne, men om ogsaa Brohovedet er faldet, derom ere Efterretningerne modsigende. Saameget er klart af alle Beretninger fra Venner og Fjender, at det har været et forfærdeligt Blodbad. Preusserne angive deres Tab til 800 Mand, Vegtbønderne til 8000. En dansk General skal være blandt de Faldne. Begge Præsterne kom hjem kort efter Middag. Deres Kudske og Tjenere vare forknytte over de Rædselsscener, hvortil de have været Vidner, men de gejstlige Herrer, som dog formodentlig have tilbragt hele Gaarsdagen og Natten med at trøste de Døende og begrave de Døde (De skulle have jordet 400 Danske og Preussere i een Grav!) vare saa muntre og højrøstede som nogensinde. De fremviste under Spøg og Spas nogle danske Geværer og blodplettede Feltkapper, som de medbragte i Vognen, og opfyldte hele Aftenen Salen med den raaeste Latter! Og det er christelige Sjælesørgere! Hr. Landmesser, som især udmærkede sig i denne Retning, medbragte ogsaa en fyldt dansk Granat, som han dog omsider paa min Opfordring gjemte i sin Vogn. Mine Folk, som med fuldeste Føje forargedes over denne Præsts usigelige Raahed, udtalte det oprigtige Ønske, at den maatte springe under ham, den første Gang, han kjører ud. Hvorledes vi denne Dag ere tilmode, lader sig bedre føle end beskrive.

D. 20. April. Idag træder altsaa Konferencen sammen; den maatte jo ikke begynde sit Arbejde, før Skandserne vare i Tydskernes Hænder! Det er i Sandhed gunstige Varsler for os, naar de neutrale og venskabelige Stormagter paa Forhaand kun læmpe sig efter vore overmodige Fjender.

Vi havde en uhyggelig Begravelse, idet jeg skulde holde Ligtale over en Mand, som engang var agtet og brav, men ved Drik har ødelagt sin Formue, forbittret en from og elskværdig Hustrues og kjærlige Forældres og Sødskendes Dage og forkortet og fordærvet sit Liv. Hele Ligfølget var desuden dybt bedrøvet over Dybbøls Fald og Fædrelandets Nød. Jeg kunde derfor ikke andet end dvæle baade ved Fædrelandets almindelige og Familiens særegne Sorg og søge at bringe baade mig selv og mine Tilhørere Guds Ords Trøst i begge Henseender.

Den 21. April. Bededags Aften. Begge Præsterne og Auditøren rejste om Formiddagen. Auditøren tog ordentlig Afsked og betalte nogenlunde Erstatning for min lille Vogn, som jeg har ladet gjøre i Stand. Præsterne derimod stjal sig bort uden at sige Farvel og uden at betale, idet de sagde til Kokkepigen, at de kom igjen om Aftenen. Tillige laante de en god Fjællevogn med Agestol og Seletøj til 2 Heste, som de foregave at ville benytte „zum Fouragiren" og lovede at bringe igjen idag. Men da vi saae, at de pakkede alle deres Kufferter paa Vognen, fattede vi Mistanke, og jeg spurgte Tjenerne om, naar Vognen kom igjen. De forsikkrede da atter, at de vilde indestaae mig for den.

Kong Vilhelm „Erobreren" har idag været i Dybbøl for at glæde sig over sit Værk. Han skal opholde sig paa Graastens Slot inat, og det hedder, at han imorgen kommer her igjennem Byen paa Vejen til Aabenraa. En stor Mængde Hjemmetydskere fra Flensborg og sydligere Byer har idag besøgt Skandserne. Der er ogsaa kommet adskillige af disse hæderlige Personer igjennem Felsted fra Aa-

benraa; de have anbragt det hvide Bind om Armen*), og Bønderne ærgrede sig over, at de have rekvireret danske Ægtbønder fra Vognparken i Aabenraa for at faae fri Befordring. Den tro danske Befolkning maa jo i denne Tid prøve saa mange Ydmygelser, men dette, at de skulle trælle for deres egne oprørske og troløse Standsfæller og Landsmænd, er dog Noget af det Pinligste.

Den 22de April. Store Bededag. Om Morgenen før Kirketid kom den preussiske Konge gjennem Felsted, kun ledsaget af nogle røde Husarer. I Aabenraa skal det lille oprørske Parti have rejst Æreporte for ham og arrangeret en festlig Modtagelse.

Under Gudstjenesten kom en Mængde Tropper og Træn af forskjellige Vaabenarter forbi Kirken, nogle med fuld Musik, som forstyrrede os i vor Andagt. Men paa den anden Side kunde ogsaa disse nye Vidnesbyrd om vor Trængsel og Fornedrelse med god Virkning benyttes paa en Bods- og Bededag.

Jeg sendte min Karl til Aaabenraa for at forsøge at faae min Vogn tilbage. Han fandt omsider Provst Landmesser og forlangte Vognen, som han kunde faae befordret hjem med en af mine Sognefolk. Provsten syntes meget „entrüstet" ved Tanken om, at jeg kunde mistænke ham for at ville beholde Vognen, men han vilde dog ikke udlevere den og lovede at sende den imorgen. Men den næste Morgen droge Præsterne til Nørre-Jylland med General Mülbes Stab, og Vognen toge de sandsynligvis med. Jeg fik

---

*) Jeg har oftere spurgt Preusserne, hvad dette hvide Bind egentlig skal betyde. Nogle svare, at det er Forbundstroppernes Mærke, men de Fleste mene, at det blot betegner den allierede preussisk-østrigske Armees Medlemmer. Man har ogsaa sagt, at det er Tegnet paa „den hellige Alliance" mellem Preussen, Østrig og Rusland, og vist er det, at dette samme Mærke brugtes 1815, da de Allierede droge til Frankrig. Deraf kommer det vel, at det undertiden kaldes „Slavemærket".

den ialtfald ikke, uagtet jeg gjennem Sognefogden meldte Sagen for Generalkommandoen*). Disse værdige preussiske Præster (Landmesser og Bollert) have altsaa ligefrem bestjaalet mig, hvilket jeg senere har fortalt til mange preussiske Officerer, og jeg gjentager her Beskyldningen. Om den katholske Præst har jeg fra Nørre-Jylland, navnlig fra Aarhus og Randers, hørt lignende Træk, som jeg dog ikke kan bevise. Da det ikke kan antages, at den preussiske Regjering vælger de Slетteste af Standen til at repræsentere den tydske Gejstlighed i et fremmed Land og til at varetage en Feltpræsts uendelig vigtige og ansvarsfulde Gjerning, er det næppe uberettiget, naar Man fra disse Repræsentanters Færd slutter sig til den Aand, den Dannelse og Sædelighed, som overhovedet hersker hos den tydske Gejstlighed. Dog har jeg ogsaa truffet hæderlige preussiske Feltpræster.

Degnene, som i det Hele syntes mindre raa end Præsterne, kunde ikke ganske undlade at stadfæste det gamle Ord: „Som Herren er, saa følge ham Svende". De laante et Rejseskrivertøj af mig, som de ligeledes toge med til Nørrejylland. Uagtet vi ikke saae Noget til Betaling for de 5 Herrers rigelige Forplejning i 11 Dage, vare vi dog Alle

*) (Senere tilføjet Anm.) Først længe efter min Afsættelse og Bortjagelse fik jeg, medens jeg opholdt mig paa Lolland, det Indfald at skrive en Klage over Præsterne, hvori jeg ligefrem beskyldte dem for Tyveri og bad om, at Vognen — ifald de preussiske Love ikke tillode Armeens Feltpræster at træde det 7de Bud under Fødder — maatte blive afleveret til Gaardmand Karl Iversen i Felsted. Dette Brev, som jeg affendte med Posten og stilede til den preussiske Generalkommando i Nørrejylland, havde en uventet Virkning. Præsterne fik (i Oktober) Ordre til at levere Vognen tilbage, og der indløb en Skrivelse til Iversen, hvori han anmodedes om at lade den mig tilføjede Skade taxere. Seletøjet var opslidt, men Vognen solgtes ved Auktion for 30—40 Rdlr., og Skaden taxeredes efter Herredsfogdens Foranstaltning til 30 Rdlr., som jeg venter at faae udbetalt. At den preussiske Generalkommando, som saaledes i dette Tilfælde har ydet mig min fulde Ret, tillige har irettesat Præsterne, synes højst rimeligt.

glade ved at blive befriede for denne Indkvartering. I Stedet for Drikkepenge efterlode Præsterne to Nye Testamenter, som de rimeligvis havde modtaget som Gave af et Bibelselskab. Det ene Exemplar blev senere stjaalet af en ny Indkvartering. Her i Sognet er der Ingen, som har Brug for tydske Bibler, og med Guds Hjælp vil den Tid aldrig komme.

D. 23. April. Om Preusserkongens højtidelige Modtagelse i Aabenraa igaar har jeg modtaget følgende paalidelige Beretning. Ved Indkjørselen til Byen var en Ærepport oprejst, og paa Torvet var ligeledes bygget en Tribune. Her skulde han modtages af hvidklædte Damer*) med Blomsterkrandse osv. Men da Hs. Majestæt var kommen til Støbbæk Skov, mødte han et Ilbud med den Melding, at en dansk Orlogsmand var i Sigte ude i Fjorden. Man fandt det da ikke raadeligt, at hans kostbare Person udsattes for nogen Fare ved at komme i Nærheden af Vandet; der blev gjort Holdt paa en Mark ved Chausseen, og her maatte de hvide Damer traske ud for at udføre deres skjønne og hæderlige Hverv. Frøken Amanda Jakobsen (hvis Fader er Kjøbmand i Aabenraa og Søn af en god dansk Bonde i Hjortkjær) traadte frem og deklamerede et tydsk Digt, hvori hun paa Slesvigs Vegne takkede Kongen for Befrielsen fra det danske „Joch". Kongen svarede dybt rørt, at al Tak og Ære tilkom hans tappre og herlige Armee**). Han udbad sig derpaa en Afskrift af det skjønne Digt. Nu traadte den bekjendte Wühler Gustav Raben (hvis Fa-

*) To af disse Damer henvendte sig til en danskſindet Haandværkers Døttre for at laane deres hvide Kjoler, men de fik det Svar, at Man ikke kunde undvære dem til dette Brug. Da de ogsaa forlangte Blomster, blev der svaret: „Vi have kun røde og hvide Blomster".

**) Til Svar paa Prindsens Melding om Skandsernes Indtagelse sendte han fra Berlin følgende Telegram: „Dem gerechten Gotte und meiner tapferen Armee verdanke ich den schönsten Tag meines Lebens!" Hvor megen Løgn og Gudsbespottelse indeholdes der dog ikke i disse faa Ord!

milie, Ravn, er fra Horsens) frem og udbad sig allernaadigst Tilladelse til at tilstille Hans Majestæt Digtet.

Heldigvis findes der ikke mange Borgere i Aabenraa, som ville nedværdige sig saa dybt, og den Tid turde ikke være fjern, da selv disse ville indsee, af hvad Beskaffenhed den Befrielse er, for hvilken de takke Fædrelandets og Slesvigs værste Fjende.

D. 23. April. Dejligt Foraarsvejr, saa at vi kunde lægge Kartofler i Haven. Gud veed, hvem der kommer til at høste dem. Oberlieutenant Brenner kom med sine Pionerer tilbage fra Dybbøl og indtog atter sit gamle Kvarter. Han fortalte, at han havde været i Ilden hver Dag, indtil den 18de. Det er ikke sandt, hvad Preusserne og Ægtbønderne have fortalt, at der ikke blev skudt med Kartætscher fra Skandserne, da Stormen skete, tvertimod faldt der ved den Lejlighed mange Preussere.

En østrigsk Officer har idag meddelt Degnen følgende Tabsliste:

Preussere:	Døde:	16 Officerer,	200 Mand,
	Saarede:	50 Officerer,	811 Mand,
	ialt:	66 Officerer og	1011 Mand.
Danske:	Døde:	22 Officerer,	480 Mand,
	Saarede:	21 Officerer,	580 Mand,
	Fangne:	44 Officerer,	3145 Mand,
	ialt:	87 Officerer og	4205 Mand.

Men desuden skulle henved 100 Døde og 800 Saarede være bragte til Als.*) De erobrede Kanoner udgjorde efter samme Angivelse 97.

*) Denne Angivelse af vort Tab stemmer temmelig nøje overeens med den i den officielle Rapport offentliggjorte Liste, hvorefter vi ialt mistede 4846 Mand og havde 24 faldne, 33 saarede og 48 fangne Officerer. Af de Saarede ere ikke faa senere døde. Kan Man heraf drage den Slutning, at den preussiske Tabsliste ligeledes er nogenlunde paalidelig?

D. 24. April. Søndag. Efter Gudstjenesten besøgte jeg vor Nabo og hørte der, at Oberlieutenant Brenner iaftes efter sin Hjemkomst hilste paa sin Hauptmann, som ligger der i Kvarter, men modtoges med en Strøm af Bebrejdelser, som syntes at være foranledigede derved, at Brenner uden Nødvendighed har deltaget med Preusserne i Indtagelsen af Skandserne. Folkene mente, at han endog til den Ende havde iført sig preussisk Uniform. Kapitajnen lod ham høre, at han for at faae en preussisk Orden glemte, hvad han skyldte sin egen Fane o. s. v. Vist er det, at der idag, da en Del østrigske Officerer vare samlede i Brenners Værelse, atter forefaldt et meget heftigt Skjænderi, som jeg kunde høre fra Haven, men jeg vilde ikke lure og fjernede mig derfor strax. Brenner fortalte mig, at Major Beeren ved Garden, som forleden laae her i Kvarter, er falden den 18de. Han er aldeles ikke glad over Preussernes Sejr og sagde den ene Gang efter den anden: „Das ist eine verfluchte Geschichte!"

D. 25. April. Aviserne bragte nøjagtigere Efterretninger om den blodige og for vore Vaaben hæderlige Kamp den 18de. Vi have mistet mange tappre Mænd! Der skal Ingen sige, at de have udgydt deres Blod forgjæves, thi Dybbøls heltemodige og udholdende Forsvar, som uden Tvivl, naar der tages Hensyn til Skandsernes Beskaffenhed og Angribernes Overlegenhed, navnlig til deres mageløse Skyts, er eneståaende i Historien, vil altid styrke Folkets Selvtillid og indgyde Europa Agtelse og Beundring; men det gaaer dog vist stedse mere op for os, at det havde været klogere og gavnligere for Fædrelandets Forsvar, naar Stillingen var bleven forladt den 11te eller 12te, da Man saae, at Fjenden ikke kunde hindres i at anlægge sine Værker og Løbegrave tæt foran Skandserne. Hvilken Skuffelse havde dette ikke været for de overmodige Preussere! Enhver maa dog indrømme, at ved at holde en saadan Stilling mod en

saadan Overmagt i 9—10 Uger, var der gjort nok for Æren.

Flere Hjemmetydskere herfra Egnen gjorde idag en Valfart til Dybbøl for at glæde sig over deres Fædrelands Ulykke og juble over deres Landsmænds Lidelser! Vare de ikke saa blinde, maatte Man foragte dem dybt; nu maae vi tillige ynke dem og bede: „Forlad dem, thi de vide ikke, hvad de gjøre!“

En brav Mand fra Felstedskov bragte mig nogle Blade af en Tegnebog, som en preussisk Gardist, der ligger i Kvarter hos ham, har frataget en falden dansk Soldat. Manden vilde have kjøbt hele Bogen, hvori der ogsaa var et Portræt af en Dame, men det vilde Preusseren beholde til en Erindring. De afrevne Blade indeholdt Slutningen af en Dagbog, der var fortsat lige til den 17de og gav en tro og rørende Skildring af vor Armees Besværligheder. Den Faldne hed Jens Peter Bech og syntes at være fra Ringsted, hvorfor jeg sendte Bladene til en Bekjendt der.

D. 26. April. En preussisk Artilleri-Officer var hos mig for at melde ny Indkvartering, men da han hørte, at vi have Gaarden fuld af Østrigere, fik han sit Batteri anbragt i Udflyttergaardene. Da det generer mig betydeligt, at jeg maa hente en fremmed Præst, hvergang jeg har en Sygeberettelse eller en Nødbaab udenfor Byen, gik jeg til den højstkommanderende østrigske Officer og spurgte ham, om han ikke troede, at den mig forkyndte „Byarrest“ nu maatte falde bort. Han sagde, at han rigtignok maatte antage, at den preussiske Overkommando havde glemt mig, men at han dog for de mulige Følgers Skyld maatte paalægge mig at holde mig Forbudet strengt efterretteligt.

Om Aftenen fik vi Besøg af Pastor C. D. Møller fra Hoptrup, som har besøgt Lazaretherne i Borup, Varnæs, Blans, Ullerup, Snogbæk, Broager og Nybøl for at bringe dem Gaver af Linned, Fødevare og Penge, som han i sit Sogn har indsamlet. Alene i Broager ligge 130 Haardt-

saarede, blandt hvilke omtrent ⅓ Danske. En Kapitajn Hansen og Officersaspirant Muxoll havde han fundet Døden nær. En dansk Menig havde faaet 6 Kugler og et Bajonetstik og levede dog! De tydske Læger havde modtaget Pastor Møller med megen Forekommenhed og Erkjendtlighed, og forsaavidt kan det være rigtigt, at han har foranstaltet Indsamlingen „baade til tydske og danske Saarede", men den vækkende Indvirkning, som en saadan Kjærlighedsgjerning kunde udøve paa Giverne (blandt hvilke paafaldende mange i Hoptrup Sogn ere tydsksindede ɔ: Landsforrædere), gaaer unægtelig derved tabt.

Pastor Møller fortalte, at Præsterne Fejlberg i Ullerup og Krog Meyer i Sattrup, som have havt Byarrest ligesom jeg, nu kunne gaae, hvorhen de ville. Pastor Helveg i Haderslev er bleven arresteret af Kommandanten, fordi han i Søndags i en Bøn har paakaldt den Gud, der hader al Løgn og Vold. Sandsynligvis har han kun benyttet Skriftens Ord, og Hjemmetydskerne, som have følt sig trufne, benytte nu Lejligheden til at faae en Mand fjernet, som længe har været dem en Torn i Øjet.

D. 27. April. Om Morgenen tidlig droge Østrigerne bort, efterat de have været her i Kvarter i henved 5 Uger. Vi skylde dem det Vidnesbyrd, at de her have opført sig godt, været fordringsløse, beskedne og fredelige. En ung Bøhmer ved Navn Schreiber, har især vundet Børnenes og Tjenestepigernes Venskab. De Sidste kaldte ham fra Begyndelsen af, og førend de kjendte hans Navn, „Kjøkkenskriveren", fordi han havde sin Plads ved Skorstenen for at passe paa Madlavningen. Siden gjorde han altid Opvartning for Pigerne. Baade Bøhmere og Ungarere ønske stadigt, at de maatte staae paa vor Side imod Preusserne, og en kæmpestor Ungarer, som ikke forstaaer Tydsk, bliver Fyr og Flamme, saasnart Man nævner Ordet „Kossuth". Det var komisk, naar han paa sit gebrokne Tydsk vilde forklare, hvorfor Ungarerne ere bedre end end Østrigerne: „Ungar-

land gut Land, Østreich nicht gut Land. — Ungarland hat Alles, Østreich hat Nichts, kein Korn, kein Fleisch, nur Soldaten" o. s. v.

Samtidigt med Østrigernes Bortmarsch drog en Mængde preussiske Tropper herigjennem nordpaa (til Frederits?). En Mængde (Nogle sige 600) Ægtbønder have tilbragt Natten under aaben Himmel udenfor Byen. Nogle af dem vare hos mig for at kjøbe Havre og bleve meget forbausede over, at jeg kun tog 3 ℔ for Skjæppen. De ere altsaa vante til at trækkes dygtigt op, de Stakler.

Vi laante et Nr. af en Eisenbahnenzeitung, som indeholdt de væmmeligste Skryderier om Tydskernes Bedrifter den 18de, men ogsaa en Del Galde imod Østrigerne. Vi nøde den sjeldne Lykke at være frie for Indkvartering om Natten.

D. 28. April. Tidligt om Morgenen meldte preussiske Ulaner ny Indkvartering, og kort efter kom et Par Eskadroner anførte af Major, Friherre Lüderitz, som forhen har ligget her i Byen. Han har siden været Kommandant i Aabenraa, hvor Hjemmetydskerne beskyldte ham for at nære „dänische Sympathien". Sandheden er, at han er en velvillig og temmelig fordomsfri Mand, og at han her i Byen tog Timer i Dansk samt viste sig meget forekommende og rundhaandet imod sin danskſindede Vært. Nu fik han Kvarter hos en anden dansk Nabo, medens vi fik en Eskadronschef, Ritmester Bülow med nogle Menige. De mene, at de skulle blive her i længere Tid.

D. 29. April. Ritm. Bülow ønskede en Samtale med mig, og jeg maatte mod min Villie indlade mig paa en Ordstrid om det slesvigholstenske Spørgsmaal. Han var ret godt instrueret i den slesvigholstenske Katechismus, saaledes som den doceres i Kiel og ved de fleste tydske Universiteter, men tog dog imod Grunde. Han indrømmede aldeles, at Man i Sprogsagen systematisk har bedraget Tydskland og kunde tilsidst ikke forsvare Preussens Politik med

bedre Grunde end med den Paastand, at hele Verdens Historie klarligen godtgjør, at i Politiken er Magten Ret. Jeg svarede, at jeg maatte give ham Ret i, at dette Princip ofte synes at lede Kabinetterne og navnlig det preussiske, men jeg mente, at en Mand, som i sine Handlinger lader sig lede af denne Grundsætning, ikke burde affektere Gudsfrygt, Samvittighedsfuldhed, Æresfølelse eller deslige. Herpaa svarede han med det hos Tydskerne saa almindelige Skuldertræk, som kan sige saa Meget og betyde saa Lidet, alt efter Omstændighederne.

Ritmesteren bragte mig den uventede Nyhed, at Frederits er rømmet af vore Tropper, men om det er frivilligt eller efter en Kamp, veed han ikke.

Jeg bad ham at skaffe mig Oplysning om, hvorvidt jeg endnu kan vente at blive skudt, hvis jeg forlader Byen, og han lovede at bringe mig Besked fra Prinds Karl, hos hvem han imorgen skal til Taffels paa Graasten.

D. 30. April. Jeg havde Bud hos en Ven i Aabenraa for at faae Oplysning om Frederits' mærkelige Rømning. Det stadfæstes, at Rømningen er skeet frivilligt fra vor Side, men da en Del Kanoner (de sige 197) ere faldne i Østrigernes Hænder, og Fæstningen i alt Fald maatte kunne holdes lige saa let som Dybbøl Skandser, bliver Sagen lige gaadefuld.

Ritmester Bülow bragte mig det Bud fra Hovedkvarteret, at jeg nu atter er fri Mand og kan gaae, hvorhen jeg vil. I næsten 5 Uger har jeg nu været under Arrest.

Søndagen d. 1. Mai. Efter Gudstjenesten benyttede jeg min gjenvundne Frihed til at gjøre en Del Sygebesøg i forskjellige af Sognets Byer. I Tunbøl ligger Artilleri, i Skovbøl baade Artilleri og Infanteri, men Indkvarteringen er for Tiden ikke saa besværlig som tidligere. En gammel Kone i Gammel-Skovbøl, som laae paa det Yderste og har længtes meget efter at tale med mig, er aabenbart bleven syg derved, at hun for Preussernes Skyld

har maattet rømme sit varme Værelse. Hun døde faa Timer efter, at jeg forlod hende.

D. 5. Maj. Christi Himmelfartsdag. Den Indkvartering, som vi nu have, generer os mindre end nogen af de foregaaende. Vi have kun 2 Menige, som ere beskedne og stille; Ritmesteren er vist ogsaa en ret flink Mand, om han end ikke er fri for den sædvanlige tydske Lyst til at prale. Han fortalte, at han kan de fleste europæiske Sprog og spiller flere Instrumenter til Fuldkommenhed. Sandt er det, at han spiller udmærket godt Violin, hvilket vi nu høre hver Aften. At han ogsaa har Sprogtalent, havde jeg Exempel paa en af de første Dage efter hans Ankomst. Han spurgte mig, om der ikke i et dansk Blad havde staaet en Beretning om, hvorledes et dansk Frikorps (Aarøs) ved en natlig Landgang ved Sønderballe havde fanget nogle Ulaner. Da jeg svarede, at jeg havde læst derom i „Dagbladet", men ikke havde Bladet, bad han mig at forskaffe ham det, da han selv var „betheiligt" i denne Fægtning. Jeg fik fat i Bladet og oversatte Beretningen for ham, men hvor der gjordes Nar ad Ulanerne, vilde jeg for ikke at fornærme Manden springe et Par Kraftudtryk over; men Ritmesteren, som læste med mig i Bladet, hjalp da selv til for at gjøre Oversættelsen fuldstændig og tro. Tilsidst spurgte jeg ham, om Beretningen (der bl. A. fortæller, at nogle faae danske Dragoner joge en hel Eskadron Ulaner paa Flugt) stemmede med Virkeligheden. „Ja i det Væsenlige", svarede Ritmesteren.

D. 7. Mai. Om Morgenen gik der Ilbud om i Byen med Ordre fra Sognefogden, at enhver Gaardejer skulde sende Folk med Vandspande ud i Hostrup Krat, som var tændt i Brand. Jeg ilede udenfor og saae en stærk Røg. Jeg spurgte en Kone, som jeg mødte, om Anledningen til Branden. Hun svarede: „Aa, det har de forbandede Tydskere gjort". Kort efter kom Ritmester Bülow løbende og spurgte, hvad der var paafærde. Jeg fortalte ham

det og føjede til, at Man mente, Ulanerne havde stukket Skoven i Brand. Han syntes at tage sig det meget nær, og da han selv skulde til Graasten, sendte han en Vagtmester afsted for at undersøge Sagen. Jeg løb ad en Gjenvej ud til Skoven, men fandt, at Branden heldigvis var næsten slukket af Beboerne fra Hostrup, som under Sognefoged Petersens Anførsel havde vist megen Raskhed. Ilden var opkommen paa en med smaa Grantræer bevoxet Høj, hvor det høje Græs var brændt, og nogle tusinde unge Grantræer afsvedne. Det var i Vindsiden, og det blæste temmelig stærkt, saa at hele den smukke Granskov med Skovfogedhuset, ja vel endog Hostrup By havde været i den største Fare. Vagtmesteren, som kom ridende til Brandstedet, foranledigede, at Sognefogden holdt et Slags Forhør, hvis Resultat jeg meddelte ham. En Hyrdedreng havde uden Tvivl antændt Ilden, og for at undgaae Straf havde han sagt, at han havde hørt et Skud. Nogle Ulaner, som deltoge i Slukningen, havde spurgt, hvem Skoven tilhørte, og da Man svarede: „Kongen", havde en af dem sagt: „Laß brennen!" Herover bleve Bønderne ærgerlige, men Sognefogden gjorde Preusserne opmærksomme paa, at nu skulde Skoven jo tilhøre deres Konge.

D. 10. Maj. Ritmester Bülow fortalte, at der er afsluttet Vaabenhvile paa 4 Uger, som begynder den 12te. Betingelserne kjendte han ikke nøje, men han formodede, at enten skulle vi rømme Als, og Preusserne Nørre-Jylland, eller ogsaa skulle begge Parter beholde, hvad de have. Det Sidste er jo muligt, men i ethvert Fald skal Blokaden ophøre, og da denne er vort væsenligste Tvangsmiddel, synes det afgjort, at Vaabenhvilen især er til Fordel for Tydskerne.

D. 11. Maj. I disse Dage har jeg hver Dag havt Skoleexamen i de forskjellige Skoler, saa at jeg kun har været lidet hjemme. I Modsætning til den foregaaende urolige Tid er der nu indtraadt en saadan Stilhed, at

Fredens Gjerning gaaer sin vante Gang. Baade Børn, Skoleforstandere og Forældre mødte som sædvanligt, men de Sidste finde ogsaa en vis Tilfredsstillelse i, at de atter kunne samles med mig og udtale deres Bekymringer og Forhaabninger for mig. Idag var jeg i Felstedskov Skole. Den yndige Egn, hvor steile Bakker afvexle med smaa Skovpartier paa Skraaningerne ned imod den brede Aabenraa Fjord, har altid været mig kjær, helst naar Bøgeskoven, som nu, har iført sig sin lyse Sommerdragt; men aldrig har dens Skjønhed gjort et stærkere Indtryk paa mig end idag. Er det fordi jeg har en Anelse om, at jeg snart — i alt Fald for en Tidlang — skal forlade mit kjære Hjem? Jeg troer det, thi jeg har igaar, medens jeg var til Examen i Trasbøl Skole, modtaget en Rundskrivelse fra Provsten, der tyder paa, at nu, da de militære Plagerier synes at være ophørte, skulle de civile for Alvor begynde. Hr. Godt, som undertegner sig „der Propst"! skriver, at han vil visitere i Varnæs den 17de og her i Felsted den 18de. Menighedens Medlemmer indbydes til „en Forhandling om Sognets Anliggender", som efter Visitatsen skal holdes i Skolen. Jeg tager næppe Feil, naar jeg antager, at herved skulle vore Hjemmetydskere opfordres til at fremkomme med Klager imod Præsten og Skolelærerne. Vi faae nu at see.

D. 12. Mai. Aviserne stadfæste Rygterne om Vaabenhvilen, som begynder idag. Jeg seer ikke, hvad vi vinde ved denne Hvile uden Tid til at fuldende Foranstaltningerne til Forsvaret af Als. Men saa faaer jo ogsaa Fjenden Tid, ikke blot til at forberede Angrebet, men ogsaa til at udsuge Nørre-Jylland og især til at underkue den tro Befolkning her i Sønderjylland.

Om Formiddagen bragte en Bonde et glædeligt Rygte om et Søslag, som vi skulle have vundet i Nordsøen. Vi ere altfor meget vante til løse Rygter af dette Slags, til at fæste Lid til dette, men om Aftenen fortalte Ritmester Bülow, hvem jeg mødte i Forstuen, at der virkelig i Mandags

er leveret en Søtræfning ved Helgoland, og — føjede han til — „Udfaldet har været heldigt for Dem". Han mente, at et stort østrigsk Krigsskib er kommet i Brand. Er det Østrigerne, der have faaet Bank, ville naturligvis Preusserne ikke græde derover.

D. 13. Mai. Paa Grund af den indtraadte Vaabenhvile have mange preussiske Officerer faaet Tilladelse til at rejse hjem, blandt disse er Ritmester Bülow, som har været hos os i over 14 Dage. Han har vist sig som en dannet Mand og holdt god Orden med Folkene. Vi blive foreløbig fri for Indkvartering, da der i hele Egnen mellem Chausseen og Alssund nok kun skal ligge et Par Regimenter.

Der var idag Visitats i Sottrup. Da det var mig om at gjøre at faae at vide, hvad denne Visitering i dette ubelejlige Øjeblik egentlig skal betyde, gik jeg til Aabenraa (min Vogn var i Ægt til Flensborg) og talte med en paalidelig Mand, som var tilstede i Sottrup. Den hele Visitats i Kirke og Skole foretages udelukkende i politisk Øjemed. „Propst" Godt bryder sig ikke om Kirkens eller Skolens aandelige Tarv (Noget, som desuden paa denne Tid ikke lader sig gjøre, da baade Kirker og Skoler i Sundeved bruges af de Militære), men han forelægger Lærerne nogle politiske Spørgsmaal om Embedseden og Arvesagen, konfiskerer de Bøger, som indeholde en sand historisk Fremstilling af Slesvigs Forhold til det øvrige Danmark, og søger at formaae Præsterne til at underskrive en Erklæring om, at den danske Regjering har krænket Slesvigs Rettigheder. Pastor Nis Hanssen, der i sin Ungdom var en saa dradelig Forkæmper for Slesvigs Danskhed, har bekvemmet sig til at underskrive, men Pastor Krog Mejer har vægret sig.

D. 15. Maj. Første Pintsedag. Vi fik dog atter Indkvartering iaftes, nemlig en „Hauptmann" med 12 Mand af 13de Regiment, men de droge idag videre sydpaa.

Da jeg om Morgenen gik til Kirke, kom en Bonde til

mig for at sige mig, at „Pastor Godt", som han stadigt kaldes her i Sognet, for et Øjeblik siden var kommen kjørende til „den tydske Kro", hvor han havde kysset og omfavnet den gamle Kromand. Han gik derpaa ind i Kroen, hvor en Del af hans gamle Sognefolk vare forsamlede. „Det lod til, at han ikke kjendte os", sagde Manden, „men det forstaaer sig, vi kjendte ej heller ham, men beholdt vore Hatte paa."

Jeg gik som sædvanligt ind til Degnens, og kort efter saae vi Provsten gaae forbi og nærme sig den ved Kirkegaardsporten („æ Rist") forsamlede Menighed. Udentvivl har han — vildledt af de Breve, han jævnligt har modtaget fra enkelte Slesvigholstenere i Sognet — ventet at blive modtagen med aabne Arme, men heri bedrog han sig; Modtagelsen var saa kold, at de Fleste ej engang lettede paa Hatten, da han hilste Forsamlingen. Der var en overordentlig talrig Menighed i Kirken. Jeg bad i mit stille Sind Vorherre om, at jeg maatte kunne glemme det Pinlige og Ydmygende i, at jeg skulde prædike for den Mand, der efter at han som Meneder og Oprører havde forladt sin Menighed, nu viste sig her som Triumfator, som Præstens og Kirkens Tilsynsmand, beskikket af Kongens og Fædrelandets Fjender. Jeg talte om, hvad Christi Menighed har at glæde sig over paa Pintsefesten, og søgte at vise, at for at kunne bringe Vorherre den Tak, vi skylde ham for hans glædelige Budskab, maae vi paa Højtidsdagen saa levende fæste vore Tanker ved de store Velgjerninger, Gud beviser os i den hellige, almindelige Kirke, at vi kunne sætte al timelig Sorg, Frygt og Harme tilside. Hvor svært dette i onde Tider kan være os, derom minder Vorherre i Evangeliet, naar han siger: „thi denne Verdens Fyrste (Løgnens Fader) kommer og haver slet ingen Del i mig." Derfor gjælder det om at forsage alt hans Væsen og alle hans Gjerninger, som vi have lovet i vor Daabspagt. Af den paa Højtidsdagene forordnede længere Kirkebøn maatte jeg efter det modtagne

Forbud udelade Bønnen for Kongen og Kongehuset, men bad Menigheden med mig at indeslutte Alt, hvad vi ellers have at bede om, Alt, hvad der er os helligt og dyrebart, i vort Fadervor. Endelig oplæste jeg Provstens Skrivelse om Visitatsen paa Onsdag.

Efter det Forhold, hvori jeg i 1850 stod til Pastor Godt, og de mange og store Tjenester, som jeg dengang viste ham, havde jeg maattet vente, at han efter Gudstjenesten havde hilset paa mig ved Kirkeporten, men han ilede ned til den tydske Kro, og der var Ingen af Menigheden, som talte med ham. Jeg maa altsaa antage, at han er kommen her nærmest som min Fjende, og det er maaskee bedst saaledes.

Anden Pintsedag, d. 16. Maj. Danske Aviser bekræfte, at vore Krigsskibe d. 9de have vundet en virkelig Sejr over den østrigske Eskadre ved Helgoland. Preusserne have som sædvanligt holdt sig i høflig Afstand, men Østrigerne have kæmpet med Mod og Dygtighed. Vor Sejr vilde være bleven fuldstændig, dersom Chefen havde maattet eller turdet forfølge det brændende østrigske Skib helt ind under Helgoland, eller dersom han næste Dag havde passet de haardt medtagne Fjender op ved Indløbet til Elben, hvilket først skal have været hans Hensigt, og der givet dem deres Rest. I England er der saa stor Glæde over vort Held, at det næppe kan antages, at en længere Forfølgelse vilde have havt betænkelige Følger for os. Denne Sejr lige før Vaabenhvilen maa dog lægge et lille Lod i Vægtskaalen og virker i ethvert Fald oplivende paa den nedtrykte Folkestemning.

„Propst" Godt, der har taget sit Standkvarter hos den værdige Hr. Kittel paa Skovbølgaard, har idag været i Varnæs Kirke og i Eftermiddag i Skovbøl, hvor han har beseet den nye Skolebygning. Om Aftenen fik vi et kjært Besøg af Professor Thrige og nogle andre danske Mænd fra Haderslev. Den af Fjenden forstyrrede Latinskoles

Lærere have nu begyndt at give privat Undervisning i deres egne Boliger, et Foretagende, som vi med Glæde ville drage Fordel af.

D. 17. Maj. Om Formiddagen havde jeg 2 Ligtaler og dernæst Stuebrudevielse i Tumbøl. Det var Byens Hoved-Hjemmetydsker, hvis Søn skulde vies, og Man havde underhaanden fortalt mig, at Brylluppet var fastsat til idag, fordi Planen var, at Hr. Godt efter endt Visitats i Varnæs skulde foretage Vielsen. Om dette er paalideligt, og om Provsten har erkjendt, at han dog ikke kunde være berettiget til ganske at ignorere mig ved denne Lejlighed, veed jeg ikke, men den unge Mand, som jeg har konfirmeret og altid staaet i et venligt Forhold til, skjøndt jeg vel veed, at han i den senere Tid har viist sig som en ivrig Slesvigholstener, kom iaftes meget venlig til mig for at byde mig til Bryllup. Ved Gildet gik Alt fredeligt til; et Par preussiske Soldater bivaanede Vielsen; jeg deltog i Middagsmaaltidet, men kjørte derefter strax hjem, da min Vogn skulde til Aabenraa. Det falder mig svært at troe, at disse Mennesker, som jeg aldrig har tilføjet noget Ondt, men tvertimod tjent og hjulpet efter Evne, skulde arbejde paa at faae mig fjernet, men dog forsikkres der, at Godt atter idag har været omkring hos Hjemmetydskerne her for at ophidse dem til at føre Klager over mig paa Visitatsdagen, og at disse forberede store Ting, som imorgen skulle aabenbares.

Jeg sendte Bud til Varnæs for at faae at vide, hvorledes Visitatsen der er løben af. Pastor Roth skriver, at Provsten har konfiskeret nogle Bøger, og at han for sit Vedkommende har underskrevet den af Provsten forelagte Erklæring med den Reservation, at han ikke kan fælde nogen Dom om, hvorvidt den danske Regjering har krænket Slesvigs Rettigheder. Jeg gik om Aftenen til Støbbæk for at raadføre mig med Pastor Poulsen om dette Spørgsmaal, men han var i Flensborg.

Fra min Broder i Løjt havde jeg Bud. Han har nu

blaa Husarer med 10 Heste i Indkvartering og skal give dem fuld Forplejning, saa at Havren alene koster ham 10 Rd. daglig. Dette skal vare ved under hele Vaabenhvilen.

D. 18. Maj. Provsten kjørte til den tydske Kro og kom herhen i fuld Ornat, med den i Preussen brugelige Præstekappe og Fløjelshue. Ved Frokosten, som han nød i Selskab med Kammerherre Heltzen og mig, var han afmaalt og højtidelig. Da vi kom til Skolen, forefandt vi en meget talrig Forsamling, som vilde bivaane Handlingen. Visitatsen gik i det Hele godt, Provsten glædede sig over den store Forsamling, udtalte sin Anerkjendelse af Menighedens Sands for Guds Ord og holdt med stor Salvelse og Selvbehagelighed en timelang Katechisation. Heri fremhævede han bl. A. med stort Eftertryk, at Jøderne ved at spare de ugudelige Kananiter, som de burde have udryddet, begik en stor Synd. Applikationen: „Saaledes vilde Slesvigholstenerne nu forsynde sig, dersom de ikke udryddede alle de Danske af Landet", blev ikke udtrykkeligt udtalt, men godt forstaaet af Flere i Forsamlingen, som tilkastede mig betydningsfulde Blikke. Til Slutning berørte han sit eget personlige Forhold til Felsted Menighed, idet han mindede om, at det var idag for 18 Aar siden, at han ved i Vakancen at lede Degnevalget holdt den Tale, som behagede Menigheden saa meget, at den gav Anledning til hans eget Valg. Efterat alle Prøver vare tilendebragte, spurgte Provsten Forsamlingen, om Nogen havde noget Andragende eller nogen Klage at fremføre. Almindelig Taushed. Da Spørgsmaalet gjentoges med Eftertryk, fremtraadte den ene Kirkeværge og erklærede, at Sognet var særdeles vel tilfreds saavel med Præsten som med Skolelærerne og havde kun det Ønske, at Alt i Kirke og Skole maatte blive fortsat uforstyrret i samme Aand som hidtil. Provsten tilkastede nu den tydske Kromands tydsksindede Svigersøn, hvem han besøgte igaar, et megetsigende Blik og spurgte tredie Gang, om

Ingen ellers vilde bemærke Noget. Manden maatte nu frem og sagde, at han ønskede, at Børnene maatte faae Undervisning i Tydsk. Amtmanden tog nu Ordet og gjorde opmærksom paa, at det var ham bekjendt, at der netop her i Skolerne var blevet underviist i Tydsk efter Skoletiden, men naturligvis kun for dem, der ønskede det og betalte et lille Vederlag derfor. Lærerne bekræftede dette, men tilføjede, at de, som benyttede denne Undervisning, bestandig vare blevne færre. Provsten yttrede, at den tydske Undervisning rimeligvis vilde blive gjenoprettet paa samme Maade som før 1848, men Amtmanden bemærkede hertil, at han fandt det rimeligere, at de Enkelte, som vilde benytte denne Undervisning, betalte den.

Provsten gav sig nu til i Menighedens Nærværelse at examinere Lærerne i Tydsk, idet han dog gunstigst udtalte, at Udfaldet af denne Prøve rimeligvis ikke vilde faae videre Betydning med Hensyn til deres Stilling.*) Derefter tog han fat paa Lærebøgerne. Balslevs Katechismus erklærede han for afskaffet som ubrugelig; der skal herefter ved Religionsundervisningen kun benyttes Luthers lille Katechismus. Da jeg spurgte Provsten, hvad der var imod Balslevs Bog at erindre, svarede han, at han selv kjendte den aldeles ikke**), men den var forbuden af højere Vedkommende. Jeg udtalte min Forundring herover og sagde, at

*) Senere er der (under 20. Sept.) udstedt en Rundskrivelse fra Visitatoriet i Aabenraa, hvorefter enhver Lærer, som er ansat siden 1840, har at godtgjøre, at han kan undervise i Tydsk. De fleste danske Lærere ville altsaa være overgivne til Visitatoriets Vilkaarlighed.

**) I den Rundskrivelse fra Rehhoff, som Provst Godt rettede sig efter ved Visitatsen, og som senere meddeltes Præsterne, hedder det, at alle Provsterne med Undtagelse af een (Kofoed-Hansen i Haderslev, dengang den eneste af de troe og loyale Provster, som ikke var afsat) havde erklæret sig imod Brugen af Balslev. Hr. Godt har altsaa enten til Rehhoff afgivet Erklæring over en Bog, han ikke kjendte, eller til mig udtalt en Usandhed. Rehhoffs Rundskrivelse vil senere blive meddelt.

Bogen nu var bleven baade Lærerne og Børnenes Forældre kjær. Dette blev Signalet for Forsamlingen, hvoraf den største Del havde maattet tage Plads udenfor de aabne Vinduer, til at blande sig i Forhandlingerne, og det lød nu fra alle Kanter: „Vi ønske ingen Forandring af Lærebog", „vi ville beholde Balslevs Katechismus", „den er god nok" o.s.v. Provsten raabte nu med vred Røst: „Der er jo Ingen, der spørger Jer om Jer Mening, I kan jo tie, til I blive spurgte!" Nu kom Raden til Landkortene. Danmarkskortet kasseredes uden Barmhjertighed, ikke blot fordi „Navnene vare forvanskede" (ↄ: rigtige, f. Ex. Graasteen, Tønder, Haderslev, Aabenraa), men fornemmelig, fordi Titelen „Danmark med Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg" efter Provstens Mening var aldeles utilstedelig. „Her er jo Slesvig allerede inkorporeret", raabte han, og at jeg gjorde ham opmærksom paa, at der ikke stod „Kongeriget D.", hjalp naturligvis ikke. Endelig spurgte han Lærerne, om de havde aflagt Ed til Kong Christian IX. Da de 4 fast ansatte Lærere svarede Ja, fremtog han en af Dr. Rehhoff underskreven Rundskrivelse, hvoraf han oplæste et Stykke, og spurgte Skolelærerne, om de i Overensstemmelse hermed vilde love den preussisk-østrigske Civilbestyrelse Lydighed. Lærerne vidste ikke strax, hvad de skulde svare, hvorfor jeg traadte frem og spurgte Provsten, om denne Anmodning ogsaa gjaldt mig. Hr. G. svarede: „Dem, Hr. Pastor, kommer jeg siden til, men vil De vide det, saa gjælder den ogsaa Dem". Jeg erklærede da, at jeg for mit Vedkommende vel kunde underskrive en Revers, hvori jeg lovede den bestaaende Regjering Lydighed og forpligtede mig til at afholde mig fra politiske Agitationer, hvilket jeg allerede to Gange havde lovet, men om og hvorvidt den danske Regjering havde krænket Slesvigs Rettigheder, kunde jeg naturligvis ikke fælde nogen Dom om; det var Noget, som slet ikke laae paa min — eller paa Skolelærernes — Kirkevej. Provsten udbrød nu: „Da har det dog ligget paa Deres

Kirkevej at holde politiske Prædikener!" Jeg svarede, at det kom ganske an paa, hvad Provsten forstod ved Politik. „Jeg har ofte", sagde jeg, „formanet min Menighed til Troskab mod Konge og Fædreland, men det var jo min Pligt efter Guds Ord". „Ja det forstaaer sig", svarede Provsten. „Jeg har ligeledes, i det Mindste een Gang om Aaret, nemlig naar jeg holdt den befalede Edsprædiken, advaret min Menighed imod Mened, men ogsaa dette var jo kun min Pligt". „Ja naturligvis", indrømmede Hr. Godt. „Men forøvrigt", sagde jeg, „tilbageviser jeg Beskyldningen som falsk. Som Stænderdeputeret har jeg ved Kongens Bud og Anordning været kaldet til at tage Del i Landets offentlige Anliggender, men i min gejstlige Embedsvirksomhed har jeg aldrig indblandet Politik". Endelig spurgte jeg Provsten, hvem mine Anklagere vare. Provsten sagde, at det var ham sagt fra flere Sider; men nu blev der et frygteligt Røre ved de aabne Vinduer. Bønderne raabte med høj Røst: „Det er jo Løgn! det er lutter Løgn og Sladder, der er Ingen, som kan sige det, uden dem, som ikke komme i Kirken" o. s. v. Paa dette Trin af Forhandlingerne skal Kammerherren have hviisket til Provsten, om Hs. Højærværdighed ikke kunde finde Anledning til at paakalde Amtmandens verdslige Arm, da det syntes, som om Folket vilde storme ind ad Vinduerne og gaae over til Haandgribeligheder. Nok er det, Hr. Godt blev aabenbart bange og skyndte sig at slutte Forhandlingerne. Om noget højtideligt skriftligt eller mundtligt Lydighedsløfte fra Skolelærernes Side blev der ikke Tale, og Visitatoriet begav sig til Præstegaarden. Ved Regnskaberne og Kirkebøgerne fandtes Intet at bemærke, men af det saakaldte Skolelærerbibliotheks Bøger (som Præsten anskaffer for Kirkens Penge) bleve adskillige kasserede. Navnlig erklærede Provsten, at Allens „Det danske Sprogs Historie i Hertugd. Slesvig eller Sønderjylland" ikke kunde taales i Bibliotheket. Den maatte derfor sendes til ham i Broager, hvilket ogsaa skete. Ved

Bordet var Provsten meget taus, en Tilstedeværende fortalte, at Prindsen af Preussen skulde have stjaalet Grev Moltke-Hvitfeldts Jagtgeværer, og en Anden fortalte, at „Wühleren“ Hofgaard i Aabenraa skulde have faaet Prygl af sine egne Venner, de preussiske Befriere, ligesom Talen ogsaa førtes hen paa den latterlige Angest, som General Schmid havde lagt for Dagen ved min Arrestation. Efter Maaltidet kom Provsten ind til mig i mit Værelse og forelagde mig følgende Erklæring til Underskrift:

„Ich Endesunterschriebene erkläre hierdurch, daß ich mich alles dessen, was der Wiederherstellung der Rechte des Herzogthums Schleswig und seiner Bevölkerung der Dänischen Regierung gegenüber und den ausgesprochenen Grundsätzen und Intentionen der Kaiserlich Königlich Oestreichischen und Königlich Preussischen Obersten Civilbehörde im Herzogthum Schleswig entgegen ist, enthalten und also weder mit Worten noch mit Werken eine politische Agitation treiben, vielmehr meinem Amte in Uebereinstimmung mit den obenerwähnten, die Oberste Civilbehörde leitenden Grundsätzen vorstehen will. Demnach will ich auch den Verfügungen und Anordnungen der Obersten Civilbehörde aufrichtig und ohne Falsch Folge leisten, und sollte ich das in irgend einem Falle ohne Gewissensbeschwerung nicht zu können vermeinen, solches der vorgesetzten Behörde sofort frei heraus bekennen.“

Jeg underskrev med følgende Reservation:

„Indem ich diesen Revers unterschreibe, bemerke ich ausdrücklich, daß ich dadurch über die Frage, ob und inwiefern die Rechte des Herzogthums Schlesvig und seiner Bevölkerung von der Dänischen Regierung gekränkt worden sind, kein Urtheil aussprechen will.“

Provsten spurgte mig nu, om jeg ikke havde samlet Bidrag ind til den polske Revolution. Jeg svarede, at jeg ganske vist havde samlet og indsendt frivillige Gaver til de betrængte Polakker, men det var jo længe før, jeg

kom under preussisk Regjering, saa at jeg derved ikke kunde paadrage mig noget Ansvar ligeoverfor denne. Nu begyndte han atter at gaae mig paa Klingen angaaende min politiske Virksomhed, og sagde, at jeg i Stænderforsamlingen havde spillet en „meget fremtrædende Rolle", saa at der vel kunde være Grund til at mistænke mig for politisk Agitation. Endelig forgik Taalmodigheden mig, og jeg udtalte da min Forbauselse over, at netop Dhr. Rehhoff og Godt ikke undsaae sig ved at komme til mig med Beskyldning om politisk Agitation, thi var der Nogen, som havde drevet politisk Agitation her i Slesvig, saa var det netop disse tvende Herrer; Forskjellen var, at de havde agiteret imod deres Konge og Regjering, jeg derimod havde kun virket for disse. Til denne Bemærkning, som Amtmanden netop kom tidsnok til at høre, svarede Hr. Godt kun med nogle tomme eller aabenbart falske Udflugter angaaende sin Optræden 1848, og dermed var Visitatsen tilende.

Den hele Handling maatte hos mig efterlade et pinligt Indtryk; thi det var mig saa klart, at her var ikke Tanke om en virkelig Kirkevisitats, et gejstligt eller kirkeligt Tilsyn, tværimod bar det Hele Præget af et politisk Skaktræk, rettet imod mig personlig, ikke som Præst, men som dansk Mand. Naar saa alligevel Provsten optræder som Forkynder af Guds Ord, naar han taler til Børnene og deres Forældre, som om det var Vorherre, han vilde tjene, saa er det et væmmeligt Hykleri. Men ved Siden af dette modbydelige Indtryk har Dagens Handling ogsaa fremvist en lysere Side; thi den har paa det Klareste lagt for Dagen, at Felsted Menighed er vaagnet til levende Bevidsthed om den Fare, der truer de troe danske Slesvigeres Nationalitet og hele aandelige Liv, og Menigheden har ved sin hele Holdning beredet Tydskheden og Troløsheden et fuldstændigt Nederlag. Dhr. Rehhoff og Godt havde aabenbart ventet, at de med Lethed kunde have fremkaldt saadanne Klager imod mig (og vel ogsaa imod de troe danske Lærere, skjøndt dette

Punkt endnu ligger dem fjernere), at de kunde faae mig fjernet som en udygtig Præst, eller at de i alt Fald kunde berede mig betydelige Fortrædeligheder. I dets Sted have de kun fremkaldt de modsatte Vidnesbyrd, og Hr. Godt har derhos ved sin hele Optræden imod mig, og navnlig ved den usømmelige Maade, hvorpaa han i hele tre Dage pidskede om hos Sognets Hjemmetydskere som politisk Agitator, tilsat den sidste Levning af Agtelse og Hengivenhed, som fandtes hos hans gamle Sognefolk, der dengang skattede ham saa højt. Det er endnu ikke glemt her i Sognet, hvor føjelig, eftergivende og liberal jeg viste mig imod ham 1850, da jeg tillod ham at forblive boende her i Præstegaarden, saalænge han ønskede det, og ved Afregningen opfyldte alle hans i høj Grad opskruede Fordringer, hvorved jeg ligefrem skjenkede ham flere hundrede Rigsdaler (Noget, jeg kan bevise), ene fordi jeg havde Medlidenhed med ham. Nu kommer den samme Mand her som min bittre og underfundige Fjende. Dette er den germanisk-christelige Taknemmelighed.

Hos mine Sognefolk efterlod Visitatsens Udfald væsentlig kun et Indtryk af Glæde og Tilfredshed. De vare stolte af Sejren, og de Fleste naive nok til at troe, at nu kunde Ingen rokke mig. I den danske Kro samledes efter gammel Skik Sognets Forstandere til fælleds Maaltid, og her oplivedes Stemningen med danske Fædrelandssange. Efter Maatidet gik de i Procession hen til den tydske Kro for at ærgre den gamle slesvigholstenske Kromand.*) Deres

*) Det er ret betegnende, at der i de fleste større Byer her i Egnen, hvor Befolkningen er saa fuldstændig dansk og tro, findes en privilegeret tydsksindet Kromand. Regjeringen har ved at meddele dem Bevilling til Krohold og Høkerhandel skabt sig selv virksomme Fjender, som ved at komme i stadig Berørelse med alle Rejsende kunne vedligeholde og udbrede den hos Fremmede saa almindelige, men derfor lige falske Tro, at Egnen er halvt tydsk. Ogsaa Kromandens Svigersøn, der i en lang Aarrække har virket for Oprørets Sag, har Bevilling som Smed. Men han har forstaaet at give sig et skuffende Skin af Loyalitet.

Ordfører forelagde ham med komisk Højtidelighed nogle Spørgsmaal, f. Ex. „om han ogsaa idag havde kysset Pastor Godt", „hvor han havde kysset ham" o. s. v. Han trippede omkring og kunde Intet svare, og det kan nok være, sagde En af dem senere, at han vil blive drillet med dette Kys, saalænge han lever.

Amtmandens Optræden ved denne for ham saa pinlige Visitats blev i høj Grad paaskjønnet af den tro Befolkning og fortjente at blive det.

D. 19. Maj. Rygtet om det Nederlag, Hr. Godt og den tydske Sag har lidt her igaar, har med Lynets Fart udbredt sig over hele Egnen. Jeg havde idag Besøg af nogle Venner fra andre Sogne, som vilde ønske mig til Lykke. Og vistnok er det i disse Tider en Lykke at leve i en Kreds af saa troe, enige og dertil mig saa hengivne Venner som Sognefolkene her; men iøvrigt venter jeg ikke Andet, end at Dhr. Godt og Rehhoff meget snart ville finde andre Midler, hvorved de kunne fordrive mig fra Embede og Hjemstavn; de behøve jo blot at udføre, hvad Provsten igaar bebudede: give os Lære- og Læsebøger i Skolerne, som ere indrettede paa at bibringe Ungdommen falske og oprørske Forestillinger om Slesvigs Historie, Nationalitet og statsretlige Stilling, saa maae de troe Præster naturligvis som Skolernes nærmeste Tilsynsmænd modsætte sig et saadant Bedrageri, og saa ere vi færdige.

D. 22. Maj. Her i Byen er nu kun en ubetydelig Indkvartering (2 eller 3 Mand i hver Gaard), og vi ere, mærkværdigt nok, blevne aldeles forskaanede. Vi skulde nemlig have havt en Lieutenant af 15de Regiment med hans Oppasser, men han er nok rejst til Berlin.

Der uddeles i denne Tid et paa Dansk affattet Flyveskrift under Titlen: „Hvad ville I? — et Ord til Nordslesvigerne. Febr. 1864". Trykkested og Forfatter findes ikke angivne, men da det er i slesvigholstensk og augustenborgsk Aand, betragter vor Øvrighed det naturligvis som lovligt.

Det er ret klogt affattet, da det med en vis Moderation i Fremstillingen væsentligt indeholder en Henvendelse til Nordslesvigernes bekjendte Frygt for store Skatter og Byrder. Som Bevis paa den Undertrykkelse, Slesvig har lidt, anføres, at det slesvigske Ministerium (C. Moltke) „forbød Bøger og Blade, selv danske Blade (f. Ex. „Fædrelandet") i Slesvig, som det var tilladt at læse i den øvrige Deel af Monarkiet", og som Støtte for Paastanden om Augustenborgerens Arveret anføres A. S. Ørsteds Yttringer i den viborgske Stænderforsamling 1844. „Den danske Statsminister Ørsted, Danmarks største Retslærer, ansaae det altsaa ikke for umuligt, at efter Mandsstammens Uddøen, efter det Tidspunct, som er indtraadt den 15de November, Arvefølgen vilde blive en anden i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, som (sic) i Kongeriget. Det varede ikke længe, før der i de danske Blade og de danske Stænderforsamlinger (?) fremkom Forslag om at fjerne en Mand, der udtalte saadanne Anskuelser, fra Kongens Side, om at forbyde Slesvigerne og Holstenerne at udtale deres Mening om Arveforholdene."

„Vold imod Ret!"

„Kong Christian den Ottende afskar eensidigen al Tvivl om Arveforholdene, idet han i Overensstemmelse med det danske Folks Ønsker *) ved det aabne Brev af 8. Juli 1846 — I huske vel endnu, hvilken Bevægelse det fremkaldte i Hertugdømmerne — erklærede, at den danske Kongelovs Arvefølge ogsaa for Hertugdømmet Slesvig var i fuld Kraft og Gyldighed." Men dermed havde man ei sikkret sig Holsteen. Kongelovens Arvefølge, hvorefter den augustenborgske Linie og den nuværende Hertug Frederik VIII havde en nærmere Arveret til Danmarks Throne, end den glücksborgske Linie

---

*) og med det paa de højtideligste og lovformeligste europæiske Garantier støttede Inkorporations-Patent af 22de Aug. 1721 og de ligesaa højtidelige og lovformelige Hyldningsakter af samme Aar!

og nuværende Kong Christian den Niende*), kuldkastedes derfor igjen i 1852. Nu var det en yngre Prinds af den glücksborgske Linie, som efter Mandsstammens Uddøen skulde indtage Danmarks Throne; ikke paa Grund af sin Arveret, men paa Grund af en ved Stormagternes og Danmarks Gesandter i London vilkaarligen affattet Protokol, som i det Mindste for Slesvig og Holsteen ikke kan have nogen Kraft og Gyldighed, saalænge vore Stænder ikke have givet deres Samtykke dertil."

„Europa er endnu ikke enig om Londoner Protokollens Gyldighed, i Frankfurt forhandles der endnu om Hertug Frederik den Ottendes Ret. Maaske kan det bidrage til at fremme Sagens Afgjørelse, dersom I sige Eders Mening om Sagen."

Hensigten synes altsaa at være den, at forberede en Afstemning til Fordel for Prætendenten. Forfatteren indrømmer, at hans Fader ikke er elsket, fordi han ikke er „nogen Ven af Menigmand", men han er dog bedre end hans Rygte, og, tilføjes der, „glemmer heller ikke, at Hertugens Søster er den folkekjære Dronning Caroline Amalie". Desuden er det jo ikke Faderen, men Sønnen, der nu kommer til sit tro Folk, og „han har et Hjerte for Folkets Vel og Vee; han er gjennemtrængt af den oprigtigste Villie at befordre sin Undersaaters (sic) Frihed, Lykke og Velfærd og vil som Kong Kong Frederik den Syvende søge sin Styrke i Folkets Kjærlighed".

Som Man seer, er Sandheden ganske snildt sammenblandet med Løgnen, og Alt benyttet, som kan tiltale de troe Slesvigere; ogsaa den formodede Frygt for „at inkorporeres

*) Efter Kongeloven var, som bekjendt, ingenlunde Augustenborgeren (der desuden ved sin fyrstelige Ære, for sig og sine Efterkommere har givet det højtideligste Afkald paa enhver Arveret), men den sidstafdøde Konges Faders Søsters Søn Prinds Frederik af Hessen arveberettiget, hvorfor jo ogsaa denne gav Afkald til Fordel for sin Søsters Mand, nuværende Kong Christian IX.

i Kongeriget", og senere i Skandinavien, at skulle lære Islandsk og Svensk i Stedet for Tydsk, men fremfor Alt, at skulle „betale store Summer for Pantserskibe og Søbefæstninger, for Theatre og Anstalter, som I ikke have mindste Nytte og Fornøielse af", Intet er forsmaaet, som antages for at kunne gjøre nogen Virkning. Paa de Allerfleste af denne Egns Beboere ville dog saadanne navnløse Produkter være ganske spildte. Folk her ere aldeles ikke bange for Inkorporation og Delagtighed i den danske Frihed, og naar den anonyme Forfatter fortæller Nordslesvigerne, at de „danske Præster og Embedsmænd ere fremmede for Eder i Tale, Væsen og Tænkemaade, om de end tale Dansk, fremmede for Landets Sæder og Skikke, ubekjendte med Forholdene" o. s. v., saa vil en saa taabelig Paastand, som maaskee kunde have været benyttet for 14 Aar siden, nu gjøre den modsatte Virkning af den tilsigtede. Men der gives her i Mellemslesvig og maaskee endnu mere i Nordslesvig en Del halvdanske og vaklende Personer, som vel kunne bedaares af saadanne Flyveskrifter, der under de nuværende Forhold ikke finde nogen offentlig Modsigelse. Hvor ofte have vi ikke Anledning til at beklage, at vor danske Regjering har forsmaaet eller forsømt at oplyse og bestyrke de troe Slesvigere ved Pressens Hjælp. En kort, klar og populær Fremstilling af Arvespørgsmaalets rette Sammenhæng vilde, naar den i rette Tid (ɔ: mellem 15. November og 1. Februar) var uddelt af Regjeringen, have havt en overordentlig Betydning, og selv nu paatrænger sig idelig det Spørgsmaal: Hvorfor taler Kongen ikke til sit tro Folk i Slesvig? En kongelig Proklamation, som takkede disse trofaste Undersaatter for deres Fasthed og Kjærlighed, som sagde dem, at Kongen har Hjerte til at skjønne paa dem, om end ikke Evne til at beskytte og belønne dem, skulde i Sandhed nok skaffe sig Udbredelse, den vilde hverken de menederske Øvrighedspersoner eller de fjendtlige Bajonetter have Magt til at undertrykke.

Den 23de Maj. Fattigkollegiet var samlet i den danske Kro for at vedtage Fattigligningen for næste Aar. Den nye Herredsfoged, Hr. Chr. Petersen fra Augustenborg, synes at være en skikkelig og uskadelig Slesvigholstener, der ikke gjør andet Ondt, end hvad han bliver tvungen til, men han er Svoger til Godt. Da Ligningen nu skal omskrives i Kourant, men betales i Rigsmynt (eftersom vi slet ikke have anden Skillemynt), havde vi med Flid opsat dette besværlige og kedsommelige Arbejde til idag, for at Herredsfogden kunde erfare, hvilken Byrde det er, og hvilken Uvillie derved vækkes. En Mand, som svarer 6 ß i Fattigskat, maa saaledes opføres med 1⅞ ß, da der ved at sættes 2 ß vilde paaføres de indkrævende Fattigforstandere et Tab. For 9 ß R. M. maa sættes 2$^{13}/_{16}$ ß, for 1 ₰ 3 ß R. M. 5$^{15}/_{16}$ ß o. s. v. Den nøjagtige Sammenlægning af alle disse Brøker tog naturligvis lang Tid. Om Politik blev der ikke talt. Det var Forstanderne paafaldende, at Hr. Herredsfogden, som dog er dansk født og juridisk Kandidat, ikke kunde skrive 2 Linier Dansk uden 3—4 Sprogfejl, men hertil maa de jo nu vænne sig.

Den 24de Maj. Jeg gik om Eftermiddagen til Varnæs for at besøge min Ven og Skriftefader Pastor Roth, som jeg ikke har seet i over et Fjerdingaar, da han af Forsigtighed har holdt sig inde lige siden den 17de Februar, da vi slap ud af Fangenskabet med hinanden. Han har desuden havt nok at tage Vare med at besøge de mange Saarede, som ligge rundt om i Sognet. Der er ogsaa Lazareth i Præstegaarden, og her ligger en Del haardt Saarede, blandt hvilke for Tiden 4 af vore Egne. En Artillerist fra Hørsholm, som var i Lieutenant Ankers Skandse, fik den 18de April Kjæbebenet gjennemskudt. Han er nu saa vel, at han atter kan drikke og tale, ja endog begynde at ryge Tobak. Han roste naturligvis sin flinke Lieutenant, som navnlig udmærket godt forstod at holde Folkene i Humør, men mente dog, at de fleste andre Officerer vare ligesaa dygtige og kjække.

Baade Danske og Tydske ere meget taknemmelige for den omhyggelige og kjærlige Pleje, de nyde i Præstegaarden. De ligge i Havestuen og de tilstødende Værelser, og i smukt Vejr flyttes Sengene med de Syge ud i Haven. Saavel i Varnæs (hvor der ogsaa er Lazareth i Skolen) som i Borup ere allerede Mange døde, og Præsten har maattet holde tydsk Ligtale over nogle Danske, da de kun fulgtes af Preussere. Dengang jeg sidst var ført i Fængsel (fra 31te Marts), havde Pastor Roth Stuearrest med 4 Skildvagter udenfor Huset. Det er vistnok trist og smerteligt at have Lazareth i Huset, og især at maatte høre deres Klageskrig, naar de forbindes, men paa den anden Side maa det være en stor Lindring at blive befriet fra al anden Indkvartering og saaledes at have Fred i Huset, ligesom Præsten og hans Familie naturligvis finde en Tilfredsstillelse i at kunne yde vore egne Saarede Trøst og Hjælp.

Den 25de Maj. Jeg var i Aabenraa og besøgte forskjellige gode danske Mænd. Der gaaer nu Rygte om, at Frankrig og England paa Konferencen have fremsat Forslag om en Deling ved Slien, saaledes, at Holsten, Lauenborg og Sydslesvig ved Personalunion skulle forbindes med Danmark, og det nordlige Slesvig til Slien inkorporeres. Det hedder, at Rusland understøtter dette Forslag (?). Ja kunde det sættes igjennem, vilde jeg sige; at vi trods alle vore Uheld og Nederlag have vundet ved Krigen. Major Kaufmann med Baron Wedell-Wedellsborg kom idag igjennem Aabenraa for at drage til det preussiske Hovedkvarter. Af nogle opmuntrende Ord, de have sagt til Postholderen, drager Man de lyseste Slutninger.

De 3 ældste Aarsklasser af Forstærkningsmænd ere nu hjempermitterede, og en Del kom idag til Aabenraa, blandt disse min forhenværende Avlskarl. Han har i den senere Tid ligget i Vendsyssel med sit Regiment. Det er aabenbart, at de Slesvigere, som nu hjemsendes, ikke kunne indkaldes igjen, og jeg kan vel ved at slutte fra dem, jeg kjen-

der, tænke mig, at disse gamle Karle, hvoraf Mange ere stive og langsomme i deres Bevægelser, ofte kunne hindre Armeen, hvor det gjælder om rask Fremrykken, ligesom det er vist, at Mange iblandt dem have langt mere Lyst til at komme hjem til Hustru og Børn end til at slaaes. Men hvorfor har Man da indkaldt dem, naar Man ikke vilde bruge dem?

Den 27de Maj. I Tumbøl, hvor jeg gjorde nogle Sygebesøg, talte jeg med flere hjemkomne Forstærkningsmænd. Den for Tydskerne ejendommelige Gemytlighed eller Sentimentalitet, som vi Danske aldeles ikke forstaae os paa, har ved deres Hjemkomst igaar aabenbaret sig derved, at de preussiske Soldater i Tumbøl omfavnede og kyssede dem. „Æ blev haan ved det", sagde En af dem til mig. Dog er det uden Tvivl godt ment. De menige Preussere ere slet ikke glade ved denne Krig, og Mange iblandt dem indsee godt, at det ikke blot er et Røvertog, men tillige en Kamp imod Frihed og Folkelighed.

En Soldaterkone, som var hos mig efter den ugentlige Understøttelse, fortalte med Taarer, at hendes Mand, en tro Flensborger, ligger saaret paa Lazarethet i Rudkjøbing. Han har nok mistet en Finger, og der gaae endnu Benstykker ud. Det er den højre Haand, og han er Tømmermand!

Efter Bladene lader det virkelig til, at England har givet et bestemt Løfte om aktiv Hjælp, saafremt Tydskerne ikke gaae ind paa Forslaget om en Deling ved Slien. Men i dette Tilfælde antager jeg da, at Sverige-Norge gaae med. Prinds Oskar har i sin Tiltale til Folkene paa Eskadren yttret, at der forestod alvorlige Ting. Dette vilde jo være ørkesløs Snak, hvis der ikke var Tanke om Kamp.

Den 30te Maj. Skovbøl Skole er ved Lærerens Valg til Degn i Ensted bleven ledig. Hjemmetydskerne i Støbbæk have forsøgt at faae Valget kasseret, fordi den nye Degn er en tro dansk Mand (herfra Sognet), men Forsøget

er mislykket (ved Amtmandens Fasthed), og Civilkommissærerne have stadfæstet Valget. Da det er baade mig og Skovbøl Kommune om at gjøre, at Man ikke sender os en tydsk Spion paa Halsen, er jeg glad ved, at Distriktet har henvendt sig til en ung Seminarist fra Tønder, som jeg troer er paalidelig, men han maa naturligvis ikke anbefales af mig, da dette vilde være det sikkreste Middel til at faae ham forkastet af Godt. Jeg gik derfor med ham til Skovbøl, hvis flinke Forstandere strax besluttede at drage til Provsten for at bede ham om at faae ham konstitueret. Stemningen er i hele Distriktet saa fortrinlig, at en tydsksindet Lærer slet ikke vilde kunne holde sig der. Rigtignok boer den bekjendte tydske Nordmand Kittel her, men han nyder ikke mindste Agtelse.

Den 1ste Juni. Skovbøl Distrikts Forstandere vare idag hos Provsten, som lovede at konstituere den unge Lærer; men han vil dog først see ham og prøve ham (i Politik?). Hjemmetydskerne have berammet et stort politisk Møde, som skal afholdes i Haderslev den 6te, hvorved de ville tilvejebringe et Slags Afstemning imod en Deling af Slesvig og, om muligt, for Hertug Frederik VIII. Jeg talte med et Par Patrioter fra Sundeved, som vare stemte for, at de Danskfindede bør møde i Haderslev i Masse for at gjøre Beslutningerne til Intet.

Den 3die Juni. Jeg fik Brev fra Provsten, at Allen (det danske Sprogs Hist.), som han har konfiskeret i vort Skolelærerbibliothek, uopholdelig skal sendes til Broager tilligemed „de vrange Landkort". Efter hans mundtlige Yttringer veed jeg vel, at han ved de vrange Landkort forstaaer de rigtige, men skal jeg forstaae ham? Da Distrikterne have kjøbt og betalt disse Kort, er han naturligvis uberettiget til at tage dem; han kan forbyde deres Brug i Skolen, men han kan ikke tage Folks lovlige Ejendom fra dem. Men kan jeg hindre ham i at røve og plyndre? Bedst er det vel, at jeg seer Tiden lidt an.

Vi havde et interessant Besøg af Kapitain Larssen fra Frederikshavn, som kommanderer Fyrskibet ved Læsø. Han deltog som Maanedslieutenant i forrige Krig, meldte sig atter til Tjeneste i denne, men tog, da han ikke kunde faae Kommando, Tjeneste som frivillig Artillerist. Han har under hele Belejringen af Dybbøl kæmpet i Skandsen Nr. 6 og gav os en livlig Skildring af denne Kamp. Nu benytter han Vaabenhvilen til at berejse Egnen, hvilket kan komme ham og os til stor Nytte, dersom han, som han ønsker, indtræder i et Frikorps. Han blev hos os om Natten og drog herfra til Graasten og Broager. Bliver nu ikke Fjenden kommer under Vejr med, hvad der er Maalet for hans Rejse, saa kunde det let paadrage baade ham og os Ubehageligheder.

Søndagen den 5te Juni. Det er idag Grundlovens 15de Aarsdag. Aldrig er denne Dag oprunden under sørgeligere Forhold for vort stakkels Fædreland end idag; men ogsaa den 5te Juni 1849 saae det mørkt ud i Danmark, da kom den 6te Juli med den herlige Sejr, og vi fik atter Mod og Haab. Men det synes, at vi nu savne en Bülov, der har Tro nok til at vove Meget for at vinde Mere.

Jeg havde Altergang og flere Forretninger. Skolelæreren fra Skovbøl var her til Middag. Provsten havde været ret flink imod ham igaar, men kunde ikke love ham, at den Examensattest, han havde faaet af Prof. Kühnell, vil blive tagen for gyldig.

Min Vogn maatte om Morgenen tidlig møde paa Skovbølgaard for at befordre nogle preussiske Officerer til Bal i Flensborg. Dette er aabenbart en Misbrug af Retten til Ægtkjørsler, men det nytter naturligvis ikke at gjøre Vanskeligheder. Vognen kom ikke hjem om Aftenen.

Den 6te Juni. Idag holdes det af Hjemmetydskerne arrangerede politiske Møde i Haderslev. Mange af vore troe Bønder vilde have mødt for at protestere imod en

landsforræderſk Beſlutning, men der kom iaftes ſilde Bud fra Haderslev, at de Danſke vare blevne enige om ikke at møde. Herved frygter jeg for, Man begaaer en ſtor Fejl. Jeg var i Støbbæk for at ſamles med Juſtitsraad Poulſen, ſom havde Meget at fortælle fra Nørre-Jylland og fra Kjøbenhavn.

Den 7de Juni. Med Mødet i Haderslev igaar hænger det ſaaledes ſammen: De Danſke havde beſluttet at møde i Maſſe for at gjøre Affſtemningen til Intet, men det blev dem betydet af den øſtrigſke Kommandant, at han i ſaa Fald vilde lade hugge ind paa de Mødende. Da dette Forbud efter deres Mening var et tilſtrækkeligt Vidnesbyrd om den ſaakaldte frie Affſtemnings fuldkomne Betydningsløshed, ſendte de i den ſidſte Time Afbud til alle Sider Der mødte nu i det Højeſte 2000 Perſoner, dels fra Kiel, Rendsborg, Sydſlesvig og fra Kjøbſtæderne, dels Hjemmetydſkere fra Landet. Dr. Jeſſen, ſom er Lærer ved den tydſke Latinſkole (Søn af den tro og loyale Paſtor Jeſſen i Felſted) holdt Hovedtalen, ſom gik ud paa at fremſtille en „Inkorporation i Jylland" ſom en Ulykke og Vanære for Slesvigerne. En Del af de Tilſtedeværende gave ved forſkjellige Brøl deres Samſtemning tilkjende, og denne Farce ſkal nu exploiteres ſom en Affſtemning paa Nordſlesvigs Vegne! Hr. Jeſſen har ved ſin Optræden ligefrem overtraadt Civilkommisſærernes Befaling til Embedsmændene, at vi under Straf af Embedsfortabelſe ſkulle afholde os fra politiſke Agitationer; hele Forſamlingen er ifølge Wrangels og Civilbeſtyrelſens allerførſte Proklamationer ulovlig, men vi vide jo forlængeſiden, at Lov og Ret ikke gjælder for os, og at Øvrigheden kun beſkytter Oprørerne.

Alligevel holder jeg for, at de troe Beboere burde have mødt i Maſſe og vovet Forſøget, om Man vilde have brugt Vold imod dem; thi i disſe Tider kræves det af enhver tro Underſaat, at han maa vove ſit Liv. De enkelte Hjemmetydſkere herfra Sognet, der deltoge i Mødet, kom forøvrigt

aldeles slukørede tilbage, men Ingen veed, hvad der er hændet dem. Nogle mene, at Østrigerne til Slutning have jaget dem ud af Byen, Andre sige, at deres Kjøretøjer vare bragte i Uorden af Gadeungdommen i Haderslev, og at de paa Hjemvejen have faaet Prygl af nogle Bønderkarle. En paalidelig Mand herfra blev i Aabenraa opfordret til at tage til Haderslev, og Man viste ham nogle Resolutioner, som gik ud paa „et udelt Slesvig under Danmark". Men han gik ikke i Fælden. Der skal nu udspredes, at Deltagernes Antal var 6000!

Min Vogn, som i Søndags Morges kjørte de tydske Officerer til Bal i Flensborg, kom først hjem imorges, efterat Karlen paa min Bekostning har opholdt sig i 2 Dage i Flensborg, og efterat han inat har maattet kjøre først til Graasten, derfra til Skovbølgaard og endelig hertil. Det var egentlig — siger Man — den tydske Møllers Tour at kjøre, men han fik Sognefogden til at sætte mig i Stedet.

Jeg berettede en ærværdig Olding i Tumbøl, som nu gaaer i sit 91de Aar. Han har i mange Aar været Jæger hos Hertugen af Augustenborg, der satte megen Pris paa ham, men han er dog saa kjærnedansk som Nogen. Jeg har ofte med stor Interesse hørt hans Fortællinger fra gamle Dage, som altid udmærke sig ved den stærke Tro paa Vorherres vise Styrelse, der gaaer igjennem dem alle. Han er nu dybt greben af Sorg over Fædrelandets Ulykker og Harme over Tydskernes Troløshed, men han tvivler ikke et Øjeblik om, at det jo atter vil blive lyst „her i Danmark". Han er vel bevandret i sin Bibel og i vore gamle danske Bønnebøger og Postiller, skjøndt Børnene i hans Ungdom næsten ikke lærte Andet end Tydsk i Skolen; men det lærte de da heller ikke, siger han. Jeg har hvert Aar tilbragt mangen en Time hos ham og har altid følt mig opbygget derved.

Den 8de Juni. Jeg tog til Varnæs, navnlig for at

besøge de danske Saarede. Nogle „gesinnungstüchtige" Herrer og Damer fra Flensborg kom for at bringe de preussiske Saarede forskjellige Gaver. De vare raae nok til at forhaane de Danske, idet de i deres Paahør sagde til Preusserne: „Hannemann hat noch nicht Prügel genug bekommen, er will mehr haben" o. s. v., hvorved de sigtede til Rygtet om Vaabenhvilens Ophør den 12te. Ligeledes forærede de vore Saarede et Billede, som forestillede „die Erstürmung der Düppeler-Schanzen" med en pralende Underskrift om de mange Fanger og Kanoner, Preusserne toge. Soldaterne sagde: „Det er jo ikke Noget for os" og bade os om at tage Billederne bort.

Ved vor Hjemkomst om Aftenen forefandt vi en preussisk Underofficer af det 64de Regiment, som skulde melde Indkvartering til imorgen. Han blev hos os om Natten.

Den 9de Juni. Op paa Formiddagen ankom Generallieutenant, Friherre v. Canstein med Adjutant, Lieutenant Schmieden og 12 Mand samt en Mængde Heste. Senere fik vi desuden 2 Mand og 3 Husarer, der gjøre Tjeneste som Ordonnanser. Vor Sognefoged har nu drevet det saa vidt, at han har skrevet paa Indkvarteringssedlen: „3 Mann mit Verpflegung". Hidtil har dog baade han og andre Sognefogder skrevet Dansk.

Da vi spiste til Middag, kom Generalens Tjener ind i Spisestuen og spurgte i en meget uhøflig Tone: „Was giebt's?" Da vi svarede, at de fremmede Officerer altid fik det Samme, som vi spiste, mumlede han Noget om, at dermed kunde Excellencen ikke nøjes, men det blev dog derved. Generalen selv gjorde ingen Ophævelser. Det er en høj og ret smuk Mand. Han gik om Eftermiddagen ind til min Nabo Karl Iversen for at see den mærkelige gamle Eg, der staaer udenfor hans Gaard og efter Sagnet er det ældste Træ i Sønderjylland, da den ifølge Schrøders Topografi nævnes i et Dokument fra det 16de Aarh. som et meget gammelt Træ. Han spurgte Iversen, hvorledes Beboerne

her vare findede. Iversen svarede, at Alle ere danske, og næsten Alle ønske at blive det for bestandigt. De enkelte Hjemmetydskere, som findes, „ere de ringeste Folk i Sognet". Generalen lo og roste senere Iversen for mig. Man taler stærkt om, at Vaabenstilstanden er bleven forlænget, men der er ingen officiel Underretning kommen til Generalen.

Den 10de Juni. Vi havde Besøg af min Broder fra Løjt. Vor Brodersøn, som er hos ham, er nu bleven frigiven og fortalte om sit Fangenskab. Han var af en Daglejer (hvem en Hjemmetydsker havde kjøbt dertil) bleven anklaget for at have forandret den tydske Indskrift paa en Vejviser, saa at han i Stedet for „Feldweg" havde skrevet „Markvej". Han blev nu af 2 Ulaner slæbt til Hoptrup, saa at han fik Lov til at holde i Stigbøjlen og saaledes løbe ved Siden af Hesten. Herfra førtes han til Aabenraa, hvor han har siddet paa Vand og Brød. Dette er oprørende, men er det mindre oprørende, at Præsten Olsen, Oberst Stockfleth og Degnen Mørch fra Løjt nu i flere Uger have siddet i Tyvehullet i Flensborg, blot fordi en Ulanofficer lod sig tage til Fange af Aarøs Korps, uden at der er Skygge af Mistanke om, at hine 3 fredelige Mænd havde mindste Lod eller Del deri?

Den 11te Juni. Vaabenhvilen er forlænget til den 26de. Det 60de Regiment har inat faaet Marsch-Ordre, og Generalen med Følge drog bort imorges, takkede høfligt for god Forplejning, og Adjutanten gav mig en Attest for, at „die Mundportionen sind vollständig verabreicht worden". Tjeneren havde trøstet Pigerne, som havde saa travlt i Kjøkkenet, med Udsigten til „famose Trinkgelder". De høje Herrer betalte i det Hele 2 ℔ R. M. til Pigerne.

Den 12te Juni. Søndag. Før Gudstjenesten havde jeg Ligtale i Felstedskov, og om Eftermiddagen var jeg til Begravelsesgilde. Den afdøde Kones Døttre, af hvilke den Ene har døjet meget Ondt af Preusserne (der udplyndrede Huset, saa at hun maatte flygte med sine Børn) udtalte sig

ved Bordet i saa kras-dansk Aand og med et saa levende Had til Tydskerne, at en tilstedeværende ung Kone, hvis Fader er en bekjendt Hjemmetydsker, fik ondt deraf og gik bort. Alle vare de enige om, „at vi faae nok en anden Tid".

Den 16de Juni. De tydske Blade gjøre, som vi havde forudseet, meget Væsen af Mødet i Haderslev. Deltagernes Antal er nu voxet til 8000! At de Danske ikke uden Livsfare kunde møde, omtales naturligvis ikke. Skjøndt vi ere saa vante til at see al mulig Løgn og Nederdrægtighed benyttet for at rive Slesvig fra Danmark, fremkaldes der dog altid paa Ny Harme og Bitterhed ved vore Fjenders Færd. Ak, hvor vanskeligt er det ikke i saadanne Tider at elske sine Fjender! Men have vi ikke Ret til at sige, at de Mennesker, som nu raade her i Landet, ikke blot ere vore, men ogsaa, ja nærmest Fædrelandets, Sandhedens og Vorherres Fjender?*)

Med min Ven og Nabo fra Støbbæk kjørte jeg til Flensborg, nærmest for at see til et Par af de afsatte Præster fra Angel, af hvilke den Ene har havt megen Sygdom i sit Hus. Jeg besøgte ogsaa vor gode Arrestforvarer i Raadhusfængselet, der vel holder sig endnu, men hver Dag venter sin Afsked. Vi talte med adskillige af vore Saarede, som i høj Grad priste Flensborgernes Godhed imod dem. Pastor Graae har af Civiltyrannerne modtaget en Skrivelse med Spørgsmaal om, med hvilken Beføjelse der findes en fri dansk Menighed. Denne er naturligviis en Torn i Øjet paa Rehhoff og det oprørske Parti i Byen, men den kan kun ophæves ved en Voldshandling.

Ved det nye Valg af deputerede Borgere ere alle de troe og danskſindede i „Norden" trods det uhyre Tryk, som

*) „Herre, skulde jeg ikke hade dem, som hade Dig?" Saaledes spørger David (Ps. 139, 21), og han svarer: „Jeg hader dem med et fuldkomment Had; de bleve mine Fjender". Dette udelukker ikke, at vi oprigtigt bør bede for dem, at de maae omvende sig og ophøre at være Guds Fjender.

hviler paa Vælgerne, bleve gjenvalgte, og ved Valget i „Syden" var de Tydskes Majoritet saa ringe, at Valget af samtlige 24 Deputerede vilde være faldet ud i dansk Aand, dersom hele Staden havde udgjort eet Valgdistrikt. Hvor skjændigt vilde det dog ikke være, dersom Flensborg ved en Deling skulde lægges til Slesvig-Holsten! Nu taler Man ellers om en Deling fra Flensborg over Bredsted, men ogsaa dette vilde være en Synd imod det tro Flensborg, og der er ingen dansk Slesviger, som ønsker, at vor Regjering skal gaae ind derpaa.*)

Den 18de Juni. Med det af den tydske Bogbinder Wohlenberg i Aabenraa udgivne Løgneblad „Apenrader Nachrichten" af 15de Juni følger et dansk Flyveblad med Overskrift: „Benyt Tiden, førend det er for silbigt!" Man seer deraf, at ogsaa Slesvigholstenerne nu frygte for en Deling, hvorfor Nordslesvigerne nu atter skulle bearbejdes og ophidses til Udtalelser i slesvigholstensk Aand. Dette Flyveblad er dog et saa jammerligt Produkt, at det ikke kan forføre Nogen, og glædeligt er det at see, at Man ikke har kunnet faae nogen dansk Mand til at oversætte det i et læseligt Sprog. Det hedder saaledes: „For de tydske Stormagter og det tydske Forbund er de tydske Fyrsters Villie maalgivende (ɔ: maaßgebend); men det tydske Folks Villie og Eders Villie, I slesvigske Mænd! vil ikke blive uhørt og upaaagtet af dem". — „I er selv skyld i, hvis I blive skildte fra Eders sydslesvigske Brødre og for alle Tider prisgivne til et Folk, der aldrig har elsket Eder og heller aldrig vil elske Eder". — „Jo mere man lærer at kjende den slesvigske Borger og Landmand, med sit rolige, forstandige Væsen og sin retskafne og brave Charakteer, desmere maa man forundres over, hvorledes det har været muligt, at kun en eneste af dem (sic) har kunnet formaaes til at forlade Pligtens lige Vej og blive forført til Skridt, der

*) Efterat Als var taget, dømte vi anderledes.

ere stridende mod Mandens Ære og Troskab mod Fædrelandet". — „Embedsmændene og deres Medhjælpere, Præster og Lærere, som i Løbet af de sidste 14 Aar ikke have bestillet andet (!) end at udsuge Landet og saae Ufred, maae isandhed være særdeles snilde Mennesker, da det er lykkedes dem, ved flere af de indfødte Slesvigere at forvirre Begreberne saaledes, at de ikke mere kjende Forskjellen mellem Ret og Uret, og at de for Øieblikket ikke vide, til hvilken Side de skulle henvende dem for at gjøre deres Pligt og fremme deres eget Vel". Lader ikke mere bedaare Eder (!) af de endnu i deres Embeder siddende (Danske) Embedsmænd og deres Medhjælpere! Deres Timer ere talte og deres Magt er knækket". Denne skjønne Profeti vil uden Tvivl foreløbigt gaae i Opfyldelse, saalænge Næveretten hersker i Europa, men den vil opfyldes saaledes, at Nordslesvigerne ville komme til at græde derover!

Her i Egnen gjør dette lumpne Skrivsammen mere Gavn end Skade. Forøvrigt har Bladet heri Byen kun 1 Abonnent. Den tydsksindede Møller paa Krusmølle er bleven uenig med sin preussiske Indkvartering. Folkene vare ikke tilfredse med Maden. Mølleren blev da vred og skjældte dem frygteligt ud. Blandt Andet sagde han til dem: I vare jo, da I kom herind fra Eders magre Land, saa forsultne, at I neppe kunde hænge sammen. Nu have I faaet Kjød paa Kroppen, og I æde G. s. m. Mere her i 8 Dage end hjemme i en hel Maaned!" Han er ogsaa forbittret over, at hans Nabo paa Laxmølle af den tydske Øvrighed har faaet det længe attraaede Privilegium til at male Rug, og han trøster sig nu med, at der nok skal komme en anden Tid. Det er virkelig ogsaa sort Utaknemmelighed, at Krus-Mølleren er oprørsksindet, da han altid er bleven paafaldende begunstiget af den danske Regjering og Øvrighed. Men i den Henseende staaer han ikke ene.

D. 20. Juni. Søndag. Skriftemaal om Morgenen og siden meget stor Altergang. Om Eftermiddagen

vare vi for første Gang iaar (maaske for sidste Gang, Gud veed det) i Skoven, hvor vi ret nøde den henrivende Udsigt fra Sømandsbjerget. Om Aftenen kom den unge Doktor Vedel fra Graasten. Han har med stor Iver og Uegennyttighed taget sig af de mange fattige Familier, hvis Børn have lidt af Diphteritis. Flere Gange maatte han i Vinter gaae igjennem Sneen til de Syge, da det ikke var muligt at faae nogen Vogn. Hans tydske Kolleger Dr. Brieger og Dr. Claussen fortrædige ham paa alle Maader, og dem kan det vist tilskrives, at han flere Gange har været arresteret. I lang Tid havde han Stuearrest og maatte ej engang gaae over Gaden til en Patient. Det er meget bekvemt for de tydske Læger, at Vedel hindres i sin Virksomhed, hvergang han faaer nogen Praxis. Men naar den gode Tid kommer, vil han snart tage Luven fra den begge.

D. 21. Juni. I Anledning af Smørtiendens Levering var jeg efter gammel Skik rundt i hele Sognet fra om Morgenen Kl. 4. Allevegne hersker den Tro, at det nok bliver godt, og at navnlig jeg vil blive uforstyrret i mit Embede. I Tumbøl have Preusserne gjort et Bal, og Man var meget fortrydelig over, at nogle Hjemmetydskeres Døttre og Piger have taget imod Indbydelse dertil. Jeg spurgte „Smørpigerne“ herfra Felsted, om de ogsaa vilde til tydsk Bal. De svarede: „Nej, vi ville vente, til vi kunne dandse med vore egne Herrer“.

Dr. Claussen har et Sted her i Sognet søgt at udbrede et lille Skrift, som hedder: „Frederik VIII, Hertug af Slesvig-Holsteen“. Paa Tittelbladets Bagside staaer: „Forfatteren, Professor G. Waitz, er født i Flensborg (1813), og nu Professor i Historien ved Universität in Göttingen (Hannover)“. Her veed Man altsaa, hvem Man kan takke for dette nye Agitationsmiddel, den bekjendte fanatiske Historieforfalsker, som i mange Aar spillede en stor Rolle blandt Oprørsstifterne i Kiel. I Indledningen, som har til Overskrift: „Hertug Frederiks Ret

er Landets Ret", siger han: „Her skal ikke tales om fjerntliggende Begivenheder i Landets Historie" (altsaa vil han klogeligt forbigaae baade Oldtiden, da Slesvig eller „Hertugdømmet Jylland" altid var en dansk Provinds, og Indkorporationen 1721, men fremsætter uden Skygge af Bevis den falske Paastand:) „I denne er Rettigheden rodfæstet, og om denne ogsaa har fundet Modsigelser, saa er det lige saa ofte paa det bestemteste og meest indgaaende (!) eftervíist, hvor slet disse ere begrundet (sic). Nu følger den bekjendte kielske-augustenborgske Opfindelse, at Hertugdømmerne kun stode i Personalunion med Danmark, at kun Mandsstammen er arveberettiget i Slesvigholsten, og at Augustenborgernes Linie er den nærmestberettigede af Mandsstammen. Men, „hedder det," selv iblandt dem, der tilstaae dette, findes saadanne, der paastaae, at det ikke er blevet saaledes, eller at Hertug Frederik for sin Person ikke kan gjøre Krav paa denne Ret." Forfatteren gjennengaaer nu de 3 Hovedindvendinger imod Prætendentens Arveret, nemlig: 1, Londonner-Protokollen, 2, Hertugen af Augustenborgs Afkald og 3, Fødselen af ulige Ægteskab. London-Protokollens Betydning bliver efter Forfatterens Paastand ophævet derved, at den ikke blev forelagt Stænderne i Holsten og Slesvig, at den ikke blev anerkjendt af det tydske Forbund, at Frederik VII. ikke har opfyldt de Forpligtelser, som Traktaten paalagde ham (!), og at Kongen af Preussen i sit bekjendte Brev af 1848 udtalte, at Mandsstammen er arveberettiget i Slesvig-Holsten. Rigtignok har den samme Frederik Vilhelm IV. selv højtidelig tiltraadt London-Protokollen, men, siger Hr. Waitz, „kan Kongen ved den senere udstedte Protokol tilintetgjøre den Anskuelse, han fordum havde om det som hvad (?) var Ret?" Det maa være kommen vidt med Lovtrækkeri og Rabulisteri i Tydskland, naar Man benytter sig af saadanne Grunde. Hint private Brev, som Preusserkongen skrev i det Øjeblik, da han af Frygt for at miste sin Throne og sit Hoved lod sig forlede til at understøtte den

slesvigholstenske Rebellion, skulde altsaa gjøre alle følgende højtidelige Traktater ugyldige! Naar det er umuligt at forandre en engang udtalt Anskuelse, saa maatte jo ogsaa Hr. Waitz være bunden ved sine tidligere Udtalelser. Men Hr. Waitz udtalte 1837 (i Rankes Jahrbücher, Bd. I., Abth. I. S. 169) Følgende: „Jeder, der diese Gegenden besucht und näher kennen lernt, wird finden, daß südlich der Schlei Deutsche, nördlich Dänen wohnen und Jahrhunderte lang gewohnt haben müssen". Hvorledes kan da han i sine senere Skrifter tilbagekalde denne fuldkommen rigtige Anskuelse?

Den gamle Augustenborgers Afkald affærdiges langt kortere. „Han har ikke renunceret", hedder det, men, „han har, drevnet(!) af Preußen, da det gjaldt at vinde en maadelig Erstatning for de ham uretmæssigen borttaget(!) Besiddelser for ei ganske at tabe Midlerne til at skaffe sig og sin Familie en fyrstelig Existens" — „lovet ei at modsætte sig de Beslutninger, som Kong Frederik VII. har truffet eller vilde træffe, med Hensyn til Arvefølgens Anordning". Men kun „han for sin Person er bunden dertil. Ingen anden". „Vel har han ogsaa afgivet denne Forklaring for sin Familie; men han var ikke berettiget til at bortskjænke det Mindste af deres Ret, og har ikke gjort det". Sandelig, en beundringsværdig Bevisførelse. Da forstaae vore enfoldige og ærlige Bønder Sagen simplere. De sige: Naar en Mand sælger sin Ejendom for god Betaling, og han saa bagefter giver Afkald paa den til Fordel for sin Søn, og Sønnen af den Grund vil tilegne sig den solgte Ejendom, saa ere baade Faderen og Sønnen Kjæltringer, og det kommer kun lidt i Betragtning, om Faderen har solgt, fordi han trængte til Penge („for ei ganske at tabe Midlerne til at skaffe sig og sin Familie en fyrstelig Existens") eller af andre Grunde.

Endelig imødegaaer Forfatteren den Indvending, som hentes fra Prætendentens „Fødsel og ulige Ægteskab",

hvorved han efter Manges Mening ikke kan vinde Adgang til at herske i et tydske (!) Fyrstendom (!)". Men, siger Hr. Waitz, „saaledes staaer det ikke". — „det Oldenborgske Huus har aldrig fordret Jævnbyrdighed", og som Bevis anføres, at engang en Grevinde Reventlov blev Dronning af Danmark, og at Kong Christian IXdes Bedstemoder kun var en Grevinde Schlieben, hans Tipoldemoder en Grevinde Dohna. Alt dette er som bekjendt ligesaa falskt som det Øvrige. Dronning Anna Sofie (af Reventlov) blev jo forvist af sin Stedsøn, Kong Christian VI., og ingen af hendes Børn kom nogensinde til at regjere. I de regjerende oldenborgske Linier, den kongelig-danske og den kejserlig-gottorpske, have Efterkommerne af ustandsmæssige Ægteskaber aldrig været anerkjendte som successionsberettigede, og det er bekjendt, at Man netop fra tydsk Side (Hessen, Oldenborg og saavidt mindes Dr. Pernice) bestandig har paastaaet, at Hertugens Børn med Grevinde Danneskjold allerede af denne Grund ikke kunde have nogen Arveret. Kong Christian IX. er jo ikke bleven successionsberettiget ved Fødselen, men han blev det ved den danske Konges og det danske Folks Valg, ved de efter Kongeloven Nærmestberettigedes Afkald og ved Stormagternes Anerkjendelse. Men det Ene er som det Andet. Har Preussen Ret til at tage Slesvig, saa har det ogsaa Ret til at gjøre Grevindens Søn til Hertug, kun skulde en historisk Professor, som vil gjælde for at have en Gnist af Ære tilbage, ikke bedrage sine Landsmænd med Paastande, som han selv maa erkjende for falske.

D. 21. Juni. Jeg havde Vogn i Flensborg. Her gik Rygter om Dronning Viktorias Død, men vi kunne ikke troe derpaa. Degnen, som var med i Flensborg, havde fra paalidelig Kilde hørt, hvorledes det er gaaet til med Biskop Boesens Afsættelse. Civiltyrannerne paalagde ham at beordre Stiftes Gejstlighed til at indeslutte dem (den preussisk-østrigske Civilregjering) i Kirkebønnen. Dette har Biskoppen bestemt afslaaet, idet han har foreholdt DHerrer, at Følgen

af denne urimelige Fordring vilde være, at alle troe Præster maatte nedlægge deres Embeder. Fordringen blev opgiven, men Biskoppen fik sin Afsked. Vi kunne altsaa takke ham for, at vi hidtil have kunnet blive i vore Menigheder.

D. 22. Juni. Jeg gjorde nogle Sygebesøg i Tumbøl og Trasbøl og var omkring hos flere Familier. En stakkels Skolelærer-Enke, som er næsten blind, har havt den store Sorg, at hendes eneste Søn, en særdeles brav og elskværdig ung Mand, er død af Tyfus paa et Lazareth i Kjøbenhavn. Han deltog med Ære i Forsvaret af Dybbøl, kom uskadt derfra og skrev hjem til den lykkelige Moder, som i sin Glæde allerede havde redet Sengen til Sønnen. Da blev han paa Overrejsen til Kjøbenhavn angreben af Sygdommen, tabte strax Bevidstheden og døde efter faa Dages Lidelser. Da han var hendes og to svagelige Søstres eneste Forsørger og Støtte, vilde det være billigt, dersom Moderen kunde faae en liden Understøttelse af de Midler, som saa rigeligt strømme ind til de Faldnes Efterladte, men det strider vistnok i dette Tilfælde mod alle Regler.

Mine Besøg i Trasbøl har, som jeg siden erfarede, vakt Mistanke hos de Preussere, som ligge der i Kvarter, og de have strax talt om Spioneri. Ved min Hjemkomst om Aftenen forefandt jeg en Underofficer, som skulde anmelde Indkvartering til imorgen tidlig, nemlig 13de Regiments Stab. Der fortaltes allerede, at saasnart Vaabenhvilen udløber (den 26de), have Preusserne Ordre til at gaae løs paa Als. De kunne altsaa ikke komme uventet (thi der har til Dato været fri Samfærsel mellem Als og Sundeved), og ville med Guds Hjælp finde en varm Modtagelse.

— Fra Provsten har jeg modtaget følgende mærkelige Rundskrivelse:

„Circulair

an die Herren Kirchenpröpste des Herzogthums Schleswig.

Aus den auf die Berichtserforderung vom 14. April eingegangenen Berichten der Herren Kirchenpröpste hat sich ergeben, daß mit einer einizen Ausnahme alle darin übereinstimmen, den Katechismus von Cramer und die Uebersetzung sowie das dänische Original des Katechismus von Balslev beim Religionsunterricht in den Schulen nicht beizubehalten, sondern einfach auf den kleinen Katechismus Lutheri zurückzugehen. Damit bin ich ganz einverstanden, ersuche die Herren Pröpste in allen ihrer Oberinspection untergegebenen Schulen diese Einrichtung zu treffen und dabei den Lehreren mit Hinweisung auf geignete Hülfsbücher für diesen Unterricht, wie z. B. von dem bekannten Nissen, sowie von Kähler an die Hand zu gehen.

Die Spruchbücher, welche im Gebrauche sind, können bis weiter beibehalten werden; es wird aber darauf Bedacht genommen verden, Ein für sämmtliche Schulen des Herzogthums Schleswig gemeinsames Spruchbuch einzuführen. Ebenso werden für den Unterricht in der biblischen Geschichte in den Elementarschulen der Städte und in den Landschulen die 52 biblischen Geschichten aus dem Calver Verlag (ins Dänische übersetzt von Pastor H. Prahl), sowie die biblischen Historien von Hübner pp. vorläufig ausreichen und für hohere Classen die annoch in verschiedenen Schulen gebrauchte biblische Historie von Zahn.

Aus den Berichten ist ferner zu ersehen, daß in Folge der Verordnung vom 24. August 1814 eine große Mannigfaltigkeit in den Lesebüchern herscht. Diese vird auch vorläufig zu gestatten und zunächst darauf zu sehen sein, daß geradezu schädliche Lesebücher, zum B. das von C. C. Lorenzen, Prediger zu Siverstedt, und die diesem ähnlichen sofort entfernt werden.

Es wird demnächst dafür Sorge getragen werden, daß von sachkundigen vaterländischen Männern das in verschiedenen Lesebüchern vorhandene treffliche Material zu einem Lesebuche für unser specielles Vaterland verarbeitet werde,

welches dazu dienen soll, nicht bloß Fertigkeit im Lesen zu erzielen, sondern den Kindern einen Gewinn für ihr Leben mitzugeben, indem es sie in den vollen Inhalt des Lebens nach den verschiedenen Seiten hin einführt, Kenntniß der realen Gegenstände ihnen mittheilt und das Bewußtsein, welchem Volke sie angehören, in ihnen weckt und stärkt. Bis dahin, daß es gelingen wird, ein solches Lesebuch herstellig zu machen, mögen die bisher gebrauchten unschädlichen, welche keine tendenziöse Absicht verfolgen, im Gebrauche bleiben; Erst bei Einführung des neuen allgemeinen Lesebuchs wird es an der Zeit sein, durch etwaige Zuschüsse aus Staatsmitteln die Einführung zu erleichtern. Für die Landschulen in denjenigen Districten, in welchen die Kirche- und Schulsprache die Dänische ist, mag es ausreichen, in den untern Classen die von Pastor Prahl ins Dänische übersetzten Calver biblischen Geschichten und in den Oberclassen Bibel und Gesangbuch auch für Leseübungen zu benutzen.

Was die Rechenbücher anbetrifft, so kann das Rechenbuch von Grünfeld in Gebrauch verbleiben, wobei aber bemerkt wird, daß, wie geäußert worden ist, ein Verbot gegen die Einführung des Rechenbuches von Sass nicht existirt. Das Verbot durch Reskript des dänischen Ministeriums vom Jahre 1852 war nur gegen die 6te Auflage des zweiten Uebungsbuches von Sass gerichtet, welches Buch aber in seiner damaligen Gestalt nicht mehr existirt. Es steht daher der Einführung des Saßschen Uebungsbuches nichts entgegen, zumal schon im Monat Mai eine neue Ausgabe mit Berechnung in Courant statt Reichsmüntze erscheinen wird, in welcher der Verfasser den ihm gemachten Bemerkungen betreffend die zu erzielende Rechenfertigkeit Rechnung getragen hat*).

*) Det er meget betegnende, at Dr. Rehhoff gjør sig saa megen Umage for at vise, at Sass's Regnebog godt kan bruges. Det er af Allens „Det danske Sprogs Historie", XIX Afsnit, bekjendt, hvorledes det hænger sammen med denne Bog. De tidligere Udgaver af denne

Was zuletzt die vorhandenen verschiedenen Leitfäden für die Unterricht in Geographie und bisher sogenannter (!) vaterländischer Geschichte, Liedersammlungen für Schulen, Landkarten, wie die von Sommer mit dänischen (!) Ortsbezeichnungen pp. betrifft, so sind zunächst alle diejenigen aus den Schulen zu entfernen, welche die vaterländische Geschichte und Geographie geradezu verfälschen und entstellen, planmäßig darauf ausgehen, das vaterländische Bewußtsein zu rauben oder zu trüben, und im Simme der dänischen Propaganda gemacht (!) sind. Von solchen sind mir bis dahin zu Gesicht gekommen:

Die Geschichte Dänemarks zum Gebrauch beim Unterricht in Bürger und Volksschulen, von C. V. Rimestad.

„Zweites Uebungsbuch" indeholdt intet Anstødeligt. Men 1850 under Oprøret udkom der (paa Schlüters Forlag i Altona) et 6te Oplag med et Tillæg, som kaldes „Geschichte Schleswig-Holsteins" og er beregnet paa at tvinge Skoledrengene til at lære de oprørske Opfindelser, da de ellers ikke kunde regne Stykkerne: f. Ex. Wie viele Jahre nach Errichtung der Waldemarschen Konstitution wich man durch die Erwählung des dänischen Königs zum Herzog von Schleswig und Grafen von Holstein von derselben ab?" — „Wie lange nach den von dem ersten Oldenburger ertheilten Landesprivilegien, wonach Schleswig und Holstein ewig zusammen bleiben sollen, sprach Friederich VII. die Trennung beider Lande aus?"

Det slesvigske Menisterium, (som Hr. Rehhoff her kalder „das dänische"), fandt det ikke i sin Orden, at en Regnebog skulde bruges til at bibringe Ungdommen falske og oprørske Begreber, og forbød Bogen. Saasnart Forlæggeren erfarede dette, forandrede han pludselig Front (hvad gjør Tydsken ikke for Penge!) og foranstaltede et nyt Oplag af Bogen, idet han særskilt udgav en „Anzeige für die Lehrer Schleswigs", hvori han paaviste, at der i dette nye Oplag ikke fandtes „die geringeste Spur von dem in der 6ten Auflage enthaltenen Politischen", men at der derimod nu igjen fandtes „Belehrung über das dänische Münz-, Maaß- und Gewichtsystem" samt „Uebungsaufgaben zur Berechnung des Reichsbankgeldes und der königlichen Abgaben".

Da Dr. Rehhoff nu, som det ovenfor sees, har vendt Begrebet af det „Anstødelige" om, kunde han jo godt have anbefalet 6te Oplag.

Ledetraad i Danmarks Historie ved Fred. Barfod.

Fortællinger af Fædrelandets Historie til Brug som Hjælpemiddel ved den historiske Undervisning i Almueskolen, ved G. Mörch.

J. Nissens Danmarks Historie i Udtog, femte Udgave besørget af Fred. Barfod.

Liedersammlung für Schulen von Karstensen*)

Die Herren Pröpste werden ersucht diese und sonstige in ähnlichem Sinne gemachte (!) Bücher sofort aus den Schulen zn entfernen, die Schullehrerbibliotheken von ihnen zu säuberen und was Sie in der Art in Ihrem Bereiche finden, an Sich zu nehmen und demnächst einzusenden, damit ihrer fernwaitigen nachtheiligen Wirkung soweit möglich Einhalt gethan werde. Der Unterricht in der bisher sogenannten vaterländischen Geschichte bleibt bis dahin ruhen, daß durch das allgemeine Lesebuch passender Stoff für die Volksschule dargeboten wird und für höhern Classen derselben ein guter Leitfaden wird angewiesen werden können.

Nacht ertheilter Genehmigung der Kaiserlich Östreichischen und Königlich Preussischen obersten Civilbehörde.

Flensburg den 2. Mai 1864.

in hoheren Auftrage
Dr. Rehhoff.

An den Herren Propsten Godt
Hochehrwurden, in Apenrade.

Abschrifttlich vorstehendes an die Pfarrämter zur Eintragung ins Rescriptbuch und Mittheilung an die Lehrer mit der Veranlassung, die Ausführung in den Schulen zu überwachen und etwaige Zuwiederhandlungen sofort an die Propstei einzuberichten, sowie die als unzulässige bezeichneten Bücher und Karten pp., welche Sie im Ihrem Bereiche

---

*) Hvorfor „Karstensens Sangbog", der naturligvis ikke findes i nogen tydsk Udgave, anføres med tydsk Titel, indsees ikke. Det skal være for denne Sangbog, at Provst Karstensen blev afsat baade som Provst og som Præst. Men den indeholder jo ogsaa „den tappre Landsoldat".

finden, im Laufe des nächsten Monats Juli an die Propstei pr. Adresse Grundhof pr. Flensburg portofrei einzusenden, ev. anzuzeigen, daß Nichts in Ihrem resp. Bereiche gefunden worden sei, was nach obiger Verfügung der Einsendung unterliege.

Zugleich wird bemerkt, das von Hjorts „den danske Børneven" der erste Theil nur in Ausgaben, die nicht „den tappre Landsoldat" enthalten, der zweite Theil nur in Ausgaben, die vor 1850 erschienen sind, zum Gebrauch in den Schulen als zuläßig erscheint, Birchs „Naturen, Mennesket og Borgeren" aber gar nicht. Letzteres gilt ebenfalls von der bei Milo in Odense erschienenen Landkarte, auf welcher das Herzogthum Schleswig als solches verschwunden ist und als in Dänemark incorporirt erscheint.

Kirchenpropstei Apenrade, p. t. in Broacker,
den 10. Juni 1864.

Godt".

Denne Rundskrivelse giver Anledning til mange og alvorlige Betragtninger. Hvad Grunden kan være til, at Balslevs Katechismus, der saa nøje slutter sig til Luthers og væsentlig kun er en Forklaring deraf med et passende Udvalg af Bibelsprog, ikke længere kan taales, er meget gaadefuldt, med mindre Man vil gaae ud fra, at danske Børn i Slesvig overhovedet ikke længere maae læse danske Forfatteres Bøger. Da den gamle, ubrugelige saakaldte Landskatechismus af Cramer, der dog er tydsk nok i sit hele Anlæg og paa dansk kun haves i en forfærdelig Oversættelse, ogsaa er kasseret, ere Lærerne nu bragte i en stor Forlegenhed, og hos Forældrene, som sætte megen Pris paa Balslev, har dette Forbud vakt almindelig Misfornøjelse. Desto lettere er det at see Hensigten med Forbudet imod de danske Læsebøger, Geografier, Fædrelandshistorier og Landkort. Hensigten er, at Slesvig ikke blot allerede skal betragtes som for stedse løsrevet fra det øvrige Danmark, men, at denne Voldsdaad skal hos Almuen besmykkes ved

den falske, slesvigholstenske Fremstilling af Historien og de statsretlige Forhold. Sønderjyderne maa ikke længere — som de have gjort i 1000 Aar — kalde Danmark deres Fædreland, det danske Folk deres Folk osv., og de maae ej engang vide, at de hidtil have været Danske!

Nu opstaaer det alvorlige Spørgsmaal: Kunne vi danske Præster og Lærere med frelst Samvittighed række Haand til en saadan skjændig Voldsdaad, kunne vi ved at indføre dette skammelige Aktstykke i vore Embedsbøger og ved at meddele det til Skolelærerne give os Udseende af, at vi billige det? Svaret synes ved første Øjekast at maatte blive et bestemt Nej. Men Sagen har ogsaa en anden Side. Vi have jo allerede efter modent Overlæg lovet at ville adlyde den af Fjenden indsatte Regjering, uagtet vi vidste, i hvad Aand den vilde gaae. Vi vilde ved at nægte Lydighed ikke gavne vore Menigheder, men kun udrette, at vi bleve efterfulgte af Mænd, som med Lyst og Iver vilde gaae i Rehhoffs og Godts Ledebaand. Saalænge derfor disse Befalinger kun have en negativ Charakter, kun gaae ud paa at forbyde de danske Lærebøger osv., saa troer jeg, at vi for vore Sognefolks Skyld gjøre Ret i at efterkomme Menighedernes og Skolelærernes indstændige Ønske, især, da vi jo hver Dag kunne haabe, at Hjælpen paa den ene eller den anden Maade vil komme. Men i det Øjeblik vi modtage Befaling til at gjennemføre positive Skridt, til at indføre falske, oprørske Lærdomme i Skolerne, da bør vi vægre os og tage imod de Følger, som ville komme efter. Denne Rundskrivelse er jo kun en Fortsættelse af, hvad der blev begyndt ved Visitatsen, og det viser sig hver Dag tydeligere, at vi befinde os paa en Skraaplan, saa at det er vanskeligt, om ikke umuligt, at vide, hvor vi kunne standse. Fra vor Regjering have vi ingensomhelst Instrux modtaget, men saalænge vor danske Amtmand endnu indtager sin Plads som Kirkevisitator, have vi dog nogen Sikkerhed for, at

ogsaa vi kunne blive. Men ogsaa han er jo i Begreb med at glide ned ad Skraaplanen.

Den 23de Juni. Om Morgenen talte jeg udenfor Præstegaarden med Major Lüderitz ved Ulanerne. Siden han laae her i Kvarter, har han været Kommandant i Aabenraa, hvor de troe Borgere vare meget „glade med ham", fordi han holdt godt Styr paa de slesvigholstenske Rodere. Han er bekjendt blandt Preusserne for sine „dänische Sympathien", hvilket dog nok ikke betyder Andet, end at han er en retskaffen Mand, som harmes over Slesvigholstenernes Løgn og Lumpenhed, ligesom det uden Tvivl ogsaa gjør ham ondt, at et saa herligt Folkefærd som vore tro danske Bønder og Borgere skal undertrykkes og fortydskes. Han sagde mig, at Krigen uden Tvivl nu vil blusse op igjen. Da jeg gav ham en Kompliment for hans Forhold i Aabenraa, svarede han, at han ikke holdt af den lille Krig imellem Borgerne indbyrdes; han havde nok af den store. Midt paa Formiddagen kom det 13de Regiment. Vi fik i Indkvartering Regimentsschefen, Oberst Witzleben med Adjutant, 15 Menige og 2 Ulaner som Ordonnanser. Samtidigt med det 13de Regiment kom et Batteri med et meget stort Træn. De lejrede sig paa min Græsmark, hvor de paa Grund af det fugtige Vejr nedkjørte og nedtrampede Græsset. De lovede at ville skaane den Del af Marken, hvor Køerne staae, men hertil blev der ikke taget synderligt Hensyn, og de tydske Ægtbønder, som fulgte med, sloge i de følgende Nætter, da jeg var i Fængsel, deres Heste løse paa Marken og malkede Køerne, saa at der kun blev en lille Rest til os. Røgteren og Avlskarlen, som vilde tale dem til Rette, bleve truede med Prygl, udskjældte for „Hannemann" osv.

D. 24. Juni. Vor gamle Kagekone Ingeborg kom her om Morgenen i en meget ophidset Stemning. Hun har faaet Bud om, at hendes Mand, som havde paataget sig at kjøre i Ægt med Preussernes Bagage, igaar er bleven

slaaet ihjel paa Vejen, idet Vognen væltede ned i Landevejsgrøften, og en stor Brændevinstønde faldt oven paa ham. Hun bad om, at min Vogn maatte kjøre med hende til Flensborg for om muligt at hente Liget hjem. Hun vendte om Aftenen tilbage med uforrettet Sag, da Man ikke havde villet udlevere det lemlæstede Legeme. Af saadanne Ulykkestilfælde fører Krigen mange med sig, og desværre fører den ogsaa med sig, at Følelsen for et Menneskelivs Betydning afstumpes.

Oberst Witzleben sendte Bud efter mig og udbad sig en Samtale med mig. Kompagnikommandoren, som ligger i Kvarteer hos min Nabo, og som tidligere har været en Nat her i Præstegaarden (14—15de Maj), var tilstede tilligemed Adjutanten. Obersten bad mig om at meddele ham adskillige Oplysninger om de forskjellige Landsbyer i Sognet, men dette var kun en Indledning, og jeg begreb senere, at den hele Samtale skulde være et Slags Forhør. Efter forskjellige Omsvøb kom han ind paa Sprogsagen, omtalte paa en raa og højst ubehagelig Maade den foregivne Undertrykkelse, som den plattydske Befolkning skulde have lidt i Mellemslesvig, og udbrød omsider, da jeg forsøgte at forklare ham de sande Forhold: „Men hvad vil De da sige om en Præst her i denne Egn, som ifjor, da han skulde forrette en Barnedaab paa en Herregaard, hvor begge Forældrene vare tydske, og Fadderne ligeledes tydske, nægtede at ville døbe Barnet paa Tydsk, uagtet Moderen med Taarer bad ham om at forrette Daaben i et Sprog, som Familien forstod!" „Hvad synes De dog om en saadan Præst?" Jeg forstod nu strax Sammenhængen, begreb ogsaa godt, at det maatte være den elskværdige Fru Kittel paa Skovbølgaard (hvor Witzleben nylig har ligget i Kvarter), der har ophidset Obersten imod mig, og svarede: „Den Præst er mig." — „Er det Dem!" raabte Obersten, idet han med alle Tegn paa Forfærdelse slog Hænderne sammen. „Er det Dem!" gjentog pligtskyldigt Kapitajnen og efter ham Adjutanten.

„Ja", vedblev jeg, „det er mig, men Sagen hænger ganske anderledes sammen, og Man har givet dem en aldeles falsk Fremstilling af Forholdet. Barnet som jeg døbte paa Dansk, er, som De vistnok godt veed, Godsejer Bachmanns paa Grøngrøft. Han er ikke en Tydsker, men er født og opdragen her i dette danske Sogn. Hans Kone er ganske rigtigt fra Meklenborg, men hun har i 9 Aar boet her blandt danske Folk og maa altsaa kunne forstaae Egnens Sprog. Fadderne vare ikke tydske, thi den Ene var Godsejer Ohlsen paa Ladegaard, den Anden Richelsen paa Buskmose; men forøvrigt kan Kirkesproget jo ikke rette sig efter Fadderne. Her er Kirkesproget — hvad det altid har været — udelukkende dansk, saa at jeg altsaa er aldeles uberettiget til at forrette nogen kirkelig Handling paa et fremmed Sprog. Jeg har paa mit eget Ansvar og imod Anordningerne døbt Bachmanns første Barn paa Tydsk, fordi jeg lod mig bevæge af Moderens Bønner, og fordi hun dengang ikke forstod Dansk; men jeg sagde dengang udtrykkeligt til Forældrene, at jeg ikke turde gjøre det oftere. Siden har jeg døbt 2 eller 3 af deres Børn paa Dansk, og de have været saa fornuftige, at de ej engang anmodede mig om at handle anderledes. For et Par Aar siden, da Fru Bachmann paa Grund af, at alle mine Børn laae syge af en ondartet Tyfus, var bange for, at jeg skulde bringe dem Smitte, døbte den tydsksindede Pastor Petersen i Holbøl et Barn paa Grøngrøft, men han udførte Handlingen paa Dansk. Nu forlangte Fruen, at jeg skulde døbe det sidste Barn paa Tydsk, men Hr. Bachmann, som er en forstandig og veltænkende Mand, sagde hende strax, at det ikke stod i min Magt, og jeg haaber, at De, Hr. Oberst! kan indsee det Samme".

Obersten, som imidlertid var bleven noget rimeligere, bemærkede nu, at om end Sagen var ham urigtigt meddelt, forekom det ham dog, at jeg sagtens kunde have føjet Moderen og opfyldt hendes saa naturlige Ønske. Jeg spurgte

ham da, om han troede, at jeg, hvis jeg boede i Tydskland og fik i Sinde at ville have mit Barn døbt paa Dansk, vilde faae mit Ønske opfyldt. Herpaa blev han mig Svaret skyldig, men jeg veed vel af mange Aars Erfaring, at det er umuligt for en Tydsker at sætte sig i vort Sted og anvende den gamle Regel: „Hvad som helst I ville, at Andre skulle gjøre imod Eder o. s. v. Han mente, at det var urimeligt at tage det saa nøje med Kirkesproget ved en saadan enkelt Handling, men jeg forklarede ham, at hvad der under almindelige Forhold kunde være af mindre Betydning, maatte her i Slesvig, hvor der havde været saa megen Strid om Sproget, og hvor det danske, oprindelige Modersmaal saa tidt var blevet undertrykt, blive af en ganske anden Vigtighed, hvorfor det her var aldeles nødvendigt at give faste Regler.

Obersten spurgte nu, om der ikke ved det samme Barselgilde var forefaldet andre Ubehageligheder. Atter var det mig klart, at Manden var instrueret af Fru Kittel og følgelig falskt instrueret, og uagtet det var mig modbydeligt at skulle retfærdiggjøre mig ligeoverfor en Mand, hvem jeg ikke skyldte nogetsomhelst Regnskab, og som tilmed havde indledet Sagen paa en saa afskyelig Maade, kunde jeg dog ikke bare mig for at sige ham, at der ganske vist forefaldt en heftig Scene ved hint Barselgilde, som jeg forsaavidt var Skyld i, som jeg havde staaet i den urigtige Formening, at jeg var i Selskab med dannede Mennesker. Efter Middagsbordet, da alle Herrerne vare mere eller mindre beskjænkede, væltede de sig ind paa mig i Anledning af, at jeg lejlighedsvis var kommen til at udtale, at Slesvigerne vare Sønderjyder. Dette Ord faldt som en Gnist i et Krudtkammer, de betragtede det som en personlig Fornærmelse, og selv Damerne, navnlig Fru Kittel, raabte: „Das ist eine Beleidigung!" Forgjæves søgte jeg at forklare dem, at Slesvig i hele Oldtiden og Middelalderen i alle Dokumenter kaldes „Hertugdømmet Jylland" eller „Sønderjylland"

(Ducatus Juciæ, Jucia australis, Sunderjutland, Dat Hertochrike to Jutlande o. s. v.), og at det først var efter 1386, at Navnet „Slesvig" blev brugt om Hertugdømmet ved Siden af det gamle Navn. Jeg sagde dem, at som geografisk Betegnelse af den sydlige Del af Halvøen kunde dette Navn ikke afskaffes ved nogen Statsret, og at det var Uforstand og Uvidenhed at ville see en Fornærmelse deri, helst naar det brugtes af en Mand, der selv satte en Ære i at være en Jyde. Men alle disse Ord vare spildte, der var ikke Andet for mig at gjøre end at forlade Selskabet, hvilket dog ikke skete, førend Værten havde gjort mig en vistnok velment Undskyldning for sin Hidsighed. Alt dette*) fortalte jeg Obersten, som nu forlod denne Gjenstand for at udgyde en Strøm af Haansord imod „den kjøbenhavnske Pøbel", som efter hans Mening nu styrede Landet og hindrede Freden. Jeg søgte at ende denne ubehagelige Samtale og rejste mig flere Gange for at gaae, men Obersten kom stedse frem med nye Spørgsmaal og sagde flere Gange, at jeg havde let ved at gjendrive ham, naar jeg betragtede Alt, hvad Tydskerne havde skrevet, som Løgn, og kun, hvad Danske skrev, som Sandhed. Endelig bad han mig om at laane ham nogle tydske Bøger, „hvis jeg havde nogle, som ikke skjældte ud paa Preussen og Tydskland". Jeg gav ham nogle tydske Digterværker og gik min Vej.

Den 25de Juni. Preusserne fortælle nu allevegne, at Als skal angribes paa Mandag. Dette kan heldigvis ikke være ubekjendt for vore Folk. Her var Regimentsmusik i Gaarden om Eftermiddagen, men Spillemændene bleve til stor Morskab for mine Folk flere Gange af Regnen jagede til forskjellige Sider.

---

*) Jeg kunde have tilføjet, at nogle af Herrerne (uden Tvivl den værdige Richelsen med Sønner) lagde sig i Baghold udenfor Gaarden for at stene mig, men ved min Kudsks Aaandsnærværelse og Bachmanns Folks Advarsel undgik jeg Faren.

Den 26de Juni Søndag. Her var Altergang efter Prædiken. Mange Preussere i Kirken. Om Eftermiddagen sendte Obersten atter Bud til mig, og sagde — mere høfligt end i Forgaars —, at jeg maatte undskylde hans Paatrængenhed, men han kedede sig og vilde gjerne have forskjellige Oplysninger. Klog af Skade undgik jeg med stor Flid at komme ind paa Politiken. Han vilde have Oplysning om Danmarks Størrelse, Folkemængde, Hjælpekilder, Statsgjæld, om de vestindiske Besiddelser, om Grønland, Island og Færøerne m. m. M., hvoraf jeg drog den Slutning, at Preussernes Lyster ogsaa gaae i denne Retning. For mig maatte de gjerne tage alle disse fjerne Besiddelser, naar vi saa maatte beholde Slesvig i Fred. Thi for det Første vilde Vestindianerne og Islænderne aldrig kunne fortydskes, og for det Andet vilde Danmark ikke svækkes ved at miste dem. Herom sagde jeg dog Intet til ham. Begge Herrerne vare ogsaa meget nysgjerrige efter at vide, hvorledes det var gaaet til med min første Arrestation, som synes at have vakt megen Opsigt i den preussiske Lejr. Baade han og endnu mere Adjutanten, der er en skikkelig ung Mand, indrømmede, at det var en skammelig Behandling, jeg havde lidt, og at den Hensynsløshed, Man viste imod mig, var aldeles unødvendig.

Saasnart det var muligt, afbrød jeg Samtalen, da Oberstens hele hovmodige Væsen var mig utaaleligt. Han holdt en lang Tale om de danske Slesvigeres Mangel paa Gudsfrygt, hvilken han vilde bevise derved, at de ikke læse til Bords, førend de spise, og at han i Dybbøl i et Hus, som var forladt af Beboerne, havde fundet en gammel Bibel, som Man havde ladet ligge, medens Man havde reddet Penge, Fødevarer og deslige. At disse Exempler Intet bevise, vil Enhver see, men Oberstens Tale og Adfærd beviste, hvad jeg oftere har havt Lejlighed til at bemærke, at der blandt de højere preussiske Officerer hersker en vis udvortes Christendom, som ved alle Lejligheder skal bæres

til Skue, men som ikke hindrer dem i at træde alle Guds Bud under Fødder. Det samme væmmelige Hykleri, som den preussiske Konge lægger for Dagen, naar han takker „den retfærdige Gud" for det Held, hvormed han begjærer og plyndrer sin Næstes Hus og Gods, slaaer en Mængde uskyldige Mennesker ihjel, siger falsk Vidnesbyrd, bryder højtidelige Traktater og i det Hele tjener denne Verdens Afguder, dette Hykleri maa naturligvis ogsaa udbrede sig blandt hans Tjenere. Præsterne have vi lært at kjende, da DHrr. Landmesser og Bollert vare her.

Saasnart jeg havde forladt Obersten, kom en General (Bittenfeld) i et meget elegant Kjøretøj ind i Gaarden. Det lod til, at han havde vigtige Ting at tale med Obersten om, og Vognen holdt i et Par Timer for Døren. Vi bemærkede efterhaanden adskillige ildevarslende Symptomer, f. Ex. at Tjenerne, som talte sammen i Gaarden, idelig kastede betydningsfulde Blikke ind ad Vinduerne til mig, at Ordonnanser ilede frem og tilbage, og at tilsidst adskillige Soldater med paasat Bajonet kom ind i Gaarden. Jeg tænkte derfor strax, at jeg atter skulde arresteres, og næppe var Generalen kjørt, før Oberstens Adjutant kom ind med den Melding, at jeg maatte gjøre mig færdig for at føres bort. Grunden kunde han ikke sige mig. Han var meget forlegen og ilde tilmode ved det Hverv, som var ham paalagt, forsikkrede, at han aldrig før havde været i en saa ubehagelig Stilling, og bad mig gjentagende om, ikke at blive vred paa ham. Jeg beroligede ham med, at ham havde jeg aldeles Intet imod, og at jeg, som han vidste, nu var vant til den preussiske Behandling og derfor ikke tog mig Sagen saa nær. Mit Tøj havde jeg i Forvejen indpakket, var altsaa strax færdig og besteg min egen Vogn, som Man havde havt den Godhed at lade forspænde med preussiske Træheste. Obersten kom i det sidste Øjeblik ud for at sige til mig: „Sie werden nur internirt", hvilket jeg forstod saaledes, at jeg denne Gang ikke skulde i et Tyvehul,

en Forklaring, som Obersten erklærede for rigtig. En Lieutenant med 2 Mand fik Ordre til at bevogte mig paa Vejen, men den ene Soldat maatte dog atter stige af Vognen, formodentlig for at vi Andre kunde sidde bedre. Lieutenanten var meget flink og forsikkrede, at jeg denne Gang vilde blive behandlet „mit Rücksicht". Vi kom ikke til Flensborg før henimod 11, holdt udenfor Kommandantens Dør, hvor jeg skulde „afleveres", og jeg blev nu af 2 Mand transporteret til Raadhusgaarden. Her modtoges jeg af den nye Arrestforvarer, som er kommen i Stedet for Arnoldi, der er afsat og bortjaget. Lokalet var mig altfor vel bekjendt, og jeg førtes opad Vindeltrappen i Baggaarden til Cellerne i øverste Etage. Just som jeg vilde gaae op i mit Logis, kom min Lieutenant for at tage en pæn Afsked med mig. Jeg takkede ham for hans Høflighed og bad ham at hilse Oberst Witzleben, at jeg blev „internirt" i det samme Hul, som jeg havde beskrevet ham, da vi sidst talte sammen. Først vilde Arrestforvareren lukke mig ind i en Celle, som allerede var „belagt" med en vis Jebens, der omtales i Blaunfeldts Skrift og skal have hensiddet i flere Maaneder som dansk Spion. Da Luften i dette Hul var aldeles fordærvet, og der paa Brixen kun er Plads til een Person, bad jeg, om jeg ikke kunde faae en Celle for mig selv. Dette indrømmedes mig, men Arrestforvareren ventede „mange af D. Hrr.", og maatte derfor stuve flere Tyve sammen i eet Hul. En pjaltet Arrestant, som laae i den sødeste Søvn, blev med det venlige Tilraab; „heraus!" anmodet om at vige Pladsen for mig. Stakken vilde gjerne have trukket sine Benklæder paa først, og Pigen, som fulgte med for at holde Lyset, bad for ham og bemærkede: „das ist so genirt", men der hjalp ingen Snak, Tyven maatte ud, som han var, og jeg kunde nu indtage hans Plads paa den væmmelige Madrats, der havde tjent ham til Leje. Et betydeligt Fremskridt til det Bedre var det dog, at jeg denne Gang maatte beholde Lyset, og Pigen bragte mig endog en

dansk Bog, men Luften i den lille Celle var saa slet, at jeg maatte lade det lille Vindue over Brixen staae aabent hele Natten, hvorved jeg paadrog mig en slem Forkølelse. Midt om Natten mærkede jeg af den stærke Tummel i Gaarden og paa Trapperne, at der indbragtes flere Ulykkesfæller, og jeg brød mit Hoved med at gjætte paa, hvem det kunde være. Det var en lang Dag. Jeg havde begyndt den som Ordets Forkynder for en talrig og andægtig Menighed, og endte den nu som en ussel, retløs Forbryder i et Tyvehul, bevogtet af en Meneder. Men i begge Skikkelser tjente jeg jo min Gud, min Konge og mit Fædreland.

D. 27. Juni. Arrestforvareren, som viste sig med det trefarvede Baand i Knaphullet, kom tidlig om Morgenen og lukkede Døren op til Korridoren, saa at jeg kunde gaae ud til de andre Fanger. Jeg fik netop Tid til at tale med min Nabo, Pastor Roth fra Varnæs, som er kommen inat tilligemed en gammel Sømand Drejer fra Blaakrog. Disse to Arrestanter bleve begge stuvede sammen i en Celle, hvor der i Forvejen laae en Tyv. Denne blev uden Omstændigheder jaget ud, det skidne Lagen, hvorpaa han laae, blev vendt, og nu kunde begge Herrerne indtage hans Plads. Gamle Drejer var yderst opbragt over den Tort, at skulle behandles som en Forbryder, men fandt en stor Trøst deri, at han havde sin Præst, der tilmed var hans Byesbarn (fra Ærøskjøbing) hos sig. Grunden til hans Fængsling maatte være den, at han boer ved Blaakrog, hvor en Del af de til Overgangen til Als bestemte Baade ere samlede. Altsaa sluttede vi, at nu skulde den gaae for sig. Kort efter kom Kommandanten, Oberst Studnitz, en gammel, skikkelig Mand. Han gjorde et Slags Undskyldning, fordi Man havde givet mig et saa slet Kvarter, og spurgte mig, om det ikke vilde være mig behageligt at dele Værelse med Pastor Roth samt med Præsterne fra Ullerup og Sottrup, der skulde komme op ad Formiddagen. Herimod havde jeg naturligvis Intet at indvende, og Obersten bemærkede nu,

at „Humanität und Christenthum" paalagde ham at behandle mig „mit Rücksicht auf Ihren geistlichen Stand". Vi bleve nu af Kommandanten selv førte til et Værelse indenfor Vagtstuen i Bankens Bygning, hvor der fandtes Senge og ordentlige Møbler. Det blev paalagt den vagthavende Underofficer at laane os Skrivematerialier, naar vi behøvede dem, og det tillodes os at lade hente Mad hos den ligeoverfor boende Vært i Raadhuset. Opad Formiddagen kom Pastor Fejlberg fra Ullerup, hvorimod Krog Meyer fra Sottrup ved en Generals (Witzingerodes?) Forbøn havde faaet Tilladelse til at blive hjemme under Bevogtning. Værten i „Rathskeller", Hr. Colding, en af Flensborgs hæderligste Borgere, sendte os Middagsmad, og da Fejlberg, som antog, at det var for Betaling, lod Pigen sige til Colding, at det var hans Fødselsdag, og at han derfor ønskede en Flaske Vin, fik vi ikke blot en udmærket Vin, men Colding sendte Bud, at han ønskede at drikke et Glas med Fejlberg. Denne gik da hen til Vinduet, drog det for de nederste Vinduer anbragte Forhæng tilside og nikkede til Hr. Colding. Dette blev bemærket hos den bekjendte Hjemmetydsker Callsen, som boer ved Siden af Banken, og hos hvem Kommandanten har Kvarter, og det voldte os senere Ubehageligheder. Da Ingen havde forbudt os at see ud paa Gaden, bleve vi Vidner til, at en Mængde danske Patrioter indbragtes som Arrestanter. De bleve længe holdende udenfor Kommandantens Dør, hvor en Masse Pøbel samledes. Derfra førtes de til Raadhuset og derfra igjen ned ad Gaden imod Nord. Vi kjendte den gamle Cancelliraad Jepsen, Doktor Vedel, Farver Jørgensen og Flere, og vare glade ved, at vi vare komne om Natten og derved befriede for at være til Spot for Pøbelen fra „Syden" af Flensborg, der jo tildels er oprørsksindet.

Fejlbergs Fængsling var kun af kort Varighed. General Goeben, som ligger i Ullerup, har anvendt sin Indflydelse saa vel, at Fejlberg allerede samme Dag blev fri=

given og kunde kjøre hjem med sin egen Vogn, som endnu var i Byen.

D. 28. Juni. Om Formiddagen fik Roth og jeg Visit af Kommandanten, som spurgte, om vi savnede Noget, og tillod os at skrive hjem; men kort efter kom hans Adjutant, en ung, indbilsk Herre, som vistnok kun var sendt for at see, om der Intet manglede os, men som nu vilde gjøre sig vigtig paa egen Haand. Han gjorde meget Væsen af den Forseelse, at vi havde seet ud igjennem Vinduet og havt „Verkehr" med Gjenboen, var meget vred over, at vi havde faaet Aviser fra Bankkasserer Torm (der desuden havde forsynet os med gode Sengeklæder), og sagde, at hvis vi gjorde noget Lignende i Fremtiden, skulde vi, ligesom de andre Fanger, blive hensatte i et Pakhus, „saa skulde Lysten nok forgaae os". Efter disse behagelige Yttringer spurgte han, om der ellers var Noget, vi ønskede. Jeg sagde, at vi ønskede Tilladelse til at spadsere i Bankkasserens Have for at trække frisk Luft. Lieutenanten svarede: Nej, derom kunde der aldeles ikke være Tale. Naar vi havde været arresterede i 14 Dage og i den Tid opført os godt (!), saa kunde vi indgive „ein Gesuch" derom. Hermed gik han, og vi maatte beholde vor Harme over at skulle behandles paa den Maade af en saadan ung Laban, hos os selv. Men næppe et Kvarter efter indtraadte en Underofficer med den Melding fra Kommandanten, at nu kunde vi spadsere i en Time, dog ikke i Hr. Torms, men i den bekjendte Funkes Have. Vi fik 2 Mand med uden Gevær, som aldeles ikke generede os. Hr. Torms gamle Pige, som opvartede os og tog hjertelig Del i vor Skjæbne, meldte os, at vi ikke længere maatte faae Mad fra Coldings, da Arrestforvareren, som tog en god Betaling derfor af Arrestanterne, havde sat sig derimod. Der var betydeligt Røre paa Gaden, men vi turde ikke længere see igjennem Vinduerne. Vore Tanker vare naturligvis stadigt ved Alssund, men vort Haab var større end vor Frygt.

D. 29. Juni. Tidlig om Morgenen bragte Pigen os det Rygte, at Als skulde være tagen om Natten, men hun troede det ikke. Snart kunde vi imidlertid gjennem de øverste Vinduer see, at der udhængtes trefarvede Flag fra Raadhuset og et Par andre Huse, vistnok et saare ildevarslende Tegn, men der var aldeles ingen Pøbel eller anden Tummel paa Gaden. Formiddagen tilbragte vi derfor under en overordentlig pinlig Spænding, som kun Den vil kunne gjøre sig det rette Begreb om, der under lignende Forhold har siddet i et Fængsel. Hvor rimeligt forekom det os ikke, at Preusserne vel vare gaaede over til Als i deres Baade, men at de dels i Sundet, dels paa Øen havde faaet en saadan Modtagelse af vore tappre og aarvaagne Krigere, at Sejren forvandledes til et Nederlag!

Endelig traadte hen paa Eftermiddagen den gamle Kommandant ind til os med de Ord: „Alsen ist genommen!" Han syntes hverken glad eller bedrøvet, men sagde os kun med faa Ord, at Generalkommandoen havde givet Ordre til at sætte os i Frihed. Det var meget vanskeligt for os at faae en Vogn, da en stor Mængde sejrsglade Tydskere fra Hamborg og Preussen vare komne med Jernbanen for at tage til Krigsskuepladsen, saa at der endog skal være betalt indtil 20 pr. Dalere for en Vogn til Sønderborg. Ved Hr. Coldings og andre Patrioters overordentlige Velvillie fik vi endelig en Vogn til Hostrup, hvorfra den brave Sognefoged Petersen, der denne Gang havde delt vor Skjæbne, lovede at befordre os videre.

I Flensborg vare alle troe Borgere opfyldte af Sorg over Dagens ulykkelige Begivenhed, og uagtet Efterretningerne endnu vare yderst forvirrede og selvmodsigende, blandede der sig dog Harme i Sorgen. At Overkommandoen paa Als vidste, at en Landgang vilde blive forsøgt igaar eller idag, følger ikke blot deraf, at alle Mennesker i Sundeved vidste det — og der var jo indtil Vaabenhvilens Udløb næsten uhindret Samfærdsel mellem Als og Sunde-

ved —, men det er til Overflod klart deraf, at der fra Flensborg er sendt en Mand til Als med Melding derom. Og dog hedder det, at i det Mindste nogle Afdelinger ved Kysten bleve fuldstændig overraskede! Hvorledes er dette tænkeligt? Vidste Overkommandoen, vidste Officerer og Mandskab, hvad der stod paa Spil, hvorledes kunde de saa blive overraskede? Her kunde der jo dog — 2 Dage efter Vaabenhvilens Udløb — ikke være Tale om Udmattelse. Og hvor vare vore Krigsskibe, hvor var Rolf Krake?

En Del danske Fanger kom til Flensborg, inden vi forlode Byen. Jeg saae nogle Hundrede, som bragtes ind i den danske Kirke, men jeg kunde ikke faae Lov at tale med dem. De brave Borgere vare strax tilrede med Levnetsmidler af alle Slags. En Vinhandler, som ved tidligere Lejligheder har vist sig tydsksindet, men nu synes at have sadlet om, sendte Bud til Coldings, medens vi vare der, og tilbød et Parti Vin til de danske Officerer. Men Colding svarede: „Vore Officerer skulle nok faae den Vin, de ville drikke."

Udenfor Nystad mødte vi atter en stor Transport af danske Fanger. De gjorde Holdt, og vi talte med Adskillige, uden dog at kunne faae Noget at vide af det, der laae os mest paa Hjerte. Det var lige i Tusmørket, og det fejler ikke, at jo Flere benyttede Lejligheden til at knibe ud, især, da Ulanerne og Kuirasſererne, som skulde bevogte dem, ingenlunde førte noget strengt Tilsyn.*)

*) En ung Student, Søn af Pastor Fejlberg i Ullerup, havde lige kort før Angrebet paa Als indfundet sig som Frivillig ved Armeen. Han fik en mat Kugle for Brystet, saa at han laae som død. Da Preusserne skulde opsamle de Døde, kom han til Live, idet Kuglen havde ramt et Metalspænde, og det viste sig, at den Officer, som tog ham til Fange, havde ligget i Kvarter i Ullerup Præstegaard. Den unge Fejlberg blev derfor af ham forsynet med nogle Penge, og ved disses Hjælp lykkedes det ham paa en snild Maade at faae en Arbejders Klædning i Flensborg. Efter mange Æventyr og Farer kom han lykkeligt over Lybeck til sit Regiment.

Imellem Holdbi og Søgaard mødte vi Kammerherre Heltzen med Familie, og vi hørte nu i Kroen, at vor Amtmand baade er afsat og udviist fra Slesvig. Saa vil vor Time ogsaa snart slaae. Sognefoged Petersen modtog i sit Hjem, hvor vi ankom Kl. 2 om Natten, Underretning om, at ogsaa han er afsat som Sognefoged. Han er ved frejdigt Mod og synes endog glad over, at han denne Gang har gjort os Selskab. Som Grund til hans Arrestation angives, at han under Vaabenhvilen har været paa Als for at virke til Ægtvognenes Hjemsendelse.

I Felsted fandt vi et Par Tofter ved Byen bedækkede med Pikkelhuer og Tornistre, som Preusserne have ladet ligge, da de gik til Als. Min Vogn maatte med en Del andre i Morgenstunden kjøre til Als med disse Sager. Karlen kom tilbage den følgende Nat og gav en sørgelig Skildring af, hvad han har seet og hørt. Der laae endnu mange Døde langs med Vejene, og det synes afgjort, at vore Folk, efter at de først vare blevne samlede, have gjort en tapper Modstand, saa at den største Del af Armeen har kunnet indskibe sig ved Kegenæs. Nogle mene idag, at Halvøen Kegenes endnu ikke er tagen af Fjenden. Bønderne tro almindeligt, at Als er tagen ved Forræderi. De paastaae, at vore Folk havde besat Kysten saa svagt, at de ikke kunde gjøre nogen Modstand i det første, afgjørende Øieblik, og at en Del Officerer holdt Gilde om Aftenen og derfor laae i dyb Søvn, da Angrebet skete. Andre sige, at General Steinmann forlangte Forstærkning, fordi han ikke havde Folk nok, men at Overkommandoen ingen vilde sende ham. Fremtiden vil opklare disse Gaader, thi Indtagelsen af Als er en saa uendelig stor Ulykke for hele Fædrelandet, at Folket med fuldeste Føje kan forlange klart Lys i Sagen.

D. 1. Juli. En stor Mængde Tropper drog her igjennem Byen for at gaae nordpaa. Det var forfærdeligt for os at høre deres Sejrssange og see de erobrede danske Kompagnifaner, thi nu syntes det os, at endogsaa Æren

er tabt! Vi fik i Indkvartering en Bataillons Stab af 35te Regiment (Major Fragstein og Adjutanten Lieutn. Schlüter), senere tillige de Ziethenske (røde) Husarers Stab, nemlig Oberstlieutenant Kalkreutz, en Major, en Adjutant og en Læge, saa at vi havde 6 Officerer, 20—30 Mand og ligesaa mange Heste. Officererne vare høflige og lette at tilfredsstille, men jeg havde aldeles ikke Lyst til at tale med dem. Major Fragstein sendte Bud efter mig for at faae at vide, om „Rother Krug" var det Samme som Røde Kro, og jeg hørte ved den Lejlighed, at de Alle nu drage til Lille Bælt, saa at det vel nu skal gaae løs paa Fyn. Der gik ellers idag Rygter om, at Østrigerne havde forsøgt et Angreb, men vare slaaede tilbage med stort Mandefald, hvorfor de havde forlangt Hjælp af Preusserne. Efterat Fjenden med saa stor Lethed har taget Als, vort sidste og bedste Værn, troer han sig uimodstaaelig, og desværre! vi troe snart det Samme.

D. 2. Juli. Alle de fjendtlige Tropper droge bort om Morgenen. Vi havde Besøg af en Bekjendt fra Als, som indtil Bombardementet boede i Sønderborg, siden i Ulkebøl. Ogsaa han talte om Overrumpling og Forræderi, skjøndt det jo er afgjort, at Gen. Steinmann har gjort et meget hæderligt Tilbagetog.

Hos Bønderne her hersker nu en meget nedtrykt Stemning, og er det vel at undres over? Tabet af Als er uden Tvivl Danskhedens Dødsdom. Hidtil har Man fra tydsk Side altid udtalt, at Man vilde lade Danmark beholde Nordslesvig. Nu hedder det, at Kongen af Preussen aldrig vil give Slip paa Als, og saa giver han ej heller Slip paa Sundeved. En saa grændseløs Ulykke har ingen tro Mand eller Kvinde i denne Egn hidtil frygtet eller forestilt sig.

De danske Aviser gjøre sig megen Umage for at fremstille Kampen den 29de i et taaleligt Lys, og de rose Steinmann for den Ro og Tapperhed, hvormed han førte Levningerne af Hæren i Sikkerhed. Ogsaa Rolf Krake er jo

bragt uskadt ud af Ilden, i Sikkerhed, ligesom det nørrejydske Armeekorps, men naar der føres en Kamp paa Liv og Død for Fædrelandets Tilværelse, saa har dog vistnok baade Armeen og Flaaden en anden Bestemmelse end den: først og fremmest at bringes i Sikkerhed. Gud give os i vor Ulykke den Trøst, at der er gjort, hvad der kunde gjøres!

Om Aftenen kom min Søn atter hjem fra Haderslev, da Øvrigheden har forbudt Lærerne at fortsætte den private Undervisning, som de have givet uden Vederlag. Det er et nyt Vidnesbyrd om Betydningen af de tydske Klager over, at der ikke maatte oprettes tydske Skoler i de blandede Distrikter!

D. 4. Juli. Nogle Preussere, som jeg traf ved et Sygebesøg, pralede frygteligt af deres Bedrifter d. 29de. Ja, nu have de Grund til at prale! De ere nok gaaede over paa 5 Steder, og Fortællingen i de danske Blade om en Pontonbro, som i et Nu blev ført over Sundet ved Dampkraft, synes greben ud af Luften. Men ere da Nætterne paa denne Tid af Aaret saa lange og saa mørke, at vore Søfolks Brandvagter ikke skulde kunne mærke, hvad der var i Gjære, naar de vidste, at et Hovedangreb forestod?

D. 5. Juli. Det gaaer Slag i Slag, og Knuden strammes altid haardere. Da jeg idag kom fra Kirkegaarden, hvor jeg havde holdt en Ligtale, fortalte Man mig, at en af de nye Gendarmer havde spurgt efter mig og var reden om i Præstegaarden. Ved min Hjemkomst bragte denne Person, der paatog sig en uforskammet protegerende Mine, mig den mundtlige Ordre fra Civilkommissærerne, at jeg havde at møde i Flensborg d. 8de Juli. Først da jeg havde underskrevet en Erklæring herom, fremdrog han en Skrivelse med Civilkommissærernes Segl af følgende Indhold:

„Ew. Hochwürden werden hiedurch ersucht, Sich am 8ten d. Mts. um 12 Uhr, auf dem Bureau der obersten Civil-

behörde in Flensburg einzufinden, um zu vernehmen, was mit Ihnen zu reden ist. Im Fall Ihres Nichterscheinens haben Sie die Folgen Ihres Ungehorsams zu tragen.

Flensburg den 4ten Juli 1864.

Im hoheren Auftrage

Dr. Rehhoff."

At dette betyder Afsættelse, derom tvivler jeg ikke et Øjeblik. Jeg er nu blot spændt paa, under hvilken Form den skal komme. Uagtet Man kan vente Alt fra den Kant, er den sidste Passus i Skrivelsen dog paafaldende ved sin Uforskammethed. Hvad berettiger Hr. Rehhoff til at forudsætte, at jeg i dette Tilfælde ikke vil lyde, naar jeg engang har lovet Lydighed? Men maaskee er dette den preussiske Cancellistil.

D. 7. Juli. Efterretningen om, at jeg skal møde i Flensborg, har frembragt en stor Bevægelse i Sognet. Man har idag sammenkaldt et Møde, og Resultatet blev, at en Deputation af 3 Mænd imorgen tidlig drager til Flensborg for at tale med Civilkommissærerne, inden jeg skal møde. Mærkeligt nok var den Mand, som først tilbød at ville drage afsted, en Svigersøn af den ivrigste Slesvigholstener i Sognet. Men der skal ogsaa flere Gange være forefaldet heftige Scener imellem ham og Svigersønnen. Jeg har forøvrigt altid staaet paa en god Fod med den Gamle. Jeg gjorde en Runde i min Mark og i min Have. Aldrig har Kornet staaet bedre, aldrig har Haven været skjønnere end iaar.

Jeg havde Bud i Varnæs. Pastor Roth er ligesom jeg tilsagt til at møde for Civiltyrannerne imorgen.

D. 8. Juli. Vi (ɔ: Pastor Roth og jeg) kjørte tidlig til Flensborg og besøgte først Pastor Graae, hos hvem vi erfarede, at Civilkommissærerne have deres Bureau der i Huset. Vi mødte paa Slaget 12 og førtes ind i en Stue, hvor vi ventede ½ Time. Imidlertid forefaldt her en meget komisk Scene. En ung Mand med Spidskjole og hvidt

Halsbind traadte med mange dybe Buk ind til os og begyndte paa en zirlig Tale, hvis Indhold var, at vi havde vist ham den Gunst og Naade at udnævne ham til Hovedpræst i Tønning.*) Han var nu kommen, fordi han vilde aflægge „seinen verbindlichsten Dank" og underdanigst anbefale sig til vor Bevaagenhed og Tillid, hvilken han haabede at skulle vise sig værdig til o.s.v. Det var stor Skade, at vi ikke vare oplagte til at lade ham blive i Vildfarelsen, men sagde ham, at vi — langt fra at være kongelig-kejserlige Civiltyranner — kun vare slesvigske Præster. Han tog nu Plads hos os, men da jeg meddelte ham, at vi vare „citirt" til at møde Kl. 12, blev han pludselig uhyggelig tilmode ved vort Selskab og ilede „sans adieu" ud af Stuen.

Strax efter kom Præsterne Fejlberg og Krog Meyer, der havde modtaget samme Ordre som vi, og lidt efter indtraadte Dhr. Rehhoff og Godt ledsagede af Advokat Christensen, der nu fungerer som Chef for det gejstlige Departement.**)

Hr. Godt, der under hele Forhandlingen ikke yttrede noget Ord, og Hr. Christensen toge Plads i Sofaen, Hr. Reh-

---

*) Ifølge Forordningsbladet er under 16. Juli Kand. Hessen udnævnt til Hovedpræst i Tønning.

**) Hr. Christensen „gjorde under det forrige Oprør Tjeneste i Oprørsarmeen, studerede derefter slesvigsk Ret i Kjøbenhavn og tog Examen i Flensborg, hvorefter han blev ansat som Amtssekretær hos Amtmanden over Flensborg Amt. For denne hyklede han en saadan Loyalitet, at han formaaede Amtmanden til at anbefale ham til en Advokatur, men da han havde opnaaet denne, begyndte han meget snart at lægge andre Tilbøjeligheder for Dagen, saavidt han kunde gjøre det uden Fare. Ved hans Bryllup foretoges der en Indsamling af Penge til den tydske Flaade. Men da der i den Anledning blev optaget Forhør, benægtede han at have lagt Mærke dertil. Efter Krigens Udbrud forestod han Proklameringen af den augustenborgske Prætendent i Byen Garding. Denne Mand har nu Bestyrelsen af Kirke- og Skolevæsenet i Hertugd. Slesvig og er tillige bleven udnævnt til Medlem af Hertugdømmets øverste Domstol, Appellationsretten." (Meddelelser om Begivenhederne i Slesvig o.s.v., S. 29).

hoff for Enden af Bordet. Den Sidste holdt nu et Foredrag, hvori han udviklede, at det som en Følge af Krigens Gang nu maatte betragtes som afgjort, at Slesvig for evige Tider var adskilt fra Danmark, „for saavidt Mennesker kunde dømme herom"; men heraf fulgte efter Civilkommissærernes Opfattelse, at ingen Embedsmand kunde beholdes i Landet, som endnu ansaae sig for at staae i et undersaatligt Forhold til Kongen af Danmark. Han skulde derfor paa Civilbestyrelsens Vegne forelægge os nogle Spørgsmaal, paa hvilke han maatte forlange et bestemt Svar. Det første Spørgsmaal, som han oplæste, lød saaledes: „Ob Sie Sich durch den Homogialeid, welchen Sie dem Könige Christian dem Neunten geleistet haben, noch in irgend einer Beziehung gebunden halten?"

Vi svarede Alle som Een, at naar der forlangtes et bestemt Svar, maatte dette blive Ja, hvortil jeg føjede, at vi saa maaskee kunde spare Dhr. den Ulejlighed at fremsætte de øvrige Spørgsmaal. Heri erklærede Hr. Rehhoff sig for ganske enig med mig, men spurgte os, om vi ellers havde Noget at bemærke. Pastor Roth tog nu Ordet, efterat have forlangt og erholdt Tilladelse til at tale Dansk, og bemærkede, at efter hans Anskuelse kunde Ingen løse os fra vor Ed, uden Den, til hvem den var aflagt. Jeg erklærede mig af samme Mening og udtalte, at det forekom mig for tidligt at stille et saadant Spørgsmaal til os, thi Krigen var jo endnu ikke til Ende; dens Udfald stod i Guds Haand. Var det Guds Villie, at Kongen skulde miste hele Slesvig, vilde Hs. Majestæt naturligvis løse saavel Embedsmænd som andre Undersaatter fra deres Troskabsed, men saalænge dette ikke var skeet, maatte hans Højhedsret over Slesvig altid være ham forbeholdt. Kun under denne Forudsætning havde vi lovet Civilbestyrelsen Lydighed. Hertil bemærkede Rehhoff kun, at denne Opfattelse af Sagen ikke var Civilbestyrelsens. Pastor Fejlberg yttrede, at det jo var muligt, at Kongen af Danmark med sit hele Rige vilde indtræde i det tydske For-

bund, og da vilde Sagen stille sig ganske anderledes; men hertil svarede Rehhoff, at det ikke var hans Hensigt at indlade sig paa saadanne politiske Spørgsmaal. Fejlberg spurgte nu, om han, naar han — „fordi han ikke vilde være Meneder" — mistede sit Embede, kunde gjøre Regning paa Pension. Rehhoff svarede, at i saa Fald maatte han indgive en Ansøgning om Entledigelse med Pension. Hertil erklærede dog Fejlberg, at han ikke havde nogen Lyst, og vi Andre bade Hr. Rehhoff om at lægge Mærke til, at vi ikke vilde søge vor Afsked, hvorved vi i høj Grad vilde handle imod vore Menigheders Ønske. Hr. Christensen udtalte endnu paa Pastor Roths Opfordring, at Grunden til vor Entledigelse skulde blive anført i selve Afskeden, „der jo vilde være særdeles hæderlig for os". Vi afbrøde nu Samtalen og forføjede os bort.

Den hele Underhandling maatte nødvendigt efterlade et forargerligt og modbydeligt Indtryk, thi hvad var det egentlig, som skete? To Præster, som udgive sig for christelige, forlange af 4 andre christelige Præster, at de skulle erklære sig villige til at bryde deres Embedsed! Og dette uden mindste Omsvøb, som om det var Noget, der ganske fulgte af Sagens Natur. Det havde ganske vist været en let Sag for os, ved nogle simple Kontraspørgsmaal at bringe disse menederske Præster til at slaae sig selv paa Munden, men derved vilde vi have vist dem større Agtelse, end de fortjente. Dette, at den slesvigske Kirkes Bestyrelse lægges i Hænderne paa Mænd som Rehhoff, Godt og Christensen, og at disse ikke paa anden Maade ere i Stand til at faae de troe Præster fjernede, end ved at stille en saa skjændig og ligefrem gudsbespottelig Opfordring til dem, vil altid være i høj Grad betegnende for det hele tydske Herredømme, hvormed vort ulykkelige Fædreland nu hjemsøges. Selv den tydske Videnskabelighed vil ikke ved noget Sofisteri kunne bringe en saadan Fremfærd i Samklang med Ærens og Retfærdighedens, end sige med Christendommens Love,

og naar engang dette Aars og denne Krigs Historie skal optegnes, saa ville hine tre Mænds Navne betegnes for Efterverdenen med det fortjente Brændemærke.*)

---

*) Den Instrux, hvormed Dr. Rehhoff og de forskjellige Kirkevisitatorier vare forsynede, og hvorefter de handlede, lyder saaledes:

„Das Ende der Waffenruhe und der Wiederbeginn der Feindseligkeiten unter wesentlich veränderten Umständen machen es nothwendig, daß wir uns der Gesinnung aller derjenigen Beamten versichern, welche mit Rücksicht auf einen früher geleisteten Eid sich uns bisher nur bedingungsweise unterworfen haben. Es kann uns forthin mit derlei Unterwerfungserklärungen nicht gedient sein, wir müssen vielmehr einen Jeden, der sich in seinem Gewissen der dänischen Regierung gegenüber gebunden fühlt, auffordern, dieses Verhältniß zu lösen oder sein Amt freiwillig niederzulegen.

Flensburg den 2. Juli 1864.

Die Kaiserlich Königlich Oesterreichische und Königlich Preussische oberste Civilbehörde im Herzogthum Schleswig.

Frhr. v. Zedlitz. Gf. Revertera.

Foruden det ovenfor anførte Spørgsmaal til de troe Embedsmænd, om de endnu i nogen Henseende ansaae sig for bundne ved deres Troskabsed, fremsattes senere i lignende Tilfælde følgende:

2) Ob Sie vielmehr jetzt jedes Verhältniß zu dem Könige von Dänemark und zur dänischen Regierung als nunmehr gänzlich gelöset und Sich in Ihrem Gewissen jeder Verpflichtung gegen dieselbe und jeder Abhängigkeit von derselben enthoben fühlen?

3) Ob Sie Sich hinsichtlich der Staatsangehörigkeit als gänzlich geschieden von dem Königreich Dänemark oder dem dänischen Staate und jeder Verpflichtung gegen Dänemark enthoben ansehen?" (See „Meddelelser om Begivenhederne i Slesvig" o. s. v., S. 148—49).

Forsaavidt som Nogen vil finde en Undskyldning for Rehhoff og Godt i den Omstændighed, at de handlede efter deres Instrux, saa maa hertil bemærkes: dels, at der gives Tilfælde, hvor Redskabet for en slet Gjerning fortjener den samme Foragt som Den, der bruger det, dels, at det synes mere end rimeligt, at de nævnte tvende Mænd ikke ere blotte Redskaber. Det Sandsynlige er, at Rehhoff i Forening med Godt har baade udtænkt og affattet Instruxen. — Ved det berygtede, i Historien maaskee eneståaende Hyrdebrev, hvorved den senere Superintendent Godt anordnede Takkefesten den 4. Decbr., har denne Mand overtruffet baade Rehhoff og sig selv.

Det umiddelbare Resultat af Forhandlingen var, at vi gik hen til en Sadelmager og kjøbte os Rejsekufferter. Pastor Roth og jeg hilste paa vor gamle Biskop og bevidnede ham vor Taknemmelighed for hans Fasthed. Ved min Hjemkomst erfarede jeg, at uagtet Deputationen fra mine Sognefolk drog herfra imorges Kl. 4, kom den dog for silde, thi den tydske Kromand havde været endnu tidligere oppe og skal i Flensborg have talt med Godt. De danske Bønder fik ingen Audiens hos Civilkommissærerne, men de indgave deres Andragende skriftligt i Bureauet.

D. 9. Juli. Hele Dagen ventede jeg paa min Afsked, som dog ikke kom. Jeg modtog Besøg af en stor Mængde gode danske Mænd herfra Sognet. Saa dybt det end smerter dem, at de skulle miste deres Præst, ere de dog Alle aldeles paa det Rene med, at jeg maa være bunden ved min Ed til Kong Christian den Niende, indtil han selv løser mig fra den.

D. 10. Juli. Søndag. Lige indtil det Øjeblik, da jeg gik ind i Kirken, ventede jeg, at jeg paa en eller anden Maade skulde modtage Forbud mod at prædike. Rygtet om Gaarsdagens Begivenhed havde samlet en talrig Menighed. Jeg havde været tvivlraadig om, hvorledes jeg skulde tale, da jeg ikke vidste, om min Prædiken blev en Afskedsprædiken eller ikke. Af Evangeliet om Bespisningen af de 4000 Mennesker, som havde tøvet hos Herren i Ørken og underfuldt bleve mættede, da Nøden var størst, tog jeg Anledning til at tale over Habakuk 2, 3: „Om Herren tøver, da bi efter ham, thi han skal visselig komme og ikke blive borte“. Enhver, der læser, hvad Profeten (især i 1ste Kap.) siger om Chaldæerne, maa tilstaae, at han her afmaler Preusserne saa livagtigt, som om han havde havt deres Angreb paa os for sine Øjne.*)

*) — — „Forundrer Eder, thi jeg gjør en Gjerning i Eders Dage. I skulle ikke troe den, naar den fortælles. Thi see, jeg oprejser

Desto større Kraft er der i den Trøst, hans profetiske Ord give, naar han raaber Vee over Voldsmændene og forkynder deres Undergang, naar han udraaber: „Fordi Du har røvet mange Folk, skulle de Øvrige røve Dig; thi vee Den, som er begjærlig med en ond Begjærlighed, for at redde sig fra Ulykkens Vold! Du raadslog skammeligt for dit Huus, idet Du forkortede mange Folk og syndede imod din egen Sjæl! Vee Den, som bygger en Stad med Blod og bereder et Land med Uret!"

Anvendelsen paa vort Fædreland og dets Fjender lod jeg Tilhørerne selv gjøre, og de gjorde den.

Om Aftenen var der stor Bevægelse i Sognet. Resultatet blev, at næsten enhver Mand endnu igaar underskrev et Andragende til Civilbestyrelsen om, at jeg maatte forblive i mit Embede. Tre Mænd ville i Morgen drage til Flensborg og ikke forlade Byen, førend de have talt med Zedlitz. Herom talte dog Ingen til mig før senere.

D. 11. Juli. Vi fik atter Indkvartering, nemlig en Grev Reichenbach, som er Kompagnichef ved 55. Regiment, samt nogle Menige og Heste. Deputationen herfra blev først afviist i Civilkommissærernes Bureau, men opsøgte Hr. v. Zedlitz i hans Bolig. I Forgemakket fortalte Man, at Monrads Ministerium er aftraadt, at Bluhme og Karl Moltke danne et nyt Ministerium, og at Følgen deraf maaskee turde blive en Fred med Preussen, som skaffer os Slesvig tilbage (?).

Chaldæerne, et bittert og hastigt Folk, som gaaer frem, saavidt som Landet er, at indtage Boliger, som ikke høre det til. Det er græsseligt og forfærdeligt, dersom det faaer Ret og Højhed. Dets Heste ere lettere end Leoparder, og deres Tænder ere skarpere end Ulvenes om Aftenen, og dets Ryttere adsprede sig og flyve som Ørne, der haste hid at æde. Det kommer kun for at gjøre Vold, og det sanker i Fængsel som Sand. Og det skal bespotte Kongerne og lee ad Fyrsterne, ja det skal lee ad enhver Befæstning og sanke den til Støv og indtage den."

Da alle Andre havde faaet Audiens, kom Bønderne omsider ind, men Hr. Zedlitz var meget kort for Hovedet og sagde dem — hvad jeg dog først senere erfarede —, at deres Andragende Intet vilde nytte. Da de roste mig som Sjælesørger, sagde han: „Ja, os gjør han dog ingen Gavn, han holder altfor meget med de Danske". Da de lagde alle Petitionerne i hans Haand, løb han ud af Stuen med de Ord: „Die Sache ist schon abgemacht".

Medens jeg om Eftermiddagen var i Støbbæk, indfandt der sig ved vor Havelaage en velklædt Person, som spurgte vor Lugekone, om hun kunde skaffe ham fat paa M. L., et ungt Menneske her fra Byen, der netop var i Besøg hos min ældste Søn, med hvem han hidtil har gaaet i Skole i Haderslev. Hun lovede det, modtog derfor 2 hamborgske Skillinger og udførte sit Ærinde. Den Fremmede begyndte nu paa Tydsk at anstille et formeligt Forhør, idet han først udgav sig for en af Civilkommissærerne, siden, da dette ikke kunde gaae, for en af deres Embedsmænd. Forhøret gjaldt det idag indgivne Andragende fra Sognet, som M. L. iaftes havde bragt til nogle Udflyttergaardmænd. Manden vilde absolut have den Tilstaaelse frem, at Præsten selv skulde have affattet og omsendt Andragendet, anvendte først Trusler om Fængsling og desl., siden gode Ord, idet han sagde, at det var glædeligt og priseligt, at Menigheden holdt saa meget af sin Præst, men han maatte tilsidst nøjes med den Oplysning, at jeg ej engang vidste Noget om Petitionen at sige, M. L. havde handlet af egen Drift, og vilde Man ham Noget, saa vidste Man jo nu, hvor han boede.

D. 14. Juli. Aviserne melde, at det engelske Ministerium vel har lidt et Nederlag i Overhuset, men derimod sejret i Underhuset med en Majoritet af 18 Stemmer. Altsaa er vel ogsaa Haabet om virksom Bistand derfra, hvorpaa vi have bygget saa fast, at betragte som strandet. Men mon ikke ogsaa denne Skuffelse hænger sammen med det ulykkelige — og uhæderlige — Tab af Als? Der

har i disse Dage ofte været glædelige Rygter om en ny Søsejr ved Helgoland eller Vesterhavsøerne, men de synes ikke at bekræfte sig, og Preusserne vide Intet derom. Ja, kunde vor Marine tilføje den tydske Flaade i Vesterhavet et føleligt Knæk, da vilde Englands Iver for vor Sag maaskee atter hæve sig saa højt, at Dronning Viktorias tydske Parti blev revet med af Strømmen.

Grev Reichenbach blev om Eftermiddagen beordret til at tage Kvarter i Laxmølle. Han er en stille og rolig Mand, som ikke fører unyttig Tale. Hans Folk mene, at han ikke er rigtig klog, men de have dog Respekt for ham. Vi have ingen Grund til at klage over ham.

Den 15de Juli. Vi havde Bud i Aabenraa efter Posten, men fik ingen danske Aviser, da Kommandanten i Aabenraa har konfiskeret alle danske Blade med Undtagelse af Dr. Janssens „Nordslesvigske Tidende" (ogsaa kaldet „Rakkerbladet"). De tydske Blade fortælle, at General Hegermann med sin Division er kaldet til Kjøbenhavn for at holde Styr paa Rigsraadet. De berette ligeledes, at jeg (med Flere) er affat og har faaet Ordre til at rømme Slesvig inden 3 Gange 24 Timer. Den ene Efterretning er vel lige saa sand som den anden, men hvad der skrives om mig, er en Løgn, som snart vil blive til Sandhed. Sagen er, at Slesvigholstenerne indklæde deres Ønsker i Form af Beretninger om Fakta; i Flensborg tager Man Hensyn til deres Ønsker, i Kjøbenhavn forhaabentlig ikke.

Vi fik i Indkvartering en Lieutenant v. Platen ved Ulanerne. Da jeg spurgte Foureren, som anmeldte ham, om det var Platen, han hed, gjentog han med stort Eftertryk: „von Pl." I den preussiske Armee betragtes nemlig dette Von som en Sag af største Vigtighed, da det ikke tillægges Borgerlige. Men det er uhørt, at en Borgerlig bliver Officer i Kavaleriet. I Infanteriet er det en Sjeldenhed, kun til Artilleriet og Ingenieurkorpset have Uadelige i Regelen Adgang.

Jeg fik Brev fra min Svoger paa Sild, men da Brevet er sendt aabent igjennem vor Marine, indeholder det ikke et Ord om Forholdene paa Øerne. Vi kunne ej engang see, om der er noget Sandt i de tydske Blades Beretning om, at Kapt. Hammer skal have suspenderet Landfogden.*)

De danske Blade udeblive fremdeles, og Man siger, at Kommandanten i Aabenraa lader dem brænde. Til Flensborg strækker dette Forbud sig ikke; det er altsaa blot en Militær-Vilkaarlighed.

De hamborgske Blade vide ikke, hvormeget Smuds de ville kaste paa de nye Ministre. C. Molke kaldes „Ophavsmanden til alle Nederdrægtighederne i 1851—52", Tillisch kaldes „Slesvigs Bøddel" o. s. v. Om Heltzen siges, at han for 14 Dage siden blev udvist af Slesvig som skadelig for Landet. Alt dette er naturligvis kun Anbefalinger. Det hedder ogsaa i samme paalidelige Kilde, at en engelsk Flaade har lagt sig for Kjøbenhavn for at fremtvinge Freden. Fra Frankrig skrives, at Napoleon indseer, at Danmark enten maa gaae op i Tydskland eller i Skandinavien; men da han nu ikke vil tillade det Første, saa arbejder han paa det Andet. Danmark behandles allerede som herreløst Gods!

Nu forsikkres det som afgjort, at Sild er tagen af Østrigerne, og at Hammer holdes blokeret paa Før. Gud give han maatte faae Forstærkning, inden det bliver forsilde!

Søndagen den 17de Juli. Endnu idag blev det mig — imod Forventning — forundt at prædike for min Menighed. Senere var jeg i Felstedskov for at døbe et Barn. Her hørte jeg atter mange glædelige, men desværre kun lidet trolige Rygter. Man forsikkrede, at der har staaet et stort Søslag i Vesterhavet, som er endt med en Sejr, at Prindsen af Preussen er bleven fangen under Fyn, at en Minister har skrevet til Aabenraa, hvorlunde vi snart faae

*) Sandheden var, at Kapitajn Hammer efter Aftale med Landfogden havde erklæret Øen i Belejringstilstand.

Slesvig igjen o. s. v. Om Eftermiddagen besøgte jeg min Nabo i Støbbæk, som igaar var i Flensborg. Han mente, at der ikke var nogetsomhelst Sandt i disse gode Rygter. Derimod er det vist, at Præsterne Graae, Munk og Evaldsen nu ogsaa have været opfordrede til Mened og følgelig kunne vente deres Afsked med det Første.

Den 18de Juli. Jeg gjorde nogle Sygebesøg i Tumbøl, og i Trasbøl berettede jeg en Mand, som har faaet Foden knust i en Tærskemaskine paa Kiding. Han har hidtil benyttet vor „kloge Mand", som godt forstaaer at læge Benbrud og Forvridninger, men næppe forstaaer sig paa Tilfælde som dette. Doktor Vedel paa Graasten har erklæret, at der er Koldbrand i Foden, men nu er Vedel bleven syg, sandsynligvis som Følge af den Behandling, han har lidt af Fjenden*).

---

*) Den ovennævnte Mand blev senere amputeret og døde efter haarde Lidelser. Lægen Valdemar Vedel var dengang allerede afgaaet ved Døden. Han havde i det sidste Aar været Felsted Sogns Fattiglæge og fra først til sidst med den største Iver og Menneskekjærlighed taget sig af de mange Syge, som vi havde i Vinter. Men Dr. Claussen paa Graasten, som var fornærmet over, at vi ikke længere vilde have ham til Fattiglæge, og hans værdige Kollega Dr. Brieger søgte paa alle Maader at fortrædige den yngre og dueligere Medlæge. Vedel blev den ene Gang efter den anden arresteret, havde i lang Tid Stuearrest og førtes endelig, ligesom vi Andre, den 26de Juni til Flensborg, hvor han med mange Andre hensattes paa et Pakhus. Derved paadrog han sig uden Tvivl den Sygdom, der saa tidlig endte hans Liv. I Felsted Sogn ville mange Familier mindes ham med Taknemmelighed. Ogsaa Inspektør Thoysen paa Sandbjerg blev et Offer for Preussernes Hensynsløshed. Han var flere Gange arresteret, rimeligvis fordi han boede tæt ved Alssund. Den første Gang (i Februar) førtes han, ifølge den af Pastor Schleppegrell under Eds Tilbud afgivne Vidneforklaring, „bunden og i Morgensko" tilfods fra sit Hjem til Graasten (henved 2 Mile). Da han sidste Gang slæbtes bort (26de Juni), var han allerede meget syg og døde faae Dage efter Løsladelsen af Fangenskabet. Han var en Husmandssøn fra Sandbjerg Gods, blev under forrige Oprør paa Grund af sin Troskab og Dygtighed af Grev Reventlov forfremmet fra Skriver til Godsinspektør og nød i denne Stilling almindelig og velfortjent Agtelse.

Hjemmetydskerne vide allerede at fortælle, hvem der skal være min Eftermand. Man nævner en vis Hansen, som skal være Præst i Hatsted ved Husum. Som Roths Eftermand i Varnæs nævnes Raben, Broder til den bekjendte Gustav Raben, der er den virksomste Wühler i Aabenraa.

Den 20de Juli. Grev Reichenbach, som vi tidligere have havt i Indkvartering, kom atter tilbage og forlangte, at Lieutenant Platen skulde fortrække og tage Kvarter hos en Bonde. Hertil var den Sidstnævnte ikke til at bevæge, og da jeg ikke vilde blande mig i disse tydske Herrers Strid og nu er temmelig ligegyldig ved, om jeg har Faa eller Mange i Indkvartering, blev Resultatet, at begge bleve her, og hver tog sit Værelse. Men det er ikke blot umuligt, at en Kavaleri- og en Infanteri-Officer kunne spise sammen, uagtet Infanteristen er Greve; de kunne ej engang spise af den samme Mad eller paa den samme Tid, og mellem de Menige er Forholdet ikke bedre. Altsaa maa Kokkepigen nu tillave 4 forskjellige Anretninger for to preussiske Officerer og deres Tjenere! Denne Antipathi, som den ene Vaabenart nærer imod den anden, den Foragt, hvormed navnlig Kavaleriet betragter Infanteriet, er gjennemgaaende i hele den preussiske Armee. Mellem Officerer og Mandskab er Forholdet ej heller godt. Jeg har ofte, navnlig i disse Dage, indladt mig i Samtale med menige Soldater, som høre til de mere dannede Klasser, og jeg er derved stedse mere bleven befæstet i den Overbevisning, at den preussiske Militær-Stat lider af en indvortes Kræftskade, der tidligere eller senere vil medføre Fald og Opløsning. Naar det for Tiden synes, at Regjeringen støtter sin Magt paa en stor og stærk, veløvet og velforsynet Armee, saa er dette mere Skin end Virkelighed. Thi denne uhyre, efter Landets Hjælpekilder aldeles uforholdsmæssige Hær er ikke i den Betydning national som t. Ex. den danske, svenske eller franske Hær. Officersposterne ere nærmest at betragte som Forsør-

sørgelsesanstalter for den talrige Adels yngre Sønner, der aldrig kunne voxe sammen med det egentlige Folk. Dettes Børn maa vel for Øjeblikket bøje sig under Militær-Despotiets Jernaag, men de gjøre det kun af haard Nødvendighed, aldrig med glad Bevidsthed om, at de derved tjene deres Fædreland og altsaa dem selv. Selv i denne for Preusserne saa heldige Krig, der desværre har bragt dem saa mange Laurbær, sporer Man, trods alle den tydske Presses Skrydérier om det tydske Navns Ære og de tydske Brødres Befrielse, hos den menige Mand aldrig nogen Lyst til Kampen, men altid kun Længsel efter Freden og efter Hjemmet. „For Officererne" sige de, „kan en saadan Krig være behagelig nok, thi dem giver den Forfremmelse og Hæder, større Magt, og højere Løn, os giver den kun Lidelser og Savn af alle Slags; vi rives ud af vor borgerlige Stilling, miste den Smule, vi eje, og ere vi heldige nok til efter 6—8 Aars Tjenestetid at komme hjem med Helbred og hele Lemmer, vil Ingen have os i Tjeneste eller Arbejde, fordi vi ere blevne uvante med at bestille noget Nyttigt. Og nu i Tjenesten, hvor Man spiser os af med 2 Skilling (hamborgsk) om Dagen og en aldeles utilstrækkelig Forplejning, hvor nedtrykkende er ikke der vor Stilling! Lide vi nogen Uret, og vi komme til en Officer med vor Klage, faae vi næsten aldrig andet Svar end: „Halt's Maul!" Vi høre jo til en anden Race end de adelige Herrer, hvorledes skulde vi saa kunne faae Ret imod dem?"

Dette er næsten Ord til andet, hvad oplyste Preussere, navnlig af de ældre Altersklasser, mange Gange have sagt til mig. Et Par Gange, naar Mandskabet skulde rykke ud til Dybbøl, og i Fortvivlelse havde taget en Taar over Tørsten, har den ved Disciplinen undertrykte Stemning givet sig Luft i de frygteligste Skjeldsord og Forbandelser. De have kaldt Prinds Karl en Skurk, en Bøddel o. s. v. og ønsket Bismarck og alle hans Junkere ad Helvede til. Nogen egentlig Kjærlighed til deres Officerer have de sjelden, fordi

de vide, at Officererne i Regelen ikke betragte dem som Medborgere.

Den 23de Juli. Om Aftenen Kl. henved 10, just som jeg var færdig med min Forberedelse til imorgen, bragte et privat Bud fra Kroen mig et Brev med Civilkommissærernes Segl af følgende Indhold:

„Der Wiederausbruch des Krieges gestattet uns nicht, Beamte im Dienste des Landes zu behalten, welche sich dem König von Dänemark unterthan und zur Treue verpflichtet erachten. Wir sehen uns daher genöthigt, nachdem Sie die bestimmte Erklärung abgegeben, daß Sie Sich durch Ihren dem König Christian IX. von Dänemark geleisteten Homagialeid annoch für gebunden halten, Sie als Prediger der Gemeinde Feldstedt zu entlassen.

Flensburg d. 16. Juli 1864.

Die Kaiserlich Königlich Oesterreichische und Königlich Preussische oberste Civilbehörde im Herzogthum Schleswig.

Frhr. v. Zedlitz. Graf Revertera.

An den Herren Pastor Mørk Hansen in Feldstedt."

Uagtet det var saa langt fra, at dette Dokument kom uventet, at jeg tvertimod havde imødeseet det hver Dag i 14 Dage, var det dog med en underlig vemodig Følelse, at jeg holdt det i min Haand. Det er jo et Skilsmissebrev, som sønderskærer Baandet imellem mig og min dyrebare Menighed, og som nu skal jage mig og Mine fra Hus og Hjem. Men paa den anden Side maa jeg være tilfreds med, at min Afsked er saaledes affattet, at den med en saa mærkværdig, næsten cynisk Ligefremhed udtaler, at min Vægring ved at ville bryde min Troskabsed er den eneste Grund til min Entledigelse *). Det er dog, synes det mig,

*) Hvad der ovenfor er sagt, gjælder, saavidt vides, ikke blot om mig, men om alle dem af mine Embedsbrødre i den rent danske Del af Slesvig, som paa den Tid og i den følgende Maaned bleve affatte

en ganske god Anerkjendelse af, at der, trods alle Anstrengelser fra Provstens og Hjemmetydskernes Side, ikke er fundet det Ringeste i min fjortenaarige Embedsførelse, som kunde anføres imod mig. Denne Afsættelsesgrund, som her anføres, og som jeg imorgen i ordret dansk Oversættelse vil oplæse for Menigheden, vil enhver Mand og Kvinde i Sognet kunne forstaae. Thi en Ed er en Sag, som den danske Bonde, og fortrinsvis den sønderjydske, altid betragter med den dybeste Ærefrygt.

---

af Civilregjeringen. Det er næsten overflødigt at bemærke, at naar Man ved nogle af de tidligere Afsættelser gjorde sig den Ulejlighed at anføre Motiver, saa vare disse altid saa letfærdige eller ligefrem løgnagtige, at de kun tjente til at godtgjøre, at der intet anstændigt Motiv var. Nogle Præster, som vare forjagede af fremmede Pøbelhobe, afsattes, „fordi de frivilligt havde forladt deres Poster"! Amtsforvalter Bülow i Broager blev af preussisk Militær bortslæbt og fængslet „wegen Verdachts der Spionage" og derpaa afsat af Civilbestyrelsen „fordi han var fraværende fra sit Embede". Fra Kjøbenhavn skrev han senere til Civilregjeringen i Flensborg og udbad sig Tilladelse til at vende tilbage til Broager, hvor han ejer et Sted. Dette blev ham mod Formodning tilladt, men næppe var han ankommen til sit Hjem, før han (26de Juni) atter arresteredes og førtes til Flensborg. Han blev, ligesom vi Andre, løsladt den 29de, men da han en af de følgende Dage var gaaet udenfor sit Hus, og der tilfældigvis saaes et Fartøj ude i Østersøen, blev han paany slæbt til Flensborg. Præsterne i de blandede Distrikter opfordredes til at erklære sig „innerlich bereit" til at medvirke til den nye Sprogordning (ɔ: til at fortydske deres Sogne), og da de naturligvis maatte svare Nej hertil, var dette Grund nok til deres Afsættelse. Den bekjendte Thomsen-Oldensworth, der blev gjort til Amtmand i Husum, suspenderede nogle Præster, „fordi de talte Tydsk med dansk Accent", andre „fordi de vare danskfindede". Suspensionen efterfulgtes af deres Afsættelse. Justitsraad Lunn afsattes som Borgermester i Aabenraa, „fordi han ogsaa efter Okkupationen havde holdt fast ved den af den danske Regjering hidtil fulgte Retning" o. s. v. En Skolelærer (Krigsraad Juhl i Sterup) blev afsat, fordi han havde digtet en Sang til Kongen og afsunget den med Skolebørnene, hvilket kaldtes „politische Umtriebe". Af alle de Embedsmænd (omtrent 600), som Civilbestyrelsen har afsat, er der, saavidt jeg har erfaret, ikke en Eneste, hvem Man har kunnet lægge nogen virkelig Forseelse til Last.

Søndagen den 24de Juli. Tidlig om Morgenen sendte jeg Bud til Sognets forskjellige Byer, at jeg vilde holde Afskedsprædiken. Dog var jeg ingenlunde rolig for, at dette vilde blive mig tilladt, førend da jeg stod paa Prædikestolen. Det alvorlige Ord i Dagens Evangelium: „Gjør Regnskab for Din Husholdning, thi Du kan ikke længere forestaae Huset", gav mig god Lejlighed til at udtale, hvad der i denne uforglemmelige Afskedstime især maatte ligge mig paa Hjerte*).

Den allerstørste Del af den talrige Forsamling var øjensynligt dybt bevæget, men jeg bemærkede ogsaa adskillige Hjemmetydskere samt en Flok preussiske Soldater. Dette kunde dog ikke afholde mig fra, ret indstændigt at formane til Troskab imod Fædreland og Modersmaal, og ganske vist vil i den Tid, som nu forestaaer, denne Troskab blive stillet paa en haard Prøve.

Selv var jeg i lige Grad bedrøvet over Skilsmissen og rørt over al den Kjærlighed, som her i saa rigeligt Maal er bleven mig skjænket. Men Vorherre gav mig Styrke til at tale ud. Ved hans Naade haabe vi, at det Skilte engang atter skal „bøje sig sammen", og at Prøvelsen og dens Udgang ikke vil blive tungere, end at vi kunne bære den.

Om Eftermiddagen havde vi mange kjære Besøg af Sognefolkene. De ere Alle fast overbeviste om, at vi snart skulle sees igjen, og det vilde være Synd at berøve dem

---

*) Denne Prædiken tilligemed min Prædiken den 10de Juli og et kort orienterende Forord er udkommen paa Boghandler Gads Forlag under Titel af: „Afskedsord til Felsted Menighed". Jeg sendte fra Kjøbenhavn 200 Exemplarer med Posten som en Gave til Uddeling i Sognet; men Øvrigheden i Aabenraa konfiskerede Pakken, og alle de Mænd, til hvilke jeg i det medfølgende Brev havde sendt særlig Hilsen, maatte den Dag, da min Eftermand skulde vælges, møde i Forhør hos Herredsfogden paa Graasten, hvor de beskyldtes for at have ombaaret Adresser til Kongen. Brevet kom, saavidt vides, aldrig til sin Ejer.

Noget af dette Haab. Jeg kan jo desuden ligesaalidt undvære det, som de.

D. 26. Juli. Baade igaar og idag har jeg ventet at see min Eftermand eller dog at faae officiel Underretning om, hvem han er; men der kom ingen. Jeg har begyndt at flytte mine Bøger hen til en Mand i Byen, som har indrømmet mig sit hele Hus paa et Par Stuer nær, og da jeg imorgen vil begynde at flytte Møblerne, har jeg forlangt af Sognefogden, at de fjendtlige Officerer skulle vises andensteds hen. Lieutenant v. Platen og Ulanerne toge da ogsaa bort, den Første med mange Taksigelser (men uden at tale om Betaling), hvorimod Greve Reichenbach indstændigt har bedet mig om at maatte blive endnu et Par Dage. Det synes at gjøre et dybt Indtryk paa ham, at de danske Menigheder paa en saa skjændig Maade skulle miste deres Præster, som de hænge ved med saa megen Kjærlighed. Jeg troer overhovedet ikke, at de Preussere, som i denne Tid have holdt Mellem- og Nordslesvig besat, oftere ville fæste Lid til de tydske Røverhistorier om „die schwarzen Gendarmen in Schleswig". Snarere skamme de sig over at have troet Løgnen og at skulle være Redskaber for en Voldsgjerning, som de selv indsee, maa være vederstyggelig for Gud og alle retskafne Mennesker.

D. 27. Juli. Jeg tog til Flensborg for om muligt at faae Skibslejlighed med det Dampskib, som Regjeringen har sendt til de fordrevne Embedsmænds Brug, men det er uheldigvis afgaaet igaar med en Mængde Familier og deres Gods. En af de fortræffelige troe Borgere, som Flensborg er saa rig paa, fortalte mig, at han med et andet Medlem af den danske Menighed har været hos Greve Revertera for om muligt at bevæge ham til at lade Menigheden bestaae som saadan og beholde sine Rettigheder. Blandt andre Grunde havde de anført, at der i Kjøbenhavn bestaaer tvende tydske Menigheder, som den danske Regjering jo kunde have god Grund til at ophæve, dersom Man

her i Flensborg (der tilmed oprindeligt har været dansktalende og er helt omgiven af dansktalende Land-Menigheder) gav Exemplet. Dette havde gjort et synligt Indtryk paa Greven, og han udbad sig en skriftlig authentisk Fremstilling af dette Forhold. Det er tydeligt, at Borgerne knytte et betydeligt Haab til Reverteras gunstige Svar. Ak, de gode Flensborgere huske ikke paa, at Østrigs Repræsentant kun er et villieløst Redskab i Zedlitz' og Bismarcks Hænder, og at disse kun alt for vel vide, hvorlidet de og deres Landsmænd behøve at frygte for Repressalier i Kjøbenhavn!

D. 28. Juli. Om Morgenen tidlig gik jeg til Varnæs Præstegaard, hvor jeg har tilbragt saa mange lykkelige Timer. Paa Vejen talte jeg med nogle af mine Sognefolk, som igjennem en Hjemmetydsker have erfaret, at min Eftermand, Pastor Hansen fra Hatsted, skal indsættes imorgen. De gode Venner kunde ikke undlade med det Samme at fortælle mig, hvad der ellers skal være en stor Hemmelighed, at mine Sognefolk ville give mig en kostbar Sølvpokal som et Vidnesbyrd om deres Kjærlighed.

I Varnæs skal Pastor Raben indsættes idag, men Handlingen skal nok foretages i Kroen. Da Vaabenhvilen udløber paa Søndag, vil Pastor Roth rejse paa Løverdag Aften, eftersom ingen Skipper efter den Tid tør løbe ud fra Aabenraa, og Reisen over Lübeck er altfor besværlig og kostbar for en større Familie. Jeg besluttede da at rejse med, thi at udsætte vor Bortreise lader sig neppe gjøre. Civilbestyrelsen har nemlig vist os den Venlighed at give Herredsfogderne Ordre*) til at udvise alle de afsatte Embedsmænd af Slesvigs Grund!

*) Ordren findes i et Cirkulaire af 5. Juli (Meddelelser S. 149). Det hedder heri, at det kun er „de entledigede, i Danmark fødte og ikke ved Jordejendom til Hertugdømmet Slesvig knyttede Embedsmænd“, som „ufortøvet“ have at forlade Hertugd. Slesvig. Men i Praxis

Om Eftermiddagen tog jeg derfor til Aabenraa og formaaede Skipperen til at love, at han — uagtet han havde fuld Last — vilde tage mig og min Familie med.

Prinds Karl, som endnu har sit Hovedkvarter der i Byen, besidder foruden andre store Egenskaber udmærkede Evner til at gjøre sig forhadt af Folket. Naar Nogen gaaer ham i Vejen paa Gaden, er det ham en Fornøjelse, med egne høje Hænder at kaste dem tilside. Da han saaledes for et Par Dage siden smed en Borger i Rendestenen, udraabte en lille Dreng til uendelig Moro for den paa Torvet forsamlede Mængde: „Nej see til den forb. tydske Laps!" — Det er jo af Børnenes Mund, Man skal høre Sandheden.

D. 29. Juli. Jeg har søgt Oplysning om min konstituerede Eftermands Anteakta og fundet følgende: Frederik Christian Hansen er Søn af en Haandværksmand paa Augustenborg, hvor han er født 1806, har studeret i Kjøbenhavn, men ogsaa taget Examen paa Gottorp, var 1839—42 Præst i Snejbjerg ved Ringkjøbing (hvor han kjendtes under Navn af „den tydske Præst") og kom derfra til Aastrup ved Haderslev. Her lagde han snart sit oprørske Sindelag for Dagen, stod i stadig Brevvexling med Hertugen (Forræderen) af Augustenborg, der skal staae i et intimt personligt Forhold til ham, og skrev bl. A. i 1844 et Brev til ham (der findes aftrykt i Wegeners bekjendte Skrift S. 264), hvori han hyler over „die Reden der hiesigen Propagandisten" paa Skamlingsbanke og navnlig over, at Nis Hansen „brachte ein Lebehoch aus für den König und den Kronprinzen, welcher letzterer gewiß nicht in der Versammlung vermißt worden, wenn er nicht so weit enfernt gewesen". Under Krigen i 1849 underskrev han med andre

---

tog Man intet Hensyn til disse Bestemmelser. Baade indfødte Slesvigere (f. Ex. Pastor Roth) og Embedsmænd, som ere Grundejere i Slesvig, ere blevne udviste.

Præster en oprørsk Erklæring, som findes anført i Nielsens „Materialien zu einer Appellation für Schleswig-Holstein (S. 35—38). Uagtet han saaledes havde brudt sin Ed, blev han dog ingenlunde afsat, men forflyttedes (rigtignok ufrivilligt) 1851 til Hatsted og Skobøl ved Husum, hvor han endnu er Præst. Han har altsaa aflagt Ed til Kong Christian IX. ligesom tidligere til Frederik VII. I Aastrup var han paa Grund af sin Pengebegjærlighed meget forhadt, men tillige frygtet som duelig Procesmager. Og denne dobbelte Meneder skal nu være Sjælesørger for min fortræffelige Menighed!

Kirkeværgerne og Sogneforstanderne (Ottemændene) vare tilsagte til at møde i Præstegaarden Kl. 2. Henimod denne Tid, da vi vare i travl Virksomhed med Flytningen, indtraadte den konstituerede Amtmand P. Jørgensen (hidtil Advokat i Meklenborg eller Pommern, en Bondesøn fra Støbbæk og Broder til den virksomste Slesvigholstener der af Sognet, den bekjendte Boy Jørgensen), samt Hr. Hansen. De ledsagedes af tvende af de nye Gendarmer, som toge Post i Gaarden. Hr. Jørgensen, der ikke just har noget tiltalende eller dannet Ydre, fortalte os, at han var Amtmanden, og syntes stødt over, at vi ikke vare beredte paa hans Komme (hvorom han ikke havde underrettet mig), idet de fleste Møbler vare indpakkede eller flyttede ud af Værelserne. Ligeledes var han misfornøjet med, at Sognets Forstandere ikke vare mødte. Endelig kom de, og da jeg antog, at jeg skulde aflevere Kirkebøgerne og Archivet, navnlig nogle Obligationer, som jeg havde i Forvaring, fulgte jeg med Herrerne op i Salen, som jeg i en Hast havde ladet gjøre ryddelig. Amtmanden optog først en Protokol over de Tilstedeværende, hvilken han oplæste paa sit bedste Dansk: „Actum Feldstedt d. 29. Juli. Efter Tilsigelse mødte idag Kirkeværgerne saasom (!) Ottemændene for Feldstedt Sogn" o. s. v. Derefter forestillede han Hr. Hansen for Forsamlingen, og behagede at bemærke, at det for-

modentlig var den bekjendt, at Hertugdømmet Slesvig som Følge af Krigens lykkelige Udfald nu havde vundet sine gamle Rettigheder tilbage, deriblandt ogsaa den, at dets Befolkning ikke længere skulde have fremmede, indvandrede Embedsmænd. Han haabede derfor, at Sognet med Tilfredshed vilde modtage den af Civilbestyrelsen konstituerede nye Præst, der var en indfødt Slesviger o. s. v.

Jeg tillod mig nu at afbryde Amtmanden med det Spørgsmaal, om Meningen af denne Tale skulde være, at jeg var bleven afsat, fordi jeg var en Fremmed. Hertil svarede han med et kort Ja. „Da maa jeg erklære", vedblev jeg, „at dette er aldeles falskt. Jeg har her Civilkommissærernes Ord for, at jeg er bleven entlediget af en ganske anden Grund". „Af hvilken Grund?", spurgte Hr. Jørgensen. „Ene og alene af den Grund, at jeg ikke vil være Meneder! Det er jo desuden en bekjendt Sag, at Man ogsaa afsætter indfødte Slesvigere, naar de ikke ville bryde deres Ed. Dersom Hr. Amtmanden troer, at Felsted Sogn nogensinde har betragtet mig som en Fremmed, fordi jeg er dansk, saa viser dette kun, hvorlidet De kjender Sognet". Sogneforstanderne toge nu Ordet for at bekræfte mit Udsagn, og den ene Kirkeværge tilføjede, at dersom alle Danske skulde bortjages af Sognet, saa maatte de jo alle bortjages. Hr. Jørgensen syntes ikke at være forberedt paa denne Indsigelse og taug stille. Nu traadte Pastor Hansen frem og udtalte det Haab, at Sognet vilde modtage ham med Velvillie. Den ene Kirkeværge svarede paa Sognets Vegne, at dette maatte Hr. Hansen ikke vente. Han kom jo for at fortrænge den Mand, som Menigheden selv havde valgt, og som nu i mange Aar havde været i Besiddelse af dens Agtelse og Kjærlighed. Den anden Kirkeværge bemærkede, at det overhovedet maatte være Sognet uforstaaeligt, hvorledes Man kunde afsætte de troe Embedsmænd blot for deres Troskab Skyld, saalænge der ikke var sluttet Fred, og Slesvigs Skjæbne følgelig endnu var uafgjort.

Amtmanden havde hertil Intet at sige og skyndte sig med at slutte Forhandlingerne. Da jeg spurgte ham, hvem der skulde skaffe mig Sikkerhed for den mig tilhørende Andel af Embedets Indtægter (Tiende, Avlingens Udbytte o.s.v.), slog Hr. Hansen sig for Brystet og sagde: „Derfor skal jeg indestaae Dem". Jeg bemærkede, at jeg ikke kjendte ham, men han forsikkrede, at han ikke blot var en velhavende, men ogsaa en redelig Mand.

Da Amtmanden havde fjernet sig, henvendte Præsten sig atter til Forstanderne med det Spørgsmaal, om de da troede, at han vilde møde betydelig Opposition. „Ja", sagde Kirkeværgen, „en fuldkommen Opposition staaer det jo jo ikke i vor Magt at gjennemføre". Præsten svarede: „Eders Kjærlighed forlanger jeg ikke, men jeg fordrer, at I skulle respektere mig som Eders Præst. Jeg forsikkrer Eder — I ville maaskee ikke troe mig —, at jeg glæder mig inderligt over, at I holde saa meget af Eders hidtilværende Præst; I ville ogsaa nok komme til at holde af mig, thi jeg har været elsket allevegne, hvor jeg har været (!), men I maae dog kunne indsee, at jeg ikke kan gjøre ved, at jeg kommer her paa den Maade; jeg er tvungen dertil af Regjeringen, og jeg vilde paadrage mig dens højeste Unaade, dersom jeg ikke adlød. Men kan jeg ikke vente at møde Velvillie, vil jeg strax drage bort igjen".

Jeg bemærkede, at han syntes mig at sige sig selv imod, og at jeg i hans Sted aldrig vilde lade mig tvinge til Noget, som jeg maatte ansee for uhæderligt. Endelig spurgte jeg ham, hvorledes han efter de af Amtmanden udtalte mærkelige Grundsætninger om Indfødsretten havde kunnet forene det med sin Samvittighed at være Præst i Nørrejylland. Nu fulgte en lang Udvikling af de bekjendte slesvigholstenske Læresætninger, som gav mig en Forsmag paa, hvorledes min Menighed herefter vil blive bearbejdet. Jeg burde næppe have indladt mig videre med denne Mand, men for Sogneforstandernes Skyld kunde jeg ikke modstaae

Fristelsen til at vise det Falske i hans Fremstilling. Jeg fik da bl. A. at høre, at Inkorporationen 1721, hvorved hele Slesvig kom under Kongelovens Arvefølge, var en Voldshandling, og at den nuværende Krig kun drejer sig om Arvefølgespørgsmaalet*).

Endelig afbrød jeg denne unyttige Forhandling, og Hr. Hansen lavede sig til at gaae, da han endnu idag vilde med Banetoget til Husum. Jeg spurgte ham da, hvem der skulde forrette Gudstjenesten paa Søndag. „Degnen kan læse en Prædiken". „Men her er til imorgen forlangt 2 Ligtaler, en Ligprædiken samt Barnedaab; hvem skal udføre disse Forretninger?" Hr. H. bad mig nu indstændigt om at besørge alt dette inden min Afrejse, og uagtet det var mig imod at skulle fungere efter at have holdt Afskedsprædiken, indvilligede jeg dog for de Familiers Skyld, som saa saare nødigt vilde have en fremmed Præst.

Saasnart Hr. Hansen var gaaet, indtraadte den ene af Gendarmerne og bragte mig fra Herredsfogden det Spørgsmaal, naar jeg vilde forlade Slesvig. Jeg spurgte, om der maaskee ellers skulde sættes mig en Frist, og da han bekræftede dette, bad jeg ham berolige Herredsfogeden med den Efterretning, at jeg rejste imorgen. Gensdarmen, som hidtil havde talt Tydsk, begyndte nu pludselig paa Dansk at spørge om Vej til Sognefogden, og Bønderne sagde, at han var en Overløber fra vor egen Armee. Saadanne Menedere ere jo ogsaa bedst skikkede til denne Tjeneste.

Om Aftenen havde vi Besøg af en Del Naboer og Venner, som paa den kjærligste Maade tilbøde at yde os al mulig Bistand og navnlig at modtage og bevare vort Tøj, „til vi komme tilbage".

---

*) Uagtet Preussen og Østrig undertegnede Londonprotokollen og først længe efter, at de havde taget Slesvig i Pant, begyndte at gaae fra deres højtidelige Erklæringer, — og uagtet de nu tilsidst modtage de erobrede Lande som en Afstaaelse af Kong Christians Haand, hvem de altsaa atter højtideligt anerkjende som arveberettiget!

Den 30te Juli. Om Morgenen kjørte jeg til Stens-kjær for at holde Ligtale, siden til Kirken, hvor jeg holdt Ligprædiken, døbte et Barn og holdt Ligtale over en lille Pige fra Tumbøl, hvis Forældre høre til mine bedste Venner. Jeg fik saaledes Lejlighed til at tage Afsked med de Fleste af Bønderne i Skovbøl, Svejrup og Tumbøl, som Alle viste mig den inderligste Deltagelse. Siden besøgte vi saa mange af vore Naboer, som den knap tilmaalte Tid vilde tillade os see. Det var en tung Gang, som kostede os og dem mange Taarer, men tungere vilde den have været, dersom Haabet om et glædeligt Gjensyn, „efter en kort Tids Lidelse" havde været usikkert eller vaklende hos Nogen.

Da vi henad Aften forlode vort kjære Hjem, mødte vi paa Gaden Gendarmen fra igaar, som sagtens var udsendt for at forvisse sig om, at vor Afrejse virkelig fandt Sted.

I Aabenraa vare mange Tropper samlede, og der var stor militær Koncert udenfor Prinds Karls Bolig paa Torvet. Vi vare belavede paa, at der let af Hjemmetydskere og preussiske Soldater kunde beredes os Ubehageligheder ved Bortrejsen, men Byens Besætning bestod næsten af lutter Østrigere, og Alt gik fredeligt og stille af. Nogle troe Venner bragte os dybt bedrøvede den sidste Afskedshilsen.

Den 31te Juli. Vor brave Skipper lettede et Par Timer efter Midnat, just som de Baade, Preusserne have samlet i Havnen, og hvorved de ville gaae til Fyen, begyndte at sætte sig i Bevægelse, og en sagte Vestenvind førte os ud igjennem den dejlige Fjord forbi Felsted Sogns bakkede, skovklædte Kyster. Børnene opsøgte gjennem Morgentaagen de velbekjendte Steder i deres Fødestavn, hvortil saa mange glade Minder knytte sig, medens vi Ældre i vort stille Sind takkede Gud, som har ført os uskadte igjennem Trængslerne, og bade ham om, at Udgangen maa blive god baade for os og for de mange dyrebare Venner, som vi have forladt.

Vi tabte snart Sønderjyllands Fastland af Syne, glede forbi Nordkysten af Als, denne Perle i Danmarks Krone, som er saa kostelig, at Ingen, der har faaet den i sin Magt, nogensinde godvillig kan give Slip paa den igjen, dvælede med smertelige, harmfulde Tanker ved det mørkeste Punkt i vore Ulykkers Historie, og kastede Kl. 9 Anker ved Lyø. Herfra vilde jeg med min Familie leje et Fartøj til Ærø, men det var ingen let Sag, da Marinen havde borttaget alle Øens større Baade undtagen een, og dennes Ejere intetsteds vare at finde. Efterat have gjennemvandret næsten hele Øen, fandt jeg dem omsider forsamlede ved et Rapsgilde i en af de yderste Gaarde paa den modsatte Kant af Landet, forklarede dem min Stilling og fandt nu den største Deltagelse. En anselig gammel Mand (Møller Madsen), der syntes at være den vigtigste af Øens Grundejere, gav de fornødne Befalinger med Hensyn til Baadens Udrustning, men paalagde mig som en uafviselig Pligt, at jeg maatte hilse paa den gamle, ærværdige Præst, som i henved 40 Aar har været sin Fødeøs Sjælesørger; men at hilse paa ham og at overvældes med den venligste Gjæstfrihed, var Et og det Samme. Præsten kjørte selv med ned for at hente min Familie, affærdigede en Krydsbetjent, som vilde formene os Landgangen, paa en uimodstaaelig Maade, og nødte os til at udhvile os i nogle Timer under hans Tag. Hvilken Modsætning dannede dog ikke Opholdet i den hyggelige, gammeldags Præstegaard paa det lille idylliske Øland, som syntes fremmed for al Verdens Strid, til det Liv, vi i det sidste Halvaar have ført, til de Scener, som vi indtil for faa Timer siden have havt for Øje!

Fra Lyø sejlede vi om Eftermiddagen til Ærøskjøbing, hvor vi af vore Slægtninge og Venner, som i længere Tid have været bekymrede for vor Skjæbne, modtoges med aabne Arme. Det er os efter den bittre Skilsmisse fra Sønderjylland paa en vis Maade en Trøst, at vi endnu befinde os i Hertugdømmet Slesvig. Men det er i Virke-

ligheden en fattig Trøst, thi det er en Paamindelse om, hvor Meget der er tabt.

Kort efter vor Ankomst modtoge vi ved Telegrafen Underretning om Vaabenhvilens Forlængelse paa 49 Timer, og det varede ikke længe, før denne Efterretning afløstes af det for Ærøboerne beroligende, men for dem og alle Danske ligefuldt forfærdelige Budskab om Fredspræliminarierne af 1. August, hvorved hele Slesvig (med Undtagelse af de Stumper, der svare til de ligeledes afstaaede Dele af Nørrejylland) aftrædes til Tydskland, altsaa Danmark sønderlemmes, og over 200,000 danske Brødre og Søstre overgives til aandelig og timelig Underkuelse!

Hermed vil jeg slutte mine Optegnelser. Jeg begyndte dem den ulykkesvangre Dag, da det danske Folks Hjerter rystedes ved Budskabet om, at vor tusindaarige Grændsevold ikke mere var „de Danskes Virke", den Dag, da den danske Hær, „det levende Dannevirke", ved legemlige og sjælelige Lidelser, som aldrig kunne glemmes, fik det Knæk, som ikke skulde gjenoprettes, den Dag, da det ulykkelige Slesvig gaves til Pris for sine gridske Erobreres længe forberedte Vold. Jeg begyndte dem i Forudfølelsen af, at jeg vilde komme til at opleve Meget, som ikke havde nogen Lighed med det daglige Livs fredelige Gang, megen Smerte, megen Harme, mangt et Tab og mangen Ydmygelse, som det i følgende Tider vilde være kjært at komme ihu, fordi det var overstaaet og overvundet, men tillige i det faste Haab, at vor nødtvungne, retfærdige Kamp for Fædrenes Odel og Mødrenes Maal, for et selvstændigt Folkeliv og en uafhængig Statstilværelse vilde bringe friske Blade til Danmarks rige Hæderskrands og efterlade Minder, som vore Børn kunde være stolte af at bevare.

Jeg sluttede dem paa den Dag, da Sværdet blev nedlagt, og Kampen opgiven, da dens Udgang, dens Resultat

blev fastslaaet af de krigsførende Magter. Naar jeg nu standser for at see tilbage paa den hele Række af Begivenheder, hvormed dette Halvaar har været saa svangert, og paa det Maal, hvortil disse Kampe og Lidelser have ført, da er den første Følelse, som paatrænger sig, en bitter Skuffelse, en ydmygende Erkjendelse af, at saagodtsom alle vore glade Drømme og frejdige Forhaabninger ere blevne beskæmmede. „Danmarks anden Kamp for Slesvig" har været en Række af sørgelige, tilsidst endog vanærende Nederlag, og Kampens Udgang er bleven Rigets Sønderlemmelse, den ene Stilling er bleven forladt efter den anden, det ene Haab tilintetgjort efter det andet. Hvor tidt have vi ikke ventet, at nu omsider skulde Lykken vende sig, nu endelig vilde et eller andet kjækt Foretagende fra vor Side blive udført med Kraft og kronet med Held, nu tilsidst vilde Fjendens altid voxende Overmod blive knækket! Hvor ofte have vi ikke modtaget og altfor gjerne troet disse „gode Rygter" om Hjælp fra Naboer og Venner, om en kraftig Optræden for vor retfærdige Sag fra de venskabelige Stormagters Side, om hvem Ingen kunde troe, at de vilde roligt see paa, at Preussen blev en Sømagt, og Ligevægten forstyrret i Europa! Hvor rimeligt syntes det os ikke, at Sverige-Norges Regjering og Folk omsider maatte indsee, at det var hele Nordens Frihed og Uafhængighed, der nu stod paa Spil!

Men der kom ingen Bistand; den tilsyneladende oprigtige Deltagelse, hvormed Man i Udlandet fulgte vor fortvivlede Kamp, forvandledes efterhaanden til Kulde og Ligegyldighed, i vor egen Krigsførelse indtraadte stedse mere en Slaphed, der stod i en sørgelig Modsætning til den friske og kjække danske Aand fra 1848—50, og selv fra Hovedstaden, som saa ofte havde sendt os opmuntrende, mandige Ord, hørte vi nu efter Tabet af Als Forsagthedens og Fortvivlelsens modløse Klager.

Og dog, uagtet alle disse bittre Skuffelser gradvis havde taget Haabet fra os, dog vare Fredsbetingelserne den største

og bittreste Skuffelse. Thi der var i hele det danske Slesvig saagodtsom Ingen, der nogensinde havde tænkt eller troet, at Danmark kunde miste det Hele, og endnu mindre kunde Nogen troe, at Danmark vilde det, saalænge det havde 30 til 40,000 Mand under Vaaben og en uovervunden Krigsflaade i Søen. Mange Gange havde endog indtil den sidste Tid selv vore begjærlige Fjender højt udtalt, at de vilde nøjes med Holsten-Lauenborg og Sydslesvig, at de slet ikke ønskede Nordslesvig, hvis danske Nationalitet og Sympathier Ingen kunde betvivle. Og nu skal ikke blot hele Slesvigs Stift, men ogsaa Tyrning-Lehn og Als, ja selv de nørrejydske Enklaver følge med Holsten ind i Tydsklands aabne Gab, nu skulle vore forblindede Landsforræderes dristigste Ønsker langt overtræffes, nu skal al Trofasthed og Ærlighed i Landet lønnes med Haan, og al den sejge Vedhængen ved Fædrenes Land og Mødrenes Maal, al den rørende Troskab mod Danmarks Konge, som i disse Trængselens Tider saa skjønt har aabenbaret sig i vor Egn, blive til Spot!

Vi ere blevne bittert skuffede, og — det nytter ikke at nægte det — Tanken derom fremkalder Harme. Er denne Følelse berettiget, eller var det ikke bedre, var det ikke christeligere, om vi kunde holde den tilbage eller vende den mod os selv? Ja, jeg veed vel, at ligesom ethvert enkelt Menneske, der rammes af en stor Ulykke, først og fremmest har at betænke, om han ikke selv har forskyldt sin Skjæbne, saaledes gjælder det Samme om ethvert Folk. Og ligesom intet Menneske, der rammes tungt af Guds Haand, skal undslaae sig for den Tanke: „Gud har fundet min Skyld" (1. Mosebog 44, 16), og er dette Kors ikke ligefrem en Guds Straf, saa er det dog en Guds Paamindelse om Synd og til Omvendelse (Luk. Ev. 13, 3), saaledes bør ogsaa under enhver Nationalulykke Folkets Tanker først gaae i den Retning, at det kaldes til at erkjende den Brøst og Skyld, som kan have draget Ulykken over dets Hoved. Og

derfor vil jeg slet ikke nægte, at det danske Folk har en stor Skyld, hvoraf enhver Enkelt bør bære sin Del. Det Held, der under den forrige Krig mod Oprørerne og mod Tydskland fulgte vore Vaaben, var ikke udelukkende den naturlige Frugt af vor Begejstring, vor Tapperhed og Dygtighed, og naar vi troede dette, saa var det en forfængelig Indbildning, naar vi mente, at vi havde besejret hele Tydskland, saa var det en daarlig Skuffelse, og naar vi roste os, eller naar vi følte os trygge, som om Danskheden nu var fredet og sikkret, og Ledet hængt i Lave, saa var det en sørgelig Forblindelse, som vi ikke kunde undgaae at komme til at bøde for. Alt dette skal indrømmes, og det forklarer for en Del, at den anden slesvigske Krig, der blev begyndt og ført under saa ganske andre ydre og indre Forhold end den første, maatte faae et andet Udfald. Det indeholder en stærk Paamindelse til enhver dansk Mand, først om at prøve sig selv og erkjende sine Vildfarelser og Fejl, dernæst om at være varsom og skaansom i Dommen over dem, som have ledet den ulykkelige Krigsførelse.

Mange Gange have vi ganske vist fra vort eensidige og indskrænkede Standpunkt fældet en overilet og uretfærdig Dom og glemt, hvor lidet vi vare istand til at overskue Forholdene, glemt, hvor let det er at være „bagklog", og hvor Faa det er givet, i Farens og Afgjørelsens Øjeblik at gribe og gjennemføre det Rette.

Rigtignok kunne vi ikke altid lade os afvise med den raske Paastand, som ofte fremføres af militære Autoriteter, at „Civilister" overhovedet ingen Mening kunne have om Krigsanliggender; thi der gives dog Tilfælde, hvor det øjensynligt har skortet paa sund Menneskeforstand eller paa mandigt Mod. Men i det Hele og i det Store maa det erkjendes, at Betingelserne for en kraftig og ærefuld Krigsførelse, især mod en langt overlegen Krigsmagt, ere saa mangfoldige og saa omfattende baade i Tid og Rum, at det er umuligt for den enkelte Lægmand at danne sig nogen

sikker Mening om, paa hvilke Punkter eller hos hvilke Mænd Hovedmanglerne ere at søge, og at det i sidste Instans bliver hele Folket, som maa bære Broderparten af Skylden.

Men idet jeg udtaler denne Erkjendelse og ønsker den anvendt paa de Udbrud af utaalmodig Harme, som findes hist og her paa de foranstaaende Dagbogsblade, maa jeg tillige bede Enhver, hvem de maatte komme for Øje, om at betænke, hvor menneskeligt, hvor naturligt det var, naar vi danske Slesvigere, som i saa lang Tid levede i Krigens Larm og under Fjendens Tryk, som hver Dag følte, at det var vor Frihed, vort Modersmaal, vor hele folkelige Tilværelse og Fremtid, der var Kampens Pris, naar vi ikke blot overdreve vort Haab, men ogsaa overdreve vore Forventninger, vore Fordringer til dem, der havde den Opgave at bringe os Frelse. Og naar (hvad der vel ikke er ubekjendt) Efterretningerne om vore Tilbagetog, vore Nederlag eller om Undladelsen af saa godt som ethvert dristigt Foretagende, der efter vort Bekjendtskab med Fjendens Stilling og Styrke ofte syntes os saa ønskeligt og nødvendigt*), hos Mange af de braveste danske Slesvigere fremkaldte Tanken om For-

*) At Man ogsaa fra tydsk Side undrede sig over den Mangel paa dristig Foretagelsesaand, som synes at have været gjennemgaaende hos vor Armee i denne Krig, og som især føltes under Belejringen af Dybbøl, det have vi ikke blot ideligt hørt af fjendtlige Officerer, men det udtales meget stærkt af en bekjendt Militærforfatter, Oberst Rüstow. Han siger („Der deutsch-dänische Krieg 1864" S. 500): „Nach stillschweigendem Uebereinkommen unterließ man von beiden Seiten das unnütze, fortwährende Herumschießen zwischen den nahe einander gegenüberstehenden Vorposten der Parteien. Die Dänen schliefen aber darüber vollkommen ein, sie übertrieben diese Art von Ruhe, welche an sich nicht ungerechtfertigt gewesen wäre, indem sie die Offensive ganz vernachlässigten, dieses wichtige, einer wirklichen Vertheidigung absolut nothwendige Moment ganz bei Seite legten, nicht mehr patrouillirten, keine kleinen Ausfälle machten, folglich auch nicht, was der Feind unternahm, entdeckten, und folglich keine Unternehmungen des Feindes stören konnten". Ganske paa samme Maade dømmer den franske Oberst F. Lecomte (Guerre du Danemark en 1864, p. 347-48).

røveri (en Tanke, der fandt Næring baade ved vore Krigsfangers Fortællinger og ved vore Soldaters Breve), saa var det stundom ikke muligt at nedslaae disse skammelige Beskyldninger uden ved at henvise til Formodningen om saadanne Fejl ved Krigsførelsen, som i alt Fald kunde undskyldes og tilgives.

Vi vare ganske vist ikke kaldede til at dømme eller fordømme, men det var tilgiveligt, at vi dømte, og Et er der, som det danske Folk, der har offret saa Meget og tabt endnu Mere, Et er der, som fremfor Andre de troe Slesvigere, der have tabt Alt, have Ret til at forlange, det er Lys over den hele Krigsførelse med Alt, hvad der gik foran og fulgte med den, Lys især over de mørke Punkter, der endnu i dobbelt Betydniug ligge i Mørke. Og dette er ikke mindre en Ret for dem blandt vore tappre og højtfortjente Krigere, der nu maaskee uden al Grund miskjendes og fordømmes.

Det havde upaatvivleligt været bedre, om vi under vore Ulykker altid havde kunnet holde den harmfulde, forbittrede Stemning, der gjorde vore Lidelser dobbelt tunge, langt borte, men om vi end ikke have været i Stand dertil, det troer jeg dog, vi i vor Kreds have erkjendt, at der blandt de haarde Slag, der ramte os, fandtes Meget, der enten laae udenfor al menneskelig Beregning eller kun var Fjendens Gjerning, som Ingen i Danmark kunde afværge, som altsaa i begge Tilfælde var et Kors, der var lagt paa os af en højere Haand og maatte bæres uden Knur og Klage i den Tro, at det tilsidst vilde tjene os til Gode. Ofte har jeg formanet mig selv saavelsom min dyrebare Menighed til at holde fast ved denne Tro, ofte har jeg ved Samtaler med mine Sognefolk følt mig styrket og befæstet i den samme Tro, og vi have, haaber jeg, gjensidigen øvet os i at nænme, hvad der falder de fleste Mennesker saa svært, at vi skulle ikke hænge vore Hjerter altfor fast enten ved noget Sted eller ved nogen Tilstand eller ved noget

Haab, som Tidens bratte Omvexlinger kunne tage fra os. Her er dog ikke en Christens Fædreland, her skulle vi — naar vi ere Christne — altid føle os som Udlændinger, jo mere vi trøste os ved at have Borgerskab i Himlen. Dette er Guds Ord, som jo dog ikke blot har Gyldighed for Præster og i Kirker, men for alle Mennesker allevegne. Mon da ikke det jordiske Fædrelands Ulykke og Fornedrelse skal tjene til at bestyrke vor Kjærlighed til det Fædreland, som er herovventil, og som vi altfor ofte glemme over det hernedentil, ligesom vore Kjæres Død letter os vor egen Bortgang fra den Verden, hvor de ikke ere at finde?

Derfor er det ganske vist et Ord i rette Tid, naar de Mænd i Landet, som mene at have Kald til at lede Folkestemningen hen i det rette Spor, advare os baade imod Selvforgudelsens Blændværk og imod Selvklogskabens løse, afgjørende Domme, naar de formane os til at gaae i Rette med os selv og lade vort Anker fæstnes i Troens Grund. Men naar en saadan Formaning til Ydmyghed gaaer saavidt, at al Skylden — ikke for en planløs Krigstilberedelse og en slap Krigsførelse, men for alle Danmarks Ulykker — skal være at søge og finde hos os selv, naar Man ikke kan finde Ord stærke nok til at udmale, hvorledes den danske Frihedsaand, der betegner Frederik den Syvendes Regjeringstid, hvorledes den frie Forfatning, som han skjænkede, og de Mænd, som i hans Tidsalder stode ved Roret eller førte Ordet, have bragt Danmark til Afgrundens Rand eller udover Randen, naar Man i denne maaskee velmente, men ganske vist ikke velgrundede Iver næsten ganske synes at oversee, hvem der har yppet Striden mellem Danmark og Tydskland, og hvem der i hele denne Strid havde hele Uretten paa sin Side, saa er dette en Misvisning, som i lige Grad strider imod al sand Kjærlighed til Fædrelandet og al oprigtig Ærbødighed for den historiske Sandhed. Men den strider ogsaa imod den sande Ydmyghed. Thi naar Man i den Grad stirrer paa den

formentlige store Skyld „hos os selv", at Man ikke kan finde den hos Fjenden, saa maa Ingen troe, det er saaledes at forstaae, at disse vise Mænd, som komme med Formaningen, virkelig skulde have nogen Del i Skylden. Nej, langtfra! Meningen er, at de forlængst have seet, hvor sørgeligt det danske Folk var vildledt, og hvor forfærdeligt dette vilde ende; men de have været overstemte og terroriserede, og nu takke de Gud, at de ikke ere som hin Tolder, der bar den store Synd.

Dette er hverken Ydmyghed eller Sandhed. Vi have Alle vor Del af Skylden, men hvem iblandt os, der bærer den største Del, det skulde vi ikke nu strides om, naar vi dog ikke derved kunne raade Bod paa, hvad der er skeet, og endnu mindre burde vi derover glemme, at ligeoverfor vore Fjender staaer Danmark ren og uden Skyld i denne Kamp! Der er desværre, og maa efter Historiens Gang være altfor mange Tydskere her i Danmark, som anmasse sig Ret til at tale og dømme, som om de vare Landets ægte Børn; der er ligeledes, og maa efter den Retning, Dannelsen her i lang Tid har taget, være — om ikke mange, saa dog — altfor mange Danske her i Landet, hos hvem den danske Følelse er kvalt i Materialisme eller overstrøgen med Blasertheb og Unatur; men for Enhver, som har bevaret nogen Rest af den sunde danske Natur, og som har gjort sig den Ulejlighed at følge Stridens Gang, maa det staae aldeles klart og uden Skygge af Tvivl, at det er Tydskland, som uden mindste Skin af virkelig Ret har væltet sig ind paa den fredelige, eftergivende Nabo, at det er Tydsklands og navnlig Preussens Begjærlighed efter Slesvig, som først og fremmest er Aarsagen og Grunden til den anden slesvigske Krig, til dens Begyndelse og til dens Fortsættelse, til dens blodige, ødelæggende Førelse og til dens forfærdelige Udfald. Der er naturligviis en Mængde andre Faktorer, der her have været samvirkende, der til enkelte Tider ere fremtraadte som de nærmestliggende, men det er

ligefuldt Preussens erobringssyge Politik, som har været den ofte skjulte, men altid stærke Drivefjeder, og det er under denne Synsvinkel at alle de andre maae sees for at forstaaes. Preussens Historie, der som bekjendt begynder med, at en nyrnbergsk Greve kjøbte Mark-Brandenburg af Kejseren for 200,000 Dukater, er en fortløbende Fortælling om Rov og Ran, om Udvidelse ved Vold og Svig, men især ved Svig, paa svage eller troskyldige Naboers Bekostning. Naar det gjaldt om at erobre en ny Provinds, savnede de preussiske Regjeringer aldrig Grunde, forsmaaede de aldrig Midler, uden mindste Hensyn til, om Grundene indeholdt nogen Sandhed, eller om Midlerne havde nogen Retfærdighed. Naar en listig udtænkt Plan til et nyt Angreb stødte paa Modstand og syntes at maatte strande, blev den dog aldrig opgiven, men kun opsat til en belejligere Tid. Man kan beundre og berømme den Fasthed og Kraft, hvormed Preussen altid forfulgte sit Maal, ligesom Herren i Lignelsen roste den utro Husfoged, men det Folk, som bliver Offeret derfor, kan ikke tænke derpaa uden Harme, og christelige Mennesker, som ønske og bede, at Sandhed, Retfærdighed og Kjærlighed maae vinde Magt og Fremgang i denne Verden, opfyldes ved Betragtningen deraf med den dybeste Smerte.

Hvor snildt har ikke Preussen forstaaet at vække, nære og benytte den slesvigholstenske Bevægelse! Hvor klogt har det ikke draget Fordelen af den tydske Nationalitetsrus, som sværmer for Tydsklands Enhed og alle ikke-tydske Nabofolks Frelse ved den enesaliggjørende germaniske Kultur! Med hvilken sikker Haand har det ikke ledet Universiteternes og Demagogernes „Umtriebe", saa at de i Stedet for at undergrave Militær-Despotiet og Bureaukratiet maatte tjene til dets Bestyrkelse! Med hvilken Menneskekundskab har det ikke vedligeholdt og brugt det holstenske Ridderhovmod, som aldrig har kunnet taale at staae under det lille ikke-tydske Danmarks Højhed, uden paa det Vilkaar, at Danmark vilde lade sig beherske af Ridderne! Hvor klart har det ikke seet

den Svækkelse, som Forholdet til Holsten og derved til Forbundet maatte bringe den danske Stat, hvor underfundigt har det ikke havt sine Øjne fæstede paa Slesvig, hvor heldigt har det ikke været i sine Bestræbelser efter at ægge den lykkelige plattydske og blandede Befolkning til Misfornøjelse og Modstand, med hvilken Konst har det ikke forstaaet at forbinde denne i sig selv ubetydelige Opposition med Godsejernes Frygt for den danske Frihed og give Forholdet et skuffende Skin af Forurettelse og Underkuelse! Alt dette er saa ofte eftervist og udviklet, at Man skulde troe, det maatte staaae klart for enhver Dansk. Her vil jeg ikke gjentage, hvad der er sagt saa ofte (dog ingenlunde for ofte) og saa godt af Andre.*) Kun vil jeg fra det Omraade, hvor jeg

---

*) Jeg tillader mig især at henvise til det indholdsrige Skrift: „Den dansk-tydske Strid" af Professor Dr. Manicus, saa meget hellere, som denne indsigtsfulde Forfatter aldrig er bleven beskyldt for at være forblindet af den nationale Partiaand. Han siger bl. A. S. 52 ff. „Fra Begyndelsen af 1848 indtil dette Øjeblik (Foraaret 1864) har der under de forskjellige Ministerier (Arnim-Boizenburg, Manteuffel, Schleinitz, Bernstorf, Bismarck-Schönhausen) hersket en decideret fjendtlig Stemning imod Danmark. Grunden dertil er deels at søge i de slesvigholstenske Partiføreres Conspirationer med dette Kabinet og det derved fremkaldte Haab, at kunne benytte Partiet, ligesom forhen den polske Adelsconføderation i Targowitz, til det danske Riges Deling, deels den lokkende Udsigt, til enhver Tid at kunne sikkre sig de erobringssyge tydske Folkepartiers Gunst ved Angreb paa Danmark, deels endelig Tilbøieligheden til at omstyrte den folkelige, frie Forfatning i Danmark eller dog forhindre dens Overførelse til Hertugdømmerne. De nævnte preussiske Ministerier henhørte nemlig, ligesom de østerrigske (Schwarzenberg, Rechberg) til det reactionære Adelsparti (Junkerpartiet), hvis Maal fremfor Alt var at standse de frie, demokratiske Institutioners Udbredelse og Udvikling i Tydskland. Ligesom Schwarzenberg og Manteuffel i 1851 i Forening med det holstenske Ridderskab fremfor Alt stræbte at forhindre den frie danske Forfatnings Overførelse til Slesvig og Holsten (hvilket bedst fremlyser af Depeschen af 26de Januar 1851 og af de holstenske Stænders Indstillinger efter Freden), saaledes erklærede Bismarck 1864 ligefrem til en engelsk Statsmand, at en varig Fred imellem Dan-

har nogen Erfaring om disse Forholds rette Sammenhæng, gjøre opmærksom paa, dels at den statsopløsende Opposition

---

mark og Tydskland kun kunde opnaaes ved den frie danske Forfatnings Kuldkastelse. Man skulde nu troe, at det frie England, der overalt optræder som Protector af Folkefrihed i Europa, ogsaa vilde yde den saaledes af Tydskland truede danske Forfatning sin Bistand. Man skulde endnu mere troe, at de talrige liberale, efter frie Forfatninger stræbende Folkepartier i Tydskland og Hertugdømmerne, i det mindste vilde sympatisere med Danmark og befordre de frie Institutioners Indførelse ogsaa i Holsten og Slesvig. Men intet saadant har været at spore. De saakaldte liberale tydske og holstenske Partier, ledede af et blindt og brutalt Nationalhad, gaae Haand i Haand med Stormagternes reactionære Kabinetter, naar det gjælder om at kvæle Friheden i Danmark. Med Undtagelse maaskee af Hamborgerbladet „Reform" skriger den hele liberale tydske Presse over „den abscheulichen demokratischen Pöbel in Kopenhagen", som undertrykker og tyranniserer den frie Stat Slesvigholsten og dens frisindede Indvaaneres Rettigheder. Med lignende Phraser stræbe de reactionære tydske Kabinetter at gjøre den danske Forfatning forhadt i Europa. Intet fornuftigt Menneske norden for Elben venter vel Folkefrihed under en augustenborgsk Prinds, der jo kun kunde bestaae som Vasal og Kreatur af Preussen. Dog have alle liberale holstenske Partiførere hyldet ham!! Den hele tydske Frihed bestaaer af Phraser". — S. 74 ff. „For at confundere disse (den Coburgsk-Würtzburgske Ligues) underfundige Planer, give den vesttydske, separatistiske Strømning en anden Retning og gjenvinde den tabte Popularitet ved Seirvindinger og Erobringer besluttede Greverne Bismarck og Rechberg den store tydske Invasion paa den cimbriske Halvø. Naturligviis maatte derved Traktaterne brydes, og Folkeretten trædes under Fødder. — — Men den forenede preussiske og østerrigske Krigsmagt vilde efter Bismarcks Ytringer bryde al Modstand og atter sænge de erobringssyge tydske Partier og diesidende Fyrster til deres Triumphvogn. En saadan overmægtig Alliance vilde ikke alene lamme alle Danmarks Kræfter, men tillige terrorisere de ikke-tydske Magter og bringe dem fra at komme det lille, undertykte Danmark til Hjælp. Denne Beregning har viist sig rigtig, men den er baseret paa en almindelig Demoralisation i de høiere diplomatiske Kredse og navnlig i de tydske Partiers og Kabinetters Skjød, paa et moralsk Anarki i Europa. Ligesom den tydske Invasion af 1848, saaledes indlededes den sidste Invasion ved en lang Række

i den flensborgske Stænderforsamling aldrig vilde have faaet og end mindre beholde Majoritet, dersom ikke en ubillig og uklog Vallov forlods havde givet de preussisksindede

---

af de meest umoralske, trædske og underfundige diplomatiske Forberedelser. I begge Tilfælde lod man først Stemningen fanatisere i Tydskland og vildlede i Hertugdømmerne ved en leiet Presses hyklerske Skrig over danske Retsbud, Voldsomheder og Undertrykkelser, hvorom Lederne ret vel vidste, at de kun existerede paa Papiret, men at de ved deres Almindelighed og bestandige Gjentagelse tilsidst kunde bringe den lettroende Mængde til Raseri. Som ovenfor anført var Indledningen til Catastrophen 1848 en mangeaarig Agitation ved revolutionære Foreninger, Emissærer og Pressen, til Udbredelsen af den grundfalske Tro, at Hertugdømmerne, især Slesvig, daniseredes, prægraveredes, incorporeredes og tyranniseredes af de Danske". — „Ogsaa de, som ved egne Erfaringer havde vundet en bedre Kundskab til de sande Forhold, vedbleve efter 1852 at skrige over dansk Tyranni og Incorporation, fordi de tydske Erobringsplaner skulde fremmes ved falske Beskyldninger og Ophidselse til Nationalhad.

Først da Tydskland og næsten hele Europa atter var ophidset og fjendtlig stemt imod Danmark ved dette infernalske tydske Skrig over Danisering og Incorporation, troede Preussen og andre tydske Magter med Sikkerhed at kunne vove et nyt Angreb; men det maatte maskeres ved en ny List. De Danske maatte fremstilles som Angriberne, som dem, der havde brudt Tractaterne og den ved samme formentlig stipulerede nye Ret, nemlig Hertugdømmernes politiske Selvstændighed og Ligeberettigelse ligeoverfor Danmark. Hertugdømmernes Ret til Forening skulde de navnlig have brudt ved Martspatentet, og incorporeret Slesvig ved Novemberforfatningen. Hvor falske disse Beskyldninger ere, have vi ovenfor udviklet, og at man derved kun søgte at vinde en casus belli, et Paaskud til den besluttede Invasion, fremgaaer deraf, at hverken Tilbagekaldelsen af Martspatentet kunde standse Forbundets saakaldte Execution i Holsten, eller Løftet om Novemberforfatningens Tilbagekaldelse ad forfatningsmæssig Vei kunde opholde de tydske Stormagters Invasion i Slesvig". — „Hovedgrunden til den saa hastig udførte Invasion i Januar og Februar var imidlertid Kongens Død i November og det derved reiste Successionsspørgsmaal, som i Berlin vakte Forhaabning om, at man nu vilde være istand til at udføre Hertugdømmernes Annexion til Preussen, medens alle tydske Partier raabte: „jetzt oder niemals!" skulde Slesvig erobres".

og af Preussen instruerede Riddere og Godsejere 9 Stemmer at raade over, dels, at Sprogsagen, som med saa liden Sandhed, men saa stor Kraft benyttedes som Løftestang for Oppositionen, aldrig vilde have faaet nogen farlig Betydning, dersom ikke Ridder- og Godsejerklassens Afsky og Angest for den frie danske Forfatning, der vilde berøve dem deres middelalderlige Privilegier, og deres Konspiration med det preussiske Junkerparti havde staaet bagved Bevægelsen. Disse uforstandige sydslesvigske Bønder og Borgere vidste ikke, hvad de gjorde, da de lode sig trække i Ridderskabets Traade, som samledes og styredes i Berlin. Nu ville de med Forfærdelse erfare det, men nu er det uden Tvivl for silde.

Det er forunderligt, at baade den plattydske og frisiske Befolkning i Sydslesvig, hvis Sprog og tvivlsomme Nationalitet aldrig er bleven rørt eller truet af den danske Regjering, og saa Mange blandt Beboerne i de blandede, oprindeligt danske Distrikter, hvis berettigede Fordringer Regjeringen med den ængsteligste Samvittighedsfuldhed har opfyldt ved Sprogpatenterne af 1851 (givne og stadfæstede af Ministrene Tillisch, Ørsted og C. Moltke) have kunnet lade sig bruge som Redskaber for det preussisk-holstenske Aristokrati; men det lader sig dog forklare ved Vanens uhyre Magt, ved den af en forblindet Regjering i Aarhundreder fortsatte, gjennem Kiels Universitet og de der dannede Embedsmænd iværksatte Fortydskning, som havde frembragt den indgroede Overtro, at Slesvigernes jydske Mundart ikke var dansk, og at den sande Dannelse, selv for Danske, maatte være tydsk. Og det skal slaaes fast, at den efter 1850 trufne Sprogordning i Kirke og Skole, som støttede sig paa de nøjagtigste, selv af tydske Autoriteter (f. Ex. Geertz og Biernatzky) stadfæstede Oplysninger, vilde have gaaet sin Gang og naaet sit Maal: ikke at propagere, men at skaffe danske Folk Oplysning paa deres eget Modersmaal og Kjærlighed dertil, altsaa at bevare den danske Nationalitet, hvor

den endnu findes, dersom Landet havde beholdt Fred, og Forstyrrelsen ikke var kommen udenfra.

Men det er dog langt forunderligere, at der gives danske Folk midt i Kongeriget, som have fæstet Lid til de udenlandske Fjenders og indenlandske Oprøreres Klager over Forurettelse, ja som have understøttet Klagerne og givet dem Vægt, som endnu ikke undsee sig ved at paastaae, at den danske Regjering burde have viist større Imødekommen og Eftergivenhed med Hensyn til de tydske Fordringer.

Preussen har foreløbigt naaet sit Maal. Det har lænket det modstræbende Østrig til sin Triumfvogn, bragt Europas Misbilligelse til at forstumme, taget baade de tydske Hertugdømmer Holsten og Lauenborg og det danske Kronland Slesvig i sin Besiddelse. Det har ført Krigen ikke blot med Held (ak, med altfor stort Held!), men med Dygtighed og Kraft. Jeg kan naturligviis ikke herom være nogen kompetent Dommer, og jeg troer vel, at Mange med mig have iagttaget, at nogen betydelig Kjækhed, nogen overlegen Tapperhed var der fra Begyndelsen af ingenlunde at spore hos den preussiske Soldat; den kom først med Tiden og med Vaabenlykken. Der var en almindelig Tillid til den numeriske Overlegenhed og til det fortrinlige Materiel, navnlig til de riflede Kanoner og til Bagladegeværerne (en Tillid, der i en vis Betydning demoraliserer), men der var tillige en betydelig Respekt for den danske Soldats Tapperhed, Udholdenhed*) og Haardførhed, en mærkelig Angest for de danske Skandser og Krigsskibe, en Angest, som først efterhaanden tabte sig noget. Men i een Henseende havde den preussiske Krigsførelse et afgjort Fortrin: der var en fast og stærk Haand, som ledede det Hele, som med Hensynsløshed offrede Menneskeliv for at opnaae et Resultat og med Kraft

*) Hvis Man havde budet den preussiske Soldat, hvad Man bød den danske i Dybbelskandserne, da havde han ganske vist ikke bestaaet Prøven.

vaagede over den Disciplin, som er nødvendig i en Armee. Den langvarige Belejring af Dybbøl vidner ikke om Mod og Kjækhed, men Overgangen til Als var en virkelig Bedrift, som seet fra et upartisk Standpunkt (hvis det er os muligt at indtage det) fortjente at krones med Held.

Naar jeg nu tænker tilbage paa de mangehaande Berørelser, hvori jeg for mit Vedkommende kom til den preussiske Krigsmagt, da vil det ikke kunne nægtes — hvad der fremgaaer af min Dagbog —, at jeg flere Gange er bleven behandlet med Hensynsløshed og i det Mindste een Gang med Haarhed og Raahed. Derover vil jeg dog ikke beklage mig. Andre have i den Henseende større Grund til Klage (Blauenfeld, Kanalopsynsmand Block, Toldassistent Rasmussen, Inspektør Thoysen o. Fl.), og et Par Mænd have jo maattet offre deres Liv derfor, medens Andre (f. Ex. Pastor Olsen, Degnen Mørch og Oberst Stockfleth fra Løjt) bortslæbtes blot for at tilfredsstille en barnagtig Hævn. Men vi kunde overhovedet ikke fortænke Preusserne i, at de saavidt muligt vilde sikkre sig de Personer, der med eller uden Grund beskyldtes for Spioneri (om de end burde have skaffet os et anstændigt Kvarter); snarere maatte vi beklage, at vor egen Armee ikke altid viste en lignende Forsigtighed, og især, at den syntes daarligt betjent med de fornødne Efterretninger om Fjendens Planer og Foretagender.

De mange preussiske Officerer og Soldater, som jeg kom i Forhold til, vare for en stor Del høflige og godmodige Folk, som Man godt kunde have betragtet med venlige Øjne, dersom de ikke vare komne som Fjender. De optraadte i Almindelighed ikke med større Fordringer og tilføjede os ikke større Skade, end vi under lignende Forhold maatte have ventet af enhver fjendtlig Krigsmagt. Dette kan maaskee forklares deraf, at de havde Ordre til at komme til os „som Venner", men det maa dog forundre Enhver, som kjender Noget til den preussiske Historie og Politik.

Thi det er umuligt andet, end at det samvittighedsløse, underfundige Erobringssystem, som den preussiske Stat følger, maa udøve en demoraliserende Indflydelse paa dens Tjenere. En oplyst Preusser, som elsker sit Fædreland og nærer en virkelig Hengivenhed for sin Regjering, maa enten tilegne sig den samme egennyttige, uretfærdige og usandfærdige Tænkemaade, som sees at lede Regjeringen, eller gjøre sig til et blindt Redskab for Noget, han ikke vil kjende, altsaa i begge Tilfælde nedværdige sig og aandeligt gaae til Grunde. Men derfor er det uden Tvivl ikke sjeldent Tilfældet med den preussiske Soldat, at han skammer sig ved at være en Preusser og blues over sin Regjering. Jeg veed, at denne bittre Følelse ofte har maattet givet sig Luft i denne Krig, og jeg troer, at den endnu oftere har tæret paa mangen en brav Mands Sind, fordi den ikke kunde komme til Orde.

Overhovedet antager jeg, at den Demoralisation, den Løgnens, Uretfærdighedens og Hovmodets Aand, som hersker i de tydske Kabinetter og paa de tydske Universiteter, ikke endnu ret er trængt ned til det egentlige Folk, uden maaskee i de større Stæder. Derfor kunde jeg vel tænke mig, at vi kunde leve fredeligt med vore tydske Naboer, naar en Reorganisation af de nuværende forvirrede Statsforhold først gav Befolkningen andre Bannerførere og dens Fædrelandskjærlighed en anden Retning, end den, der gaaer ud paa Erobring. Men Ulykken er, at den Aand, der udgaaer fra Universiteterne, altid udbreder sig videre nedad i Masserne, og at derfor det tydske Demokrati hidtil har været ligesaa rovbegjærligt, ligesaa fanatisk for den slesvigholstenske Løgn, som Junkerdømmet. Imellem disse Magter ulmer et bittert Had, som engang vil bryde ud i lys Lue; kun naar det gjælder om at plyndre fra Danmark, forenes de begge i den skjønneste Harmoni. Det kommer nu an paa, om Enigheden kan bestaae, efterat Rovbegjærligheden foreløbigt er tilfredsstillet.

Men er det saaledes i en vis Grad muligt for danske

Slesvigere at tænke paa den fjendtlige Krigsmagt uden bitter Harme, saa er dette derimod ikke muligt med Hensyn til den civile Bestyrelse af Slesvig, som fulgte med den tydske Besættelse af Landet. Over den kan der ikke fældes for haard en Dom; thi den var fra Begyndelsen af en Række af de skjændigste Voldsgjerninger, som ganske svarede til den hele troløse Bismarckske Politik, og den førtes og føres i dette Øjeblik paa den mest oprørende Maade.

Da de tydske Stormagter (Østrig dog kun i den bedrøveligste Skikkelse som Preussens Drabant) under det perfideste Paaskud (at Novemberforfatningen, som Bismarck selv havde billiget lige til det Øjeblik, da han modtog Efterretning om Kongens livsfarlige Sygdom, skulde være en Krænkelse af Traktater, der ikke vare Traktater) med væbnet Haand toge Slesvig „i Pant", ledsagedes deres Hær af en hel Pøbelskare fra Holsten og Hamborg, der efter de (i „Kieler Zeitung" af 20. Oktober) offentliggjorte Regnskaber ligefrem var lejet af en Komitee i Frankfurt til at frembringe Oprør og Optøjer i det hidtil aldeles rolige Land, udraabe den augustenborgske Prætendent og forjage alle de Embedsmænd (blandt hvilke mange vare tydskdannede Slesvigere eller Holstenere), der vilde blive deres Konge tro.

Samtidigt med Indrykkelsen (d. 1. Febr.) udstedte Wrangel en Proklamation til Slesvigerne, hvori han erklærede, at Landets Love skulde opretholdes, og udtrykkeligt forbød alle politiske Demonstrationer, „welche Parteifärbung sie auch tragen möchten". Kort efter Dannevirkes Rømning tiltraadte Friherre v. Zedlitz sit Embede som Civilkommissær med en Bekjendtgjørelse (af 8. Febr.), hvori han tilsagde alle Embedsmænd, som vilde forpligte sig til Lydighed og ikke ved deres Forhold gave Anledning til Fjernelse, at de „i Et og Alt (durchaus) kunde regne paa hans Beskyttelse og Understøttelse". Der tilføjes blandt Andet følgende Bestemmelse: „Offentlige Demonstrationer og Til-

kjendegivelser af politisk Art, fra hvilket Parti de ogsaa maatte udgaae, blive ubetinget at hindres. Især deleshed tør under ingen Betingelse Afgjørelsen af Successionsspørgsmaalet nogetsteds faktisk foregribes*)". Lokalembedsmændene gjøres „personlig ansvarlige for den punktlige Efterlevelse af disse Anordninger". Men det viste sig snart, at disse Løfter kun vare beregnede paa at berolige de venskabelige Stormagter. Prætendenten, der under Forbundskommissærernes Vinger havde opslaaet sin Residens i Kiel, proklameredes ved de indkaldte, lejede Pøbelhobe i alle Sydslesvigs Byer, senere ogsaa saavidt muligt i de nordligere, Borgerne bleve tvungne til at illuminere (vægrede de sig, bleve deres Vinduer indslaaede), de troe Embedsmænd forjoges og forhaanedes; naar de skriftligt klagede til Zedlitz, fik de intet Svar, og paa mundtlige Forestillinger kun tomme Løfter og Udflugter, der altid efterfulgtes af Afsættelse.

I alle de overordnede Embeder indsattes efterhaanden, som de troe Embedsmænd fjernedes, udelukkende kun erklærede Tilhængere af den augustenborgske Prætendent, saadanne Menedere, der for det Meste have spillet en fremragende Rolle under Oprøret 1848—50, og af hvilke den største Del siden havde havt Embede i Preussen. Til at „ordne" Kirke- og Skolevæsenet indkaldtes fra Hamborg den berygtede Dr. Rehhoff, der indtil det forrige Oprør var Præst og Provst i Aabenraa, hvor han forførte Præster og Skolelærere til Frafald, og af den provisoriske Regjering gjordes til Superintendent over Nordslesvig, hvorfor han var udelukket fra Amnestien. Til at undersøge de lærde Skolers og Realskolernes Tilstand benyttedes Dr. Lübker, der til 1849 (ligesom nu igjen) var Rektor i Flensborg, hvor han i den Grad viste sig fanatisk i Oprørets Tjeneste,

*) Anført efter „Oversættelse af Forordningsbladet, St. 1." Den danske Stil er maadelig, men Meningen er tydelig nok.

at Bestyrelseskommissionen (Gehejmeraad Tillisch og den preussiske Grev Eulenburg) maatte udvise ham af Flensborg. Disse Mænd og deres Hjælpere (fornemmelig Godt, der nu er Superintendent, de nye Provster Valentiner i Tønder, Göttig i Aabenraa, R. Hansen i Slesvig, Peters i Flensborg, Caspers i Husum — begge de sidste Overløbere fra den nyeste Tid —, de nye Amtmænd Jacobsen i Slesvig, Thomsen i Husum, Jürgensen i Aabenraa, Kraus i Flensborg, Jörgen Bremer, første Borgermester sammesteds osv.), alle erklærede Tilhængere af Augustenborgerein, „ordnede" virkelig i utrolig kort Tid Kirke og Skolevæsenet, men denne Ordning er saa gruelig, at Ingen, der har det mindste Kjendskab til de virkelige Forhold og til Menighedernes Tarv, kan tænke derpaa uden at oprøres i sit Hjertes Inderste. Hvorledes Rehhoff og Godt gik frem i de rent danske Egne, vil tilstrækkeligt fremlyse af Dagbogen. Men endnu langt værre vare Omvæltningerne i de blandede Distrikter. Ligesom det nye tydske Regimente overhovedet bestræbte sig for at udrydde ethvert Spor af Dansk som officielt Sprog (saa at endog Milepælene lige til Kongeaaen fik tydske Indskrifter, alle offentlige Kontorer tydsk Forretningssprog, Gaderne i de danske Stæder og Landsbyerne i de danske Sogne fortydskede, tildels ukjendelige Navne*), saaledes blev Kirke- og Skolesproget i samtlige Sogne i de blandede Distrikter (alene med Undtagelse af Bov Sogn, der hidtil har holdt sig tappert og kun i 2 af Sognets 7 Skoler har faaet tydsk Skolesprog) uden Barmhjertighed forandret til Højtydsk, og det nagtet

*) Dersom Man fra tydsk Side vil retfærdiggjøre sig med, at den danske Bestyrelse gjorde noget Tilsvarende 1850—55, saa maae vi atter og atter minde om, at Man dengang ikke blot holdt sig til det Oprindelige, men ogsaa fulgte det bestaaende Folkesprog. Der er Ingen i Aabenraa, som kalder Lille Pottegade „Kleine Töpferstraße", som nu er malet paa Hjørnet.

Folkesproget i alle disse Sogne er oprindeligt dansk, i de fleste endnu overvejende, i nogle udelukkende dansk*).

Paa de fleste Steder foretoges efter de troe Præsters og Læreres Bortfjernelse et Slags Afstemning, men denne ledsedes paa en saa underfundig Maade, at den maatte frembringe det forønskede Resultat. I Vis Herred i Flensborg Amt vare nogle rent danske Sogne (Hanved, Vanderup, Nørre-Hagsted og Store Vi) foreløbigt undtagne fra Forandringen, og der udsendtes nu Schemaer til Udfyldning angaaende Familiernes Omgangssprog. Men da Man snart saae, at disse vilde give et lidet ønskeligt Resultat, udstedte Civilkommissærerne en ny Skrivelse, hvorefter der ikke skulde spørges om, hvilket Sprog Beboerne talte, men hvilket de ønskede indført i Kirke og Skole**). Nu lykkedes

*) Ved en Optælling i 1853 erklærede 190 Familier i S. Løgum Sogn, at de havde dansk Familiesprog, medens ingen havde tydsk og kun 3 blandet dansk-plattydsk Omgangssprog. I Brarup havde 160 Familier dansk, kun 1 plattydsk, i Ladelund 170 dansk, 6 blandet, i Medelby 320 dansk, 2 plattydsk osv.

**) Denne Skrivelse (af 19. Marts) er saa betegnende, at den fortjener at anføres fuldstændigt: „Aus der Wies Harde sind von verschiedenen Seiten Besorgnisse laut geworden über die Art und Weise, wie die Untersuchung uber die dortigen Sprachverhältnisse geführt wird. Namentlich ist beschwerend hervorgehoben, daß man ausschließlich zu constatiren suche, wie viele Hausväter in der Familie sich der dänischen Sprache bedienen. Hiergegen wurde bemerkt, daß man sich dort allerdings häufig in den Familien eines dänischen Patois bediene (!), jedoch im weiteren Verkehr (?) deutsch spreche, und mit Rücksicht auf die dortigen Verkehrsverhältnisse der Vorzug der deutschen Sprache ganz unzweifelhaft sei. Es wurde daher durch die bloße Ermittelung der Thatsache, wie viele Hausväter in ihren Familien sich der dänischen Sprache bedienten, weder das Interesse (hør!) noch der Wunsch der dortigen Gemeinden richtig gewürdigt und zur Geltung gebracht, noch auch der Zweck der Verordnung vom 19ten Februar (der udtrykkeligt lover en Undersøgelse angaaende „Talforholdet af den tydsktalende og den dansktalende Del af Befolkningen", jfr. Forordningsbl. Stk. 5) in der Anweisung zur Ausführung dieser Verordnung erreicht werden. Der Wunsch und

Planen, dog paa nogle Steder kun derved, at Man lod de tydskſindede (men danſktalende) Sogneforſtandere afgive Erklæring paa hele Sognets Vegne. Ogſaa i de nordlige danſke Byer (Tønder, Aabenraa, Graaſten) tilvejebragtes omſider et Slags Afſtemning for tydſk Skoleſprog. Beboerne lode ſig overraſke og intimidere, og Spørgsmaalet ſtilledes paa en ſaa perfid Maade (om de overhovedet ønſkede, at deres Børn ſkulde lære Tydſk), at Mange ikke forſtode det*), men i Haderslev By indførtes uden Afſtemning tydſk Undervisningsſprog i de lavere Klasſer.

I de blandede Diſtrikter indſattes Præſter og Skolelærere, ſom ikke kunde Danſk. Der opſtod nemlig ſnart den forargeligſte Jagt efter Embeder, og da det nu iſær ſkortede paa Perſoner, der kunde paatage ſig at prædike Danſk, bleve mange af disſe Embedsjægere, der for en ſtor Del vare indvandrede fra Holſten og det øvrige Tydſkland, 3—4 Gange**) flyttede fra de mindre Embeder i Mellemſlesvig til de ſtørre i Nordſlesvig. De mindre Præſtekald (blandt hvilke mange ſlet ikke ere beſatte) maatte da nøjes med de maadeligſte Perſoner, ſtundom gamle Kandidater med ringeſte Charakter, ſom forlængſt havde opgivet Haabet

---

Wille der Gemeinden rückſichtlich der Einführung der deutſchen Kirchen- und Schulſprache müſſe aber das größte Gewicht haben und insbeſondere Gegenſtand der gedachten Unterſuchung ſein.

In gerechter Würdigung dieſer Verhältniſſe und Wünſche der Bevölkerung erſuchen wir die Herren Kirchenviſitatoren, bei der obgedachten Unterſuchung allenthalben gefällig conſtatiren zu laſſen, wie viele Hausväter die Einführung der deutſchen Kirchen- und Schulſprache wünſchen".

*) Jeg veed Exempel paa, at en danſk og danſkſindet Mand i Aabenraa ſaaledes lod ſig narre, hvilket han ſiden bittert angrede. Der var dog 240 Stemmer for danſk Skoleſprog; 320 Danſke undlode at ſtemme, altſaa kunde 420 udgjøre Majoritet. Byen har baade før og efter den Tid udtalt ſig i afgjort danſk Retning.

**) Paſtor Groth, en Holſtener, der tog Examen i Flensborg 1857, flyttedes førſt fra Enge til Skrydſtrup, derfra til Vilſtrup, og derfra til Tyrſtrup. Men ej engang der ſynes han at kunne ſlaae ſig til Ro.

om at blive Præster, ofte forfaldne Subjekter, som Menighederne maatte ansøge om at blive frie for igjen. Det blev vel i de forhen blandede (tildels aldeles danske) Sogne tilladt Menighederne, at de kunde faae ministerielle Handlinger udførte paa Dansk, men hvortil nyttede det, naar Præsterne maatte erklære, at de ikke kunde holde en Tale paa Dansk?

Og nu i Nordslesvig, hvor der efter en ny Forordning af 2den Juli ikke skulde ansættes andre Præster end saadanne, som for en Prøvelseskommission godtgjorde, at de vare „det danske Sprog fuldkommet mægtige", hvor forfærdeligt bliver ikke der det danske Modersmaal mishandlet og radbrækket paa Prædikestolen og allevegne! Før 1848 skete dette vel ogsaa, men dels vare dengang mange Præster i disse Egne dannede ved Kjøbenhavns Universitet (da havde Man nemlig ikke opfundet den perfide Fortolkning af Forordningen af 1ste Februar 1768, hvorefter Man nu forlanger, at alle Embedsmænd i Slesvig skulle have studeret 2 Aar i Kiel), dels var Menighedernes Sands for Sprogets Renhed dengang sløvet ved Vanens Magt. Nu vække disse tydske Ord og Vendinger („Tillad os vor Skyld!", „forgiv Din Næste!", „vi skulle ringe efter Klenodiet" o.s.v.) baade Latter og Forargelse. Hr. Göttig, Provst i Aabenraa, der i denne Egenskab skal prøve de Præster, der ansættes i Provstiet og give dem Attest for, „at de ere det danske Sprog fuldkomment mægtige", forstaaer ej engang saa meget Dansk, at han kan oplæse en kort Tale paa en nogenlunde forstaaelig Maade. Derfor arbejder han paa at faae Provstiet fortydsket gjennem Skolerne, men det vil aabenbart tage Tid.*)

*) Kirkevisitatoriet har nylig (20de September) udstedt følgende mærkelige Rundskrivelse til Præsterne:

„Da der af Vedkommende flere Gange for os er yttret Tvivl om, hvorvidt Undervisningen i det tydske Sprog i vore Landsbyskoler skulde være tilladt eller befalet, saa undlade vi ikke at forelægge de Herrer Præster for de deres Inspektion undergivne Skolelærere (?) og for de vedkommende Kommunemedlemmer:

Og dog er denne Mishandling af det dyrebare Modersmaal ikke det Værste. Det Værste er, at de danske Menigheder under disse Sjælesørgere og Tilsynsmænd, som de i de fleste Tilfælde dybt foragte, gives aldeles til Pris for aandelig Forvirring og Ødelæggelse. Jeg veed ikke, om der endnu i Kongeriget Danmark gives mange Medborgere, der troe, at der har været et lille Gran af Sandhed i de mangfoldige bittre og hjerteskjærende Klager, som fra tydsk Side have lydt saa højt og gjenlydt over hele Europa, over dansk Undertrykkelse, dansk Sprogtvang, dansk Tilintetgjørelse af det aandelige Liv i Slesvig. Men det veed jeg, at dersom de Mænd, der i de sidste 14 Aar have bestyret Slesvig,

1. at Lærerne ere forpligtede til at give de Skolebørn, hvis Forældre og Formyndere ønske det, Undervisning i det tydske Sprog foruden (!) de sædvanlige Skoletimer ugentligen i tre Privattimer.

2. Enhver siden den 26de Mai 1840 ved disse Skoler ansatte (!) Lærer har at godtgjøre, at han forsaavidt er det tydske Sprog mægtig, at han kan undervise i dets Skrivning og Læsning.

3. Hvor Skoleinteressenternes Majoritet udtaler det Ønske, at Undervisningen i det tydske Sprog maatte indføres som obligatorisk (?) og indenfor (!) de sædvanlige Skoletimer, da er den øverste Civilbestyrelse tilbøjelig til at opfylde saadanne Ønsker, og seer Kirkevisitatoriet desangaaende Andrag imøde for at indgive videre Beretning derom.

4. Det synes Kirkevisitatoriet at være lige saa naturligt som ønskeligt (hør!), at (der) ogsaa i de danske Undervisningstimer tages Hensyn til vort Fødelands tydske Hovedsprog (hør!), og at det fremmes saavidt som muligt hos Skolebørnene.

5. Fremdeles kunne vi ikke undlade ved denne Leilighed at paaminde Præsterne om Reskriptet dat. Flensburg 2den Mai 1864 angaaende de for Skolen forbudte Bøger tilligemed Skrivelse af Hr. Provst Godt d. d. 10. Juli s. A., og fremfor alt at tilføie, at ikke blot de nævnte men alle Bøger, som ere skrevne i den danske Propagandes Aand (f. Ex. Mørch Hansens Læsebog [skal være Lærebog] i Verdenshistorien) skulle bortfjernes af Skolerne og portofrit indsendes til Visitatoriet".

Skrivelsen findes i „Meddelelser om Begivenhederne i Slesvig siden den preussisk-østerrigske Invasion", S. 204; men dette fortrinlige Skrift som giver mange mærkelige Oplysninger, er ikke kommet i Boghandelen.

og dersom de Præster og Lærere, som af dem vare satte til den vigtige, ofte vanskelige og byrdefulde Gjerning, at vaage over det ved de foregaaende Tiders Uret mishandlede og forsømte aandelige Liv i Sønderjylland, trængte til et Bevis for, at hine Beskyldninger og Bagtalelser ikke vare Andet end planmæssige Løgne, som Danmarks gridske Fjender (der altid selv have undertrykt Nationaliteterne i deres erobrede Provindser) havde opfundet, samlet og udbredt for at kunne gjøre det, som nu skeer, dersom de trængte til en Æres-Oprejsning i Verdens Øjne, saa er den nu kommen saa afgjørende, saa glimrende, som den kunde ønskes. Thi nu lukkes de ulykkelige Slesvigeres Øjne helt op, selv der, hvor det ikke er skeet tidligere, nu see de som aldrig før Forskjellen imellem en dansk Regjering, danske Love, en dansk Embedsstand — og det preussiske Regimente, de slesvigholstenske med den tydske Dannelse udrustede Ordets Tjenere, nu trænger Erkjendelsen heraf sig frem ved alle Lejligheder; nu have endog de preussiske Krigere maattet tilstaae, at Man havde skammeligt bedraget dem og hele Tydskland og Europa.

Oprejsningen er kommen. Men det er en Oprejsning, som maa skære os i Hjertet. Thi hvor grueligt er det dog ikke med hver ny Post fra Slesvig at mindes om, at disse 200000 Landsmænd og Medchristne, disse i høj Grad oplyste og kirkelige Menigheder nu skulle leve uden Sjælesorg, uden gejstlig Trøst i deres Saligheds Sag, uden den Bistand i alle deres Anliggender, som de ere vante til med Tillid at søge hos deres danske Præster! Hvor forfærdeligt er det ikke, at deres Børn ikke blot skulle indlemmes i den tydske Armee og udsættes for at føres langt bort til fjerne, fremmede Lande (saaledes som Polakker, Ungarere, Bøhmere, Italienere o. s. v. nu) for under preussisk Dressur at kæmpe for fremmede Interesser, maaskee endog mod deres egne Landsmænd, men at de fra den tidlige Alder af skulle oplæres i falske Lærdomme og tvinges til at kalde deres gamle dyrebare Fædreland et fremmed og fjendtligt Land!

Naar en Provinds ved Vaabenmagt rives ud af en ældgammel Statsforbindelse for at indlemmes i en anden Stat med fremmed Nationalitet, da er det altid en grændseløs Ulykke, som aabenbarer sig i utallige store og smaae Forhold. Men aldrig har i lignende Tilfælde denne Ulykke været større end i Slesvig, hvor det er en mangeaarig Kamp paa Liv og Død, der afgjøres ved Troløshed og Vold, hvor den sejrende Magt kun benytter et overvundet og dødsdømt Oprørs menederske, foragtelige Tjenere som sine Redskaber. Ofte har i andre Tilfælde Ulykken ladet sig bære, fordi Folket eller dog dets uoplyste Masse manglede den stærke Nationalitetsfølelse, som opirres og krænkes ved Undertrykkelsen. Men i Nordslesvig (indtil Flensborg) har den største Del af Folket en i usædvanlig Grad udviklet og levende Bevidsthed om Modersmaalets og Nationalitetens Betydning, ja Nordslesvig er netop den Del af Danmark, hvor denne Bevidsthed paa Grund af Sammenstødet og Kampen først og stærkest vaktes; det var just derfra, den Kamp mod alt det tydske Væsen udgik (navnlig fra 1836), som siden altid mere har grebet hele det danske Folk, og som vel i visse Perioder kan blive staaende, men som aldrig kan opgives, saalænge det danske Folk ikke opgiver sig selv, og saalænge Tydskland ikke opgiver Germanismens Udbredelse til sine Naboer.

Den Tilstand, hvori det danske Folk i Sønderjylland er kommet ved Fredslutningen med Preussen, er oprørende og forfærdelig for enhver Dansk, mest dog for dem, der havde indviet deres Liv til Fædrelandets Tjeneste i disse Egne. Men den indeholder tillige en Forjættelse om en bedre Fremtid, som gyder Sødme i det bittre Bæger. Thi det fremgaaer af alle Beretninger fra Nordslesvig, at Folkets danske Sind, langtfra at kvæles og sløves ved Undertrykkelsen, tvertimod mægtigt styrkes og løftes derved. *)

*) Skulde Man ikke troe, at den danske Folkesang nu maatte forstumme paa Slesvigernes Læber? Det synes os jo dog her i Konge-

Den samme sejge jydske Natur hos disse vore prisgivne Brødre og Søstre, som i Aarhundreder har staaet sin Prøve, vil ej heller nu blive uden Vidnesbyrd, den vil tvertimod hærdes under Trængslerne, og det skal med Guds Hjælp vise sig, at hvad der siden 1850 er virket derovre i Sandhed og Kjærlighed, det har ikke været virket forgjæves. Naar saa Frugten bliver moden, vil den vel kunne plukkes. Dette er Slesvigernes Tro, som Ingen kan tage fra dem, og jeg deler denne Tro. Jeg har den Tillid til Slesvigerne, at de trods Alt, hvad der er skeet og vil skee, kunne holde ud, indtil Befrielsestimen slaaer, og denne Tillid, som ikke er fra igaar eller idag, har ved Samlivet med dem under Trængslerne slaaet dybere Rødder. Jeg har den Tillid til det danske Folk, at det ved de tunge Slag vil blive lysvaagent og see den store Fare, som truer dets Tilværelse, og som vel i en vis Henseende er formindsket derved, at de „tydske Provindser" ere borte, men som i andre Retninger er rykket os nærmere ind paa Livet. Folket vil blive vaer, at nu gjælder det om at staae paa Vagt i den Rest af Fædrelandet, som vi foreløbigt have beholdt tilbage, ellers ville vi endnu komme til at opleve, at Tydskland forlanger Garantier for de Landsmænds Nationalitet, som i saa stor Mængde have fundet Gjæstevenlighed i Nørre-Jylland og paa Øerne, der ganske vist høre Tydskland til med samme Ret, som Slesvig hidtil hørte det til. Denne Tillid til det danske Folk skal den udanske Strømning, som nu i enkelte Regioner bruser saa stærkt, ikke kunne rokke, thi denne Strømning har efter min Overbevisning ingen dyb Grund, og den vil snart sagtnes og vende. Jeg har endelig den

---

riget, at det nu er umuligt at synge om „Danmark, dejligst Vang og Vænge" — „hegnet trindt omkring", eller om „den jydske Halvø — fra Ejderens Strøm til Skagens hvide Banker" o. s. v. Men i Slesvig have disse og lignende Fædrelandssange aldrig lydt højere og hyppigere end nu, — til stor Harm og Sorg for Hjemmetydskere og Gendarmer.

Tillid til den naadige, barmhjertige Gud, at han vil bevare det Folk, som han ofte vidunderligt har frelst, naar Nøden var størst.

Nu veed jeg vel, at Historien opviser Exempler paa Folkeslag og Nationaliteter, som ikke blot bleve undertrykkede af mægtigere Naboer, men som omsider udslettedes af Folkenes Tal. Og jeg veed ligesaa vel, at det ikke er paa denne Jord eller under denne Himmel, at „Retfærdigheden boer“. Derfor skal ethvert enkelt Menneske øve sit svage Sind i at tie og bie, indtil Duen kommer „bag Gjærdet hist“ med sit Olieblad, øve det i at vente, til den Stund oprinder, som gjør det glad. Men Historien har dog ogsaa Vidnesbyrd om Befrielse og Oprejsning i denne Verden for saadanne Nationaliteter, som havde Kraft i sig til at bevare Livet under Trængsler. Der er en Nemesis divina, som mangen Gang skriver sin Dom i Verdens Historie med saa store Bogstaver, at Alle kunne læse den, kun at det ofte varer os utaalmodige Mennesker for længe. Den Gud, som i de gamle Dage bar sit Folk paa Ørnevinger ud af Ægypten og førte det hjem fra Babylons Floder, og som i vor Barndomstid gjenfødte det skjønne Hellas, lever endnu, hans er Riget, Magten og Æren, og uden hans Villie falder ikke en Spurv til Jorden.

Trykfejl og Rettelser.

Side 11 Linie 4: et rettes til es

— „ — 8: Pastor — Pastors

— „ — 22: Wirt — Wirth

— 12 — 5: ind — in

— „ — 6: herarsgebracht — herausgebracht

— „ — 14: dilicti — delicti

— „ — 31: Fausten — Fäusten

— 13 — 22: vill — will

— 16 — 27: konsus — konfus

— 21 — 9: Ligeberettelse — Ligeberettigelse

— 24 — 12: gebildetet — gebildeter

— 29 — 8: Ham — Han

— 53 — 3 f. n.
og — 129 — 10 f. o.: } Witzingerode — Winzingerode

— 57 — 14: den — denn

— 67 — 14: Den — Dem

— 92 — 9: dengang — engang

— 114 — 23: hohere — höhere

— 117 — 18: Nacht — Nach

— „ — 21: in hoheren — im höheren

— „ — 24: Hochehrwurden — Hochehrwürden

— 136 — 5: hoheren — höheren

— 145 — 11: Molke — Moltke

— 165 — 2 f. n.: franske — sveitserske.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 08 06 07 017 6